

NATURVÅRD

Ref

OCH

TÄKTVERKSAMHET

BETÄNKANDE AV NATURVÅRDSKOMMITTÉN

SOU 1979:14

126
27

126
27

Statens offentliga utredningar
1979:14
Jordbruksdepartementet

Naturvård och täktverksamhet

Betänkande av naturvårdskommittén
Stockholm 1979

Omslag Håkan Lindström
Jernström Offsettryck AB

ISBN 91-38-04697-0
ISSN 0375-250X
Gotab, Kungälv 1979

Till Statsrådet och chefen för jordbruksdepartementet

Genom beslut den 6 februari 1970 bemyndigade Kungl. Maj:t chefen för jordbruksdepartementet att tillkalla högst sju sakkunniga för översyn av naturvårdslagen.

Med stöd av bemyndigandet tillkallades den 26 februari 1970 såsom sakkunniga riksdagsledamöterna Göran Karlsson, ordförande, Erik Grebäck, Nils Hjorth, Carl-Wilhelm Lothigius, Ingrid Ludvigsson och Rolf Wirtén (t. o. m. den 18 mars 1978) samt numera utredningssekreteraren Ulf Lönnqvist. Genom beslut den 17 mars 1978 tillkallades i Wirténs ställe redaktören Bo Rosén.

De sakkunniga antog benämningen naturvårdskommittén.

Såsom experter åt kommittén förordnades den 26 februari 1970 generaldirektörerna Lennart Holm, Sven-Gösta Jonzon (t. o. m. den 20 mars 1973) och Valfrid Paulsson (t. o. m. den 16 oktober 1972) samt numera föreståndaren Ingrid Årlin (t. o. m. den 3 april 1973). Till experter förordnades dessutom den 12 oktober 1970 numera regeringsrådet Lars Delin (t. o. m. den 13 januari 1976) och numera länsrådet Lennart Lindskog, den 20 mars 1973 numera hovrättsrådet Stig-Eric Wenker (t. o. m. den 31 mars 1977), den 13 januari 1976 numera departementsråden Fredrik Damgren och Karl Olov Öster, den 31 mars 1977 byråchefen Rune Frisén samt den 6 oktober 1977 avdelningsdirektören Gert Knutsson.

Till sekreterare i kommittén förordnades den 13 april 1970 numera hovrättsrådet Bengt Björnberg (t. o. m. den 31 juli 1976) och som biträdande sekreterare förordnades den 24 februari 1975 numera länslantmätaren Hans Sandler (t. o. m. den 18 mars 1978). Genom beslut den 31 mars 1977 förordnades hovrättsassessorn Arne Kardell och förste byråinspektören Roland Pettersson (t. o. m. den 30 september 1978) till sekreterare respektive biträdande sekreterare. Statsgeologen Anders Lindén förordnades den 6 oktober 1977 som biträdande sekreterare i kommittén med uppgift att biträda vid utarbetandet av det förslag till anvisningar som har upptagits i bilaga 1 till betänkandet.

Kommittén har tidigare avgivit betänkandet Naturvård I, Strandskydd – Landskapsvård – Förvaltning Del 1 och 2 (Ds Jo 1974:1). I det nu föreliggande betänkandet framläggs förslag som i huvudsak rör täktverksamhet och därtill anknutna förhållanden.

Vi får härmed överlämna vårt betänkande Naturvård och täktverksamhet jämte tillhörande bilagedel. Kommittén har därmed avslutat sitt arbete. Reservation har avgivits av ledamoten Lothigius.

Stockholm i mars 1979

Göran Karlsson

Erik Grebäck

Nils Hjorth

Carl-Wilhelm Lothigius

Ingrid Ludvigsson

Ulf Lönnqvist

Bo Rosén

/Arne Kardell

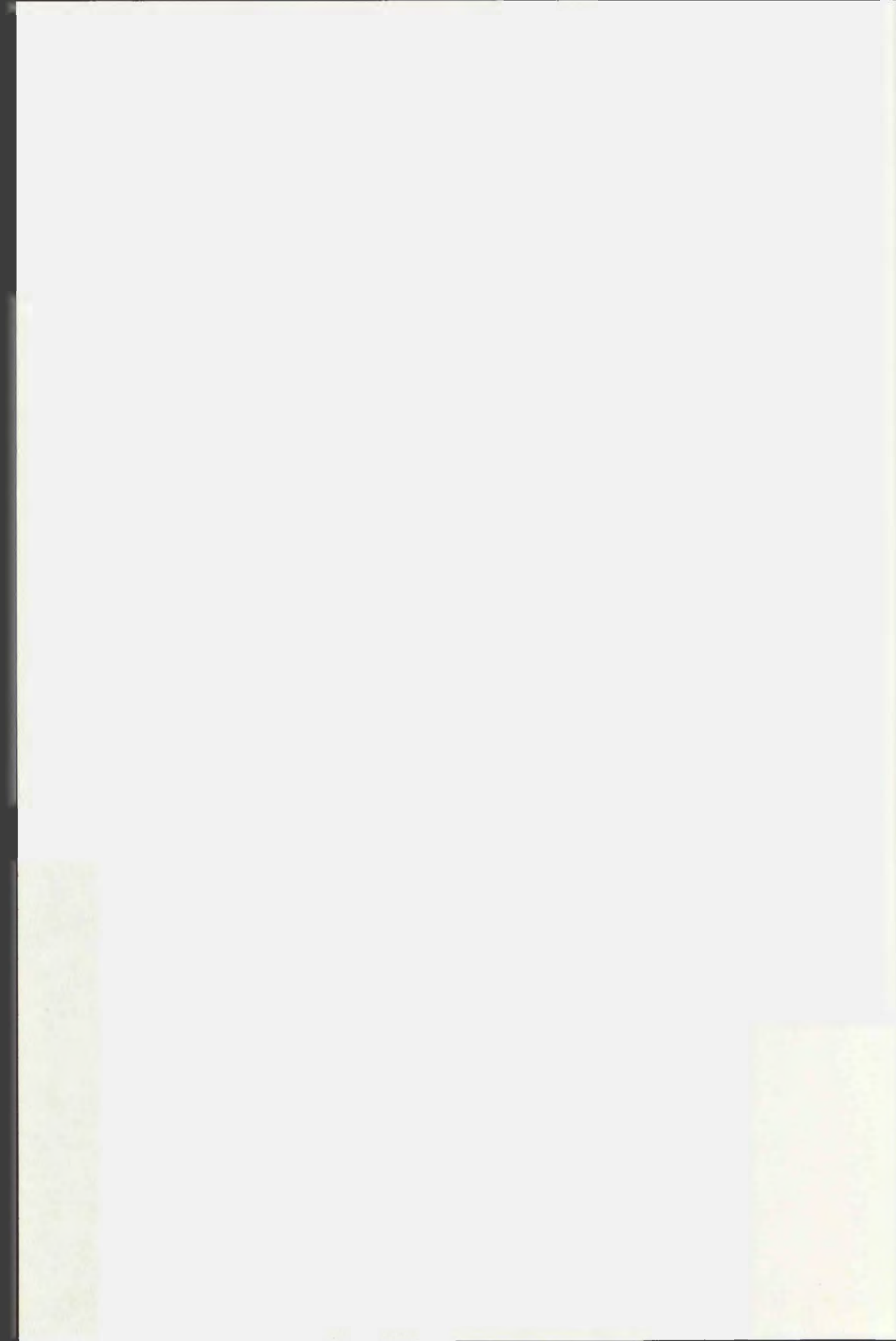
Innehåll

<i>Förklaring av vissa begrepp</i>	9
<i>Sammanfattning</i>	11
<i>Författningsförslag</i>	17
1 Inledning	35
1.1 Kommitténs uppdrag	35
1.1.1 Direktiv	35
1.1.2 Överlämnade skrivelser m. m.	36
1.2 Kommitténs arbete	39
2 Bakgrundsbeskrivning	41
2.1 Tåktverksamhet m. m.	41
2.1.1 Förekomster av grus och andra tåktmaterial	41
2.1.2 Utvinning och förbrukning av grus och andra tåktmaterial	43
2.1.3 Naturvårds- och andra samhällsintressen som berörs av tåktverksamhet	45
2.1.4 Ersättningsmaterial för naturgrus	46
2.2 Företagsstruktur och prisbildning inom grusbranschen	48
2.2.1 Företagsstruktur	48
2.2.2 Prisbildning	48
3 Gällande ordning	53
3.1 Aktuella bestämmelser	53
3.2 Länsstyrelsernas handläggning av frågor om tåkttillstånd och tåkttillsyn	61
3.2.1 Tåkttillstånd	61
3.2.2 Tåkttillsyn	63
4 Reformbehov	65
5 Överväganden och förslag	67
5.1 Allmänna utgångspunkter	67
5.2 Program för regionala inventeringar	70
5.2.1 Organisation	71
5.2.2 Inventering av tillgångar	72

5.2.3	Kartläggning av motstående intressen	74
5.2.4	Hushållningsplanering	76
5.2.5	Tidsplan, kostnader och finansiering	76
5.2.6	Tillträde till annans mark m. m.	77
5.3	Uppgiftsskyldighet för täktföretag m. fl.	78
5.4	Täktprövningen	81
5.4.1	Behovsutredning	83
5.4.2	Täktsamverkan	85
5.4.3	Samordning med vattenlagens bestämmelser om skydd för grundvatten	92
5.4.4	Infordrande av säkerheten för efterbehandlingsarbeten	93
5.5	Tillsynen över täkter m. m.	94
5.5.1	Allmänna synpunkter	94
5.5.2	Bestridande av kostnaderna för tillsynen av täkter	95
5.5.3	Översyn av möjligheterna att åstadkomma rättelse vid brott mot naturvårdslagen	97
5.6	Täktavgift	100
5.7	Expropriation för att tillgodose allmänt behov av grus	103
5.8	Övriga frågor	104
5.8.1	Normer för ersättningsmaterial för naturgrus	104
5.8.2	Masshantering vid väg- och husbyggnad	105
5.8.3	Skydd av Smålands Taberg	107
5.8.4	Åtgärder mot oljespill	107
5.8.5	Export av grus m. m.	108
5.9	Specialmotivering till författningsförslagen	109
5.9.1	Lag om ändring i naturvårdslagen (1964:822)	109
5.9.2	Förordning om ändring i naturvårdsförordningen (1976:484)	116
5.9.3	Lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)	117
5.9.4	Lag om ändring i lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter	121
5.9.5	Lag om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och sten- krossrörelse	121
5.9.6	Förordning om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt och stenkrossrörelse	121
5.9.7	Lag om täktavgift	123
5.9.8	Förordning om täktavgift	127
5.9.9	Lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)	128
	<i>Reservation</i>	129

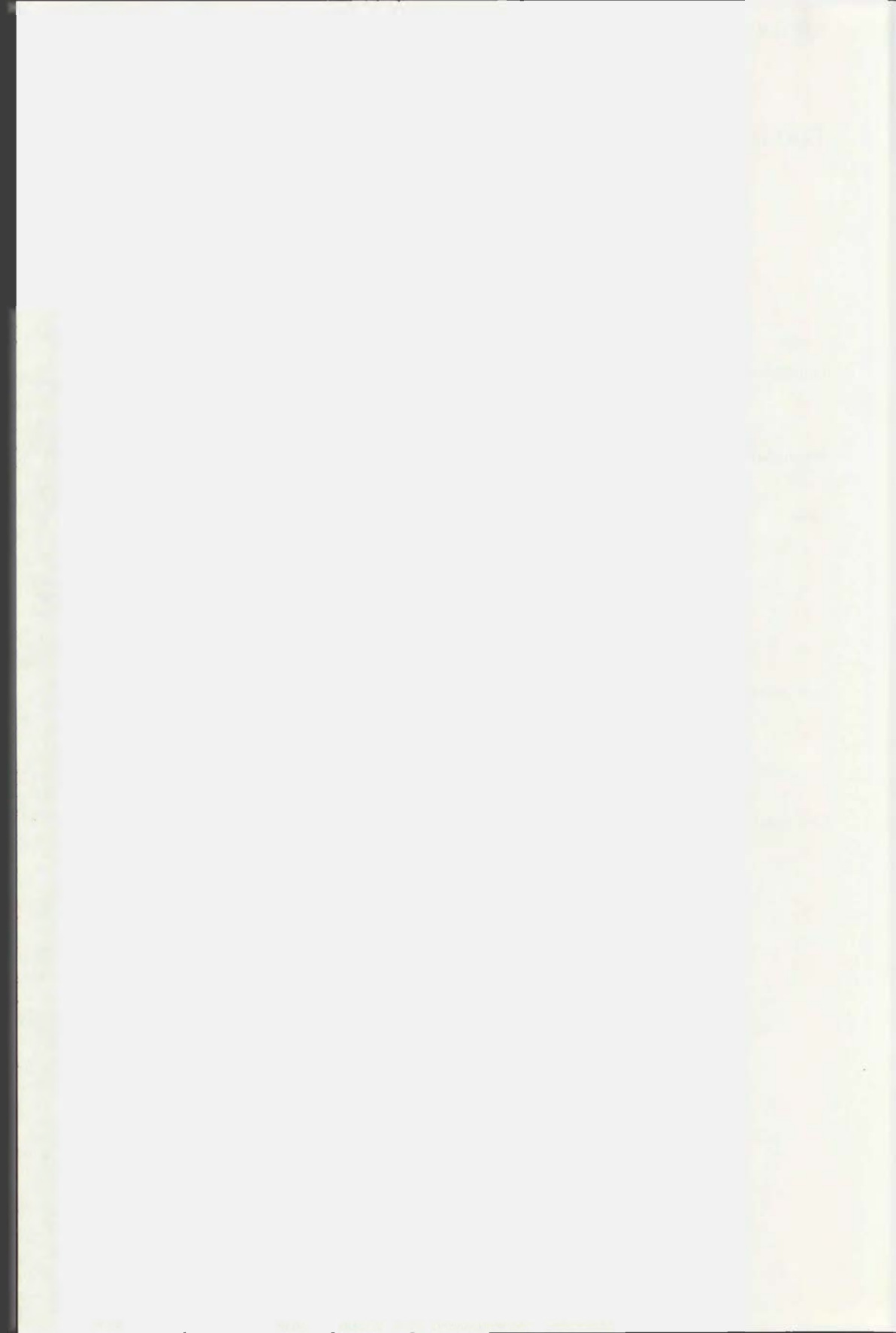
Förteckning över bilagor som utges i separat volym (SOU 1979:15)

Bilaga 1	<i>Förslag till anvisningar för genomförande av ett av naturvårds-</i> <i>kommittén framlagt förslag till program för regionala invente-</i> <i>ringar av tillgångar av grus m. m.</i>	9
Bilaga 2	<i>Formulär till blankett i fråga om avgifts- och uppgiftsskyldighet</i> <i>för täkt- och stenkrossrörelse jämte anvisningar för ifyllandet</i>	85
Bilaga 3	<i>Grusförsörjningen inom Stockholms län, Göteborgsregionen,</i> <i>Malmöhus län och Östhammars kommun</i>	93
Bilaga 4	<i>Hantering av jord- och bergmassor vid väg- och husbyggande</i> <i>.</i>	107
Bilaga 5	<i>Restprodukter inom gruv- och stålindustrin och deras utnytt-</i> <i>jande</i>	121
Bilaga 6	<i>En samhällsekonomisk analys av skilda system för prövning av</i> <i>täktfrågor</i>	167

Förklaring av vissa begrepp

Ballastmaterial	Sammanfattande benämning för grus och bergkrossmaterial som används för tillverkning av betong eller för byggande av väg.
Betongballast	Grus och bergkrossmaterial som används för betongtillverkning.
Grus	Grus definieras från geologisk synpunkt som jordart som i huvudsak består av partiklar av storleken 2–20 mm. Ordet används ofta i betänkandet som benämning också på sten i lös avlagring och sand. I sammansättningar som t. ex. grusförsörjning, grusförbrukning och grusproduktion är ”grus” gemensam benämning på naturgrus och bergkrossmaterial.
Fast mått	Volym av jord- och bergart i naturlig lagring anges i fast mått (fm ³). Omräkningsfaktorn till ton för naturgrus är ca 2, för granitiska bergarter ca 2,65, dvs. 1 m ³ naturgrus väger ca 2 ton och 1 m ³ berg (granit) ca 2,65 ton.
Löst mått	Volym av jord- och bergmaterial i losstaget skick anges i löst mått (lm ³). Omräkningsfaktorn till ton beror på sorteringsgraden och är genomsnittligt ca 1,65. Vid förvandling från m ³ fast mått till m ³ löst mått brukar i fråga om naturgrus omräkningsfaktorn 1,2 användas, dvs. 1 fm ³ motsvarar ca 1,2 lm ³ .

Sammanfattning

I detta betänkande, varmed naturvårdskommittén slutför sitt uppdrag, behandlas huvudsakligen frågor som rör täktverksamhet. Enligt 18 § naturvårdslagen (1964:822) krävs länsstyrelsens tillstånd till täkt av sten, grus, sand, lera, jord, torv eller andra jordarter. Tillståndsplikten gäller inte för husbehovstäkt.

Enligt naturvårdskommittén är det nödvändigt att tillämpa ett ekologiskt synsätt på miljö- och naturvårdsområdet. Den fortsatta samhällsutbyggnaden kommer att ställa ökade krav på förmågan att med utgångspunkt i ett sådant synsätt hävda naturvårdens intressen mot anspråk på exploatering av fyndigheter av grus och andra täktmaterial. Anledning härtill är främst att naturgrussituationen kring många tätorter är så besvärlig att det i framtiden kan befaras att allt allvarigare konflikter kommer att uppstå mellan bevarandointressena och de intressen som kräver exploatering. Det är mot denna bakgrund som kommittén har inriktat sitt arbete på att förstärka de medel som samhället behöver för att i fråga om täktverksamhet genomföra en resurshushållning som framstår som riktig på lång sikt och som samtidigt så mycket som möjligt minskar skadorna på naturmiljön av denna verksamhet.

Naturvårdskommittén understryker att det är hänsynen till naturmiljön som begränsar möjligheterna till täktverksamhet och som medför krav på hushållning med fyndigheter genom främst en bättre planering av täktverksamheten. Från samhällets sida bör man sträva efter att antalet täkter som samtidigt är öppna är så litet som möjligt och att de täkter som framdeles öppnas lokaliseras till områden där olägenheterna från naturvårdssynpunkt blir så små som möjligt. Kommittén framhåller vidare att det vid den tillståndsprovning som sker i dag sällan är möjligt att beakta behovet av hushållning med de aktuella naturresurserna i den utsträckning som är önskvärd. Detta beror på att länsstyrelserna inte har ett tillfredsställande kunskapsunderlag om länets fyndigheter av täktmaterial. Inte heller finns alltid tillräckliga kunskaper om de naturvårds- och andra samhällsintressen som kan vara knutna till fyndigheterna, om tillgången på möjliga ersättningsmaterial eller om marknadens efterfrågan på täktmaterial. För att avhjälpa dessa brister, som medför påtagliga nackdelar från naturvårdssynpunkt, föreslår kommittén att ett program för regionala inventeringar av ifrågavarande naturresurser skall genomföras och att täktföretagen skall vara skyldiga att årligen lämna uppgifter om produktionen i täkterna.

Enligt förslaget till inventeringsprogram skall hela landets yta med undan-

tag av vissa delar av Värmland, Dalarna och Norrland inventeras såvitt avser tillgångarna på naturgrus och möjligheterna till bergtäkt för att ta fram bergkrossmaterial som ersättning för naturgrus. Inventeringarna, som enligt naturvårdskommittén bör genomföras etappvis under en period av 6-8 år, bör avse uppgifter från ett helt län om i första hand tillgångarnas storlek och läge, den aktuella förbrukningen och bedömningen av den framtida förbrukningen samt uppgifter om de bevarandanspråk som ställs på tillgångarna från naturvårds-, kulturminnes- och vattenförsörjningssynpunkt. Vidare bör i inventeringsunderlaget ingå uppgifter om den bindning av dessa tillgångar som sker genom kommunernas planer på markanvändningen. Det centrala ansvaret för inventeringsprogrammets genomförande bör enligt kommittén läggas på naturvårdsverket. Det faktiska genomförandet av verksamheten skall däremot ankomma på länsstyrelserna.

I bilaga 1 till betänkandet redovisar naturvårdskommittén ett detaljerat förslag till anvisningar för att genomföra inventeringsprogrammet.

Kostnaderna för hela inventeringsprogrammet beräknas uppgå till ca 30 milj. kr i 1978 års penningvärde. De årliga kostnaderna skulle således belöpa sig till 4-5 milj. kr. För att täcka statsverkets utgifter för inventeringsprogrammet föreslår kommittén att en särskild täktavgift skall tas ut av de företag som är verksamma inom täktbranschen. Det är företagets verksamhet som har föranlett behovet av inventeringarna och företagen kommer i många fall att få direkt nytta av dessa genom att företagets egna kostnader för undersökningar av nya täktområden minskar. Täktavgiften föreslås utgå på täktföretagens årliga produktion. Genom täktavgiften bör enligt kommittén också statens kostnader för handläggning av frågor om täkttillstånd och täkttillsyn täckas.

Enligt förslaget skall avgiften läggas på täkter av berg, sten, grus, sand och morän. Avgiften föreslås bli lika stor för alla materialslag och den bör fastställas till tio öre per ton. Vid en förutsatt årsproduktion på ca 120 milj. ton skulle detta ge statsverket en ersättning på sammanlagt 12 milj. kr. Avgiften skall betalas en gång om året på grundval av ett enkelt deklara-tionsförfarande. På samma blankett som täktavgiften skall deklarerars föreslår kommittén att täktföretagen skall lämna vissa statistiska uppgifter om produktionen. Dessa uppgifter behövs för länsstyrelsernas planering av täktverksamheten.

När inventeringsprogrammet och därav föranledd planering har slutförts kommer enligt naturvårdskommittén alla länsstyrelser att ha tillräckligt kunskapsunderlag för att genomföra en resurshushållning i fråga om täktverksamheten. Då det kommer att dröja innan den situationen föreligger, är det enligt kommittén angeläget att skärpa den nuvarande täktprövningen så att större hänsyn redan nu kan tas till principen om resurshushållning. Naturvårdskommittén föreslår därför att täktbestämmelserna i naturvårdslagen kompletteras med en föreskrift som ger länsstyrelsen befogenhet att kräva sökanden i ett täktärende på utredning som belyser behovet av den täkt som ansökningen avser. Föreläggande om sådan behovsutredning skall tillgripas när utredningen bedöms kunna tillföra ett täktärende uppgifter av väsentlig betydelse för prövningen. Enligt kommittén kan länsstyrelsen med stöd av denna föreskrift begära att sökanden skall visa att det föreligger ett akut behov av det täktmaterial som finns i den aktuella fyndigheten.

Sökanden får bevisbördan för att materialbehovet inte kan tillgodoses genom uttag från redan öppnade täkter eller från planerade täkter beträffande vilka naturvårdsintresset inte bedöms ha sådan tyngd som i fråga om den aktuella fyndigheten eller genom utnyttjande av ersättningsmaterial som exempelvis sprängsten eller gruvavfall. Klarar inte sökanden denna bevisning, får ansökan om täkt avslås.

Genom den här nya föreskriften har enligt naturvårdskommittén skapats en bättre förhandlingsposition för länsstyrelserna i förhållande till täktextploatorerna. Länsstyrelsen skall inte, framhåller kommittén, behöva offra en fyndighet och därmed ett naturvärde, så länge det kan hävdas att det från teknisk och ekonomisk synpunkt inte är orimligt att för det i ett täktärende uppgivna ändamålet ta behövt material från annat håll, där inverkan på naturmiljön blir mindre.

En ytterligare brist i den nuvarande ordningen för täktprövningen är enligt kommittén att det ibland inte går att åstadkomma täktområden som har den lämpligaste utformningen från naturvårdssynpunkt på grund av att skilda markägares intressen inte kan samordnas. Också genom detta förhållande finns risk för en mindre god resurshushållning. För att lösa detta problem lägger naturvårdskommittén fram ett förslag om täktsamverkan. Förslaget innebär att anläggningslagen (1973:1149) kompletteras med bestämmelser som gör det möjligt att åstadkomma en sakrättsligt bindande samverkan mellan flera fastigheter för täktverksamhet. En täktsamfällighet bildas. Också naturvårdslagen kompletteras med särskilda bestämmelser om täktsamverkan. Dessa skall tillämpas så snart en tillståndsfråga gäller en täkt som omfattar mark från två eller flera fastigheter. Tillstånd får i sådant fall meddelas bara på grundval av ett beslut om täktsamverkan som har meddelats vid en förrättning enligt anläggningslagen. Det är inte fastighetsbildningsmyndighetens utan länsstyrelsens överväganden i fråga om en täkts lokalisering och avgränsning som är styrande för förrättningen enligt anläggningslagen. Finns behov av täktsamverkan, skall länsstyrelsen enligt förslaget meddela ett förhandsbeslut.

I detta skall anges den planerade täktens läge och omfattning samt de huvudsakliga villkor i övrigt som länsstyrelsen anser bör gälla för ett slutligt beslut om tillstånd till den täkt som är aktuell. I förhandsbeslutet får länsstyrelsen ange att en täkt skall omfatta mark från fastighet som inte berörs av den ursprungliga täktansökan.

Länsstyrelsen får inte meddela förhandsbeslut utan att ha stöd av en fastighetsägareopinion för sin uppfattning om läge och utformning av den aktuella täkten. Ett så kallat opinionsvillkor skall gälla också för täktsamverkan. Villkoret föreslås bli utformat efter förebild av motsvarande villkor i fastighetsbildningslagen och anläggningslagen. Ett förhandsbeslut får således inte meddelas om innehavarna av den mark som avses komma att ingå i den tillämnade täkten mera allmänt motsätter sig att marken tas i anspråk för täkt och har beaktansvärda skäl för det.

De fastigheter som skall delta i täktsamverkan kommer enligt förslaget att utgöra en täktsamfällighet. Delaktigheten i samfälligheten skall vara förenad med äganderätten till varje särskild fastighet. Det täkttillstånd som ges enligt naturvårdslagen skall tillkomma samfälligheten och inte de enskilda fastigheterna. En fastighetsägare kommer enligt förslaget att ha möj-

lighet att avböja att delta i täktsamfälligheten. Om han inte vill delta får hans mark tas i anspråk av samfälligheten för den planerade täktverksamheten. Ersättning för sådan upplåtelse bestäms under förrättningen och utgår enligt de bestämmelser som gäller vid expropriation. De i samfälligheten ingående fastigheterna skall enligt förslaget ta del i kostnaderna och avkastningen av täktverksamheten i proportion till andelstal som åsatts vid förrättningen.

Lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter blir tillämplig också på en täktsamfällighet. För en sådan samfällighet skall alltid en förening bildas och denna skall ha hand om förvaltningen av samfälligheten.

I fråga om tillsynen över täkter konstaterar naturvårdskommittén att den löpande tillsynen inte fungerar tillfredsställande. Detta är enligt kommittén allvarligt med hänsyn till den betydelse från naturvårdssynpunkt som måste tillmätas tillsynen. Orsaken till nuvarande brister anser kommittén främst ligga i det förhållandet att naturvårdslagen inte innehåller några bestämmelser som uttryckligen lägger ansvar för tillsynen på kommunerna. Dessa har i många fall inte tagit något ansvar för denna del av naturvårdstillsynen. Hela ansvaret har i dessa fall legat på länsstyrelserna som därigenom har kommit att få en alltför stor tillsynsuppgift i förhållande till de resurser som har kunnat avsättas för uppgiften. Naturvårdskommittén anser att kommunerna nu måste ta ett större ansvar för tillsynen. Kommittén föreslår därför att naturvårdslagen kompletteras med bestämmelser som gör kommunernas tillsynsansvar obligatoriskt i fråga om täkter. Genomförs förslaget kommer täkttillsynen enligt kommittén att bli effektivare genom att verksamheten får lokal förankring och genom att större resurser kan sättas in. Varje kommun bör ha frihet att själv bestämma hur tillsynsfrågorna skall handläggas. Kommunernas tillsynsarbete bör enligt naturvårdskommittén huvudsakligen inriktas på besiktning av pågående täkter för att kontrollera att gällande föreskrifter följs. Att pröva huruvida efterbehandlingsarbetena i ett täktområde kan godkännas bör även i fortsättningen ligga på länsstyrelsen. Kommunerna bör enligt kommittén få samma befogenheter som länsstyrelsen nu har att med stöd av 39 § naturvårdslagen vitesförelägga den som bedriver olaga täkt eller som åsidosatt gällande föreskrifter. Länsstyrelsen skall alltid ha det övergripande ansvaret för att täkttillsynen fungerar.

I fråga om tillsynen framhåller naturvårdskommittén vidare att det är mycket viktigt att alla rimliga åtgärder kan vidtas för att i största möjliga utsträckning återställa naturförhållanden eller andra förhållanden som har rubbats eller skadats genom brott mot naturvårdslagen eller föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen. Kommittén finner det därför vara mycket otillfredsställande att nuvarande lydelse av 39 § första stycket naturvårdslagen inte medger att vitesföreläggande om rättelse kan riktas mot annan än den som har begått den lagstridiga handling som skall rättas till. Det kan ibland enligt kommittén finnas skäl att rikta ett sådant föreläggande mot t. ex. ny ägare till en fastighet eller byggnad som har överlåtits efter det att den gärning som skall rättas till har förövats. Detta är idag inte lagligen möjligt. Samtidigt konstaterar kommittén att sådana möjligheter till ingripanden numera finns i fråga om brott mot byggnadslovsbestämmelserna i lagen (1976:666) om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. Enligt den lagen skall föreläggande om rättelse om olovligt utförd

byggnadsåtgärd riktas mot den som vid tidpunkten för föreläggandet är ägare till byggnaden, även om åtgärden kan ha vidtagits av en tidigare ägare eller eventuellt av annan. Vidare gäller att ett meddelat föreläggande som är utfärdat för någon i hans egenskap av fastighetsägare gäller även mot ny ägare till egendomen. Naturvårdskommittén föreslår nu att bestämmelser som ger motsvarande möjligheter till ingripande skall införas i naturvårdslagen.

Enligt naturvårdskommittén bör kostnaderna för tillsynen av principiella skäl bäras av täktföretagen. Med hänsyn härtill föreslår kommittén att kommunerna bör ges möjlighet att direkt debitera täktföretagen kostnaden för varje besiktning. En bestämmelse som ger denna befogenhet föreslås bli införd i naturvårdslagen. Kommittén föreslår att ersättningen skall beräknas enligt en taxa som fastställs av kommunfullmäktige. Skyldig att betala tillsynskostnaden blir den som innehar tillstånd till den täkt som varit utsatt för tillsynen.

Naturvårdskommittén anser att det i undantagsfall kan tänkas uppstå situationer då angelägna samhällliga behov av grus inte kan tillgodoses på grund av berörda markägares inställning. Som exempel anför kommittén det fall att det i en kommun skall sättas igång ett stort anläggningsarbete och att till detta krävs ansenliga mängder grus. Detta grus bör av naturvårdsskäl och av ekonomiska skäl tas från en viss bestämd fyndighet. Men markägaren vägrar att låta fyndigheten tas i anspråk. Enligt gällande bestämmelser är det inte möjligt att tvångsvis ta den berörda fyndigheten i anspråk. I det tänkta exemplet måste därför en fyndighet med väsentligt högre naturvårdsvärde offras. I ett sådant fall är det enligt kommittén inte rimligt att starka allmänna intressen av att en viss grusfyndighet tas i anspråk skall behöva stå tillbaka för en markägares intresse av att en fyndighet skall vara orörd. Med hänsyn till det anförda behövs ett medel som ger möjlighet att i undantagsfall tvångsvis ta i anspråk marken för grustäkt. Naturvårdskommittén föreslår att en möjlighet till expropriation införs för att tillgodose allmänt behov av grus.

Det är inte bara genom en bättre hushållning med fyndigheter som naturmiljön kan skyddas. Också en ökad användning av ersättningsmaterial för t. ex. naturgrus innebär att anspråken på att få öppna nya täkter minskar och därigenom skyddas naturmiljön. Naturvårdskommittén har därför lagt ned arbete på att undersöka möjligheterna till att i olika sammanhang minska användningen av naturgrus genom att utnyttja annat material t. ex. restprodukter från gruv- och stålindustrin. För att få till stånd en större återvinning av sådana restprodukter krävs att normer och anvisningar för t. ex. ballastmaterial utformas med hänsyn tagen till möjligheterna att utnyttja restprodukter. Naturvårdskommittén föreslår att planverket och vägverket får i uppdrag att se över gällande normer och anvisningar. I bilagorna 4 och 5 till detta betänkande redovisar kommittén särskilda utredningar som kommittén har låtit utföra rörande hantering av jord och bergmassor vid väg- och husbyggande och om restprodukter inom gruv- och stålindustrin.

I bilaga 2 redovisas ett av kommittén utarbetat formulär till blankett i fråga om det förslag om avgifts- och uppgiftsskyldighet för täktföretagen som har beskrivits ovan. I bilaga 3 redovisar kommittén en utredning som gjorts rörande grusförsörjning inom Stockholms län, Göteborgsregionen,

Malmöhus län och Östhammars kommun. I bilaga 6 publiceras en på uppdrag av kommittén utförd samhällsekonomisk analys av skilda system för prövning av täktfrågor.

Bilagorna publiceras i en särskild volym SOU 1979:15.

Författningsförslag

1. Förslag till Lag om ändring i naturvårdslagen (1964:822)

Härigenom föreskrivs i fråga om naturvårdslagen (1964:822)¹ dels att 18, 25, 37, 39 och 42 §§ skall ha nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas sex nya paragrafer, 18 a–c §§, 28 § samt 39 a och b §§, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

18 §

Täkt av sten, grus, sand, lera, jord, torv eller andra jordarter för annat ändamål än markinnehavarens husbehov får ej ske utan länsstyrelsens tillstånd. Vad nu sagts avser dock ej täkt i vattenområde vartill tillstånd lämnats enligt vattenlagen (1918:523) eller fordras enligt lagen (1966:314) om kontinentalsockeln.

Länsstyrelsen *äger* förelägga den som söker täkttillstånd att, vid äventyr att ansökningen avvisas, framlägga täktplan av erforderlig omfattning. I samband med tillstånd får länsstyrelsen meddela *sådana* föreskrifter *att* företagets menliga inverkan på naturmiljön *begränsas eller motverkas*. Om ej särskilda skäl föranleda annat, skall tillstånd för sin giltighet göras beroende av att säkerhet ställes för sålunda föreskrivna åtgärder. Visar sig sådan säkerhet otillräcklig, *kan* länsstyrelsen föreskriva att tillståndet skall gälla endast om ytterligare säkerhet ställes.

Länsstyrelsen *får* förelägga den som söker täkttillstånd att, vid äventyr att ansökningen avvisas, *förelbringa utredning som belyser behovet av den täkt som avses med ansökningen och* framlägga täktplan av erforderlig omfattning. I samband med tillstånd får länsstyrelsen meddela föreskrifter *för att begränsa eller motverka* företagets menliga inverkan på naturmiljön *och andra föreskrifter som behövs från naturvårdssynpunkt*. Om ej särskilda skäl föranleder annat, skall tillstånd för sin giltighet göras beroende av att säkerhet ställs för sålunda föreskrivna åtgärder. Visar sig sådan säkerhet otillräcklig, *får* länsstyrelsen föreskriva att tillståndet skall gälla endast om ytterligare säkerhet ställs.

Om fullgörandet av föreskriven åtgärd ankommer på annan än markens innehavare, är innehavaren skyldig tåla att åtgärden vidtages.

¹ Lagen omtryckt 1974:1025.

Nuvarande lydelse

Ha tio år förflutit från det täkt-tillstånd vunnit laga kraft, *kan* länsstyrelsen upphäva tillståndet helt eller delvis eller förena tillståndet med ändrade föreskrifter. Visar det sig att meddelade föreskrifter *ej i erforderlig mån* begränsa eller motverka företagets menliga inverkan på naturmiljön, *kan* länsstyrelsen före utgången av angivna *tid* förena tillståndet med de ytterligare föreskrifter som behövas.

Föreslagen lydelse

När tio år *har* förflutit från det täkt-tillstånd *har* vunnit laga kraft, *får* länsstyrelsen upphäva tillståndet helt eller delvis eller förena tillståndet med ändrade föreskrifter. Visar det sig att meddelade föreskrifter *inte i den utsträckning som behövs* begränsar eller motverkar företagets menliga inverkan på naturmiljön, *får* länsstyrelsen före utgången av *den* angivna *tiden* förena tillståndet med de ytterligare föreskrifter som behövs.

18 a §

Skall mark från två eller flera fastigheter ingå i en täkt, *får* tillstånd enligt 18 § lämnas endast om ett beslut om täktsamverkan har meddelats enligt 62 § anläggningslagen (1973:1149).

Utan hinder av första stycket får täkt-tillstånd lämnas under förutsättning att sökanden förfogar över all mark som behövs för den avsedda täkten och att verksamheten kan antas komma att bedrivas på ett från naturvårdssynpunkt godtagbart sätt utan att täktsamverkan enligt anläggningslagen kommer till stånd.

18 b §

I fall som avses i 18 a § första stycket skall länsstyrelsen meddela ett förhandsbeslut till ledning för den förrättningen om täktsamverkan som skall äga rum enligt anläggningslagen (1973:1149). *I sådant beslut* skall anges den avsedda täktens läge och omfattning samt de huvudsakliga villkor i övrigt som skall gälla för slutligt beslut om täkt-tillstånd. *Som villkor får* anges att den täkt som avses med ansökan skall utvidgas till att omfatta också mark från annan fastighet än som berörs av ansökan. *Sådant villkor får dock inte omfatta mark med gällande täkt-till-*

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

stånd, om inte innehavaren av tillståndet medger det.

Förhandsbeslut får inte meddelas, om innehavarna av den mark som avses skola ingå i tänken mera allmänt motsätter sig att marken tas i anspråk för täkt och har beaktansvärda skäl för det. Vid denna prövning skall främst beaktas åsikten hos de markinnehavare som mest berörs av det avsedda täktföretaget.

Sedan förhandsbeslut har meddelats får täkt för markinnehavarens behov inte äga rum inom området.

18 c §

Det ankommer på den kommunala nämnd som kommunfullmäktige bestämmer att vid sidan av länsstyrelsen utöva tillsyn över att täkt inte utförs i strid mot 18 § eller mot föreskrifter som är förenade med tillståndet till företaget.

Kommunens kostnad för utförd tillsyn får tagas ut av tillståndshavaren eller, om täkt har utförts utan tillstånd, av den vars verksamhet tillsynen har avsett enligt de närmare föreskrifter som meddelas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

25 §

Ägare av fastighet och innehavare av särskild rätt till fastighet äro berättigade till ersättning av *kronan* i den utsträckning som anges i 26 och 30 §§. Att i vissa fall även borgenär, som har panträtt i fastigheten, är berättigad till ersättning framgår av 34 § andra stycket. Om inlösen av fastighet stadgas i 27 §.

Ägare av fastighet och innehavare av särskild rätt till fastighet är berättigade till ersättning av *staten* i den utsträckning som anges i 26, 28 och 30 §§. Att i vissa fall även borgenär, som har panträtt i fastigheten, är berättigad till ersättning framgår av 34 § andra stycket. Om inlösen av fastighet stadgas i 27 §.

I fråga om ersättning och inlösen skall expropriationslagen (1972:719) i tillämpliga delar lända till efterrättelse i den mån avvikande bestämmelser ej meddelas i denna lag. 4 kap. 3 § expropriationslagen skall äga tillämpning i fråga om värdeökning som ägt rum under tiden från dagen tio år före det talan väcktes vid domstol.

I fråga om ersättning med anledning av att avverkning eller återväxtåtgärd

Nuvarande lydelse

som avses i lagen (1974:434) om bevarande av bokskog förbjudits eller att tillstånd till sådan avverkning eller åtgärd vägrats eller förenats med föreskrifter gäller bestämmelserna i nämnda lag.

Föreslagen lydelse

28 §

Föranleder undersökning som avses i 42 § första eller andra stycket skada eller intrång, skall ersättning för detta utgå. Vid tvist om sådan ersättning väckes talan vid den fastighetsdomstol inom vars område fastigheten är belägen.

37 §

Till böter eller fängelse i högst sex månader dömes den som uppsåtligen eller av oaktsamhet

1. bryter mot förbud eller föreskrift som meddelats enligt 5, 8, 10, 11 eller 14 §, 16 § andra stycket eller 19 §,

2. bryter mot 16 § första stycket första punkten eller, om ej gärningen är ringa, mot 16 § första stycket andra punkten,

3. bryter mot 17 § andra stycket, om ej gärningen är ringa,

4. utför täkt i strid mot 18 § eller föreskrift som meddelats i samband med tillstånd till företaget,

4. utför täkt i strid mot 18 §, 18 b § tredje stycket eller föreskrift som är förenad med ett tillstånd till täkt,

5. underlåter att fullgöra anmälningskyldighet som föreskrivits med stöd av 20 § första stycket,

6. bryter mot 22 § första eller tredje stycket eller mot föreskrift som meddelats i samband med medgivande enligt tredje stycket, eller

7. åsidosätter stadgandet i 23 §, om ej gärningen sker på plats, till vilken allmänheten icke äger tillträde eller har insyn, eller gärningen är ringa.

Utbyte av brott som avses i 4 skall förklaras förverkat, om det ej är uppenbart obilligt.

39 §

Har någon begått gärning som avses i 37 §, 1, 2, 4 eller 6 äger länsstyrelsen vid vite förelägga honom att vidtaga rättelse. Överexekutor äger ock meddela handräckning för sådant ändamål. Ansökan om handräckning får göras av allmän åklagare, statens naturvårdsverk, länsstyrelsen eller den kommunala myndighet som handhar naturvårdsfrågor. Beträffande sådan handräckning äga bestämmelserna i 191 § utsökningslagen motsvarande tillämpning.

Har gärning som avses i 37 § 1, 2, 4 eller 6 begåtts, får länsstyrelsen, och i fråga om gärning som avses i 37 § 4 även den kommunala nämnd som enligt 18 c § utövar tillsyn över täkter, meddela föreläggande för att åstadkomma rättelse. I beslut om föreläggande får vite sättas ut. Överexekutor får också meddela handräckning för att åstadkomma rättelse. Ansökan om handräckning får göras av allmän åklagare, statens naturvårdsverk, länsstyrelsen eller den kom-

Nuvarande lydelse

Vid meddelande av föreläggande enligt 17 § första stycket, 20 §, 21 § eller 22 § andra stycket får länsstyrelsen utsätta vite. Efterkommes ej sådant föreläggande, skall på anmodan av länsstyrelsen *utmätningssmannen föranstalta om* att åtgärden vidtages.

Byggnadsnämnden får utsätta vite vid meddelande av föreläggande enligt 17 § tredje stycket. Hälsovårdsnämnden får utsätta vite vid meddelande av föreläggande enligt 24 §. Efterkommes ej föreläggandet, äger vederbörande nämnd låta vidtaga åtgärden på den försumliges bekostnad.

Föreslagen lydelse

munala nämnd som handhar naturvårdsfrågor. *I övrigt gäller i fråga om handräckning samma bestämmelser som för handräckning enligt 191 § utskökningslagen (1877:31 s. 1).*

Vid meddelande av föreläggande enligt 17 § första stycket, 20 §, 21 § eller 22 § andra stycket får länsstyrelsen utsätta vite. Efterkommes ej sådant föreläggande, skall *kronofogdemyndigheten* på anmodan av länsstyrelsen *ombesörja* att åtgärden vidtages *på den försumliges bekostnad*.

39 a §

Har ett föreläggande enligt 39 § meddelats någon i egenskap av ägare till viss fastighet och övergår fastigheten till ny ägare, gäller föreläggandet i stället mot denne. Utsatt vite gäller dock inte mot den nye ägaren, men vederbörande myndighet får sätta ut vite för denne.

Första stycket skall också tillämpas när föreläggande har meddelats någon i egenskap av tomträtthavare eller ägare av byggnad eller anordning på mark som tillhör annan.

39 b §

Myndighet som har meddelat föreläggande som avses i 39 a § skall genast sända sitt beslut till inskrivningsmyndigheten för anteckning i fastighetsboken eller tomträttsboken. Det samma gäller beslut om återkallelse av antecknat föreläggande.

Har antecknat föreläggande upphävts genom lagakraftvunnet beslut, efterkommits eller förfallit, skall den myndighet som har meddelat föreläggandet, så snart som det kan ske, anmäla förhållandet till inskrivningsmyn-

Nuvarande lydelse

Erfordras förberedande undersökning på marken innan beslut meddelas i naturvårdsärende, *må* sådan undersökning verkställas genom länsstyrelsens försorg.

I samband med beslut om tillstånd till bebyggelse, täkt eller annat arbetsföretag äger länsstyrelsen föreskriva att företaget skall bekosta särskild undersökning av det berörda området eller på annat sätt gottgöra intrånget i naturvårdsintresset.

Föreslagen lydelse

digheten för anteckning. Länsstyrelsen är alltid behörig att göra sådan anmälan.

42 §

Erfordras förberedande undersökning på marken innan beslut meddelas i naturvårdsärende, *får* sådan undersökning verkställas genom länsstyrelsens försorg.

Sker inventering av naturresurs enligt beslut av regeringen eller annan statlig myndighet, äger den som utför inventeringsarbete tillträde till annans mark och får där företaga den undersökning som behövs för inventeringen.

Undersökning som avses i första eller andra stycket skall utföras så att skada eller intrång såvitt möjligt ej åsamkas markinnehavaren.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

2. Förslag till

Förordning om ändring i naturvårdsförordningen (1976:484)

Härigenom föreskrivs i fråga om naturvårdsförordningen (1976:484)

dels att 25 och 27 §§ skall ha nedan angivna lydelse,

dels att i förordningen skall införas två nya paragrafer, 27 a och 27 b §§, samt närmast före 27 b § en ny rubrik av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

25 §

Ansökan om undantag enligt 16 § tredje stycket eller om tillstånd enligt 17 § andra stycket, 18, 19 eller 22 § samt anmälan om samråd enligt 20 § första stycket naturvårdslagen (1964:822) skall alltefter omständigheterna i det särskilda fallet vara åtföljd av karta eller skiss samt den ytterligare utredning som behövs för att företagets eller åtgärdens inverkan på det skyddade intresset skall kunna bedömas.

Har tillstånd lämnats till täkt av matjord enligt 18 § naturvårdslagen men saknas behövtillstånd av lantbruksnämnd enligt 6 § eller förklaring enligt 7 § jordhävdslagen (1969:698), skall länsstyrelsen hänvisa vederbörande att begära även sådant tillstånd eller sådan förklaring.

Överväger länsstyrelsen att i fråga om område som avses med ansökan om tillstånd enligt 18 § naturvårdslagen meddela föreskrifter om skydd för grundvatten enligt 2 kap. 64 § vattenlagen (1918:523), får fråga om sådant tillstånd inte prövas förrän frågan om skydd för grundvatten har avgjorts.

27 §

När undantag medges enligt 16 § tredje stycket naturvårdslagen (1964:822) eller tillstånd lämnas enligt 18 eller 22 § samma lag, skall avskrift av beslutet snarast möjligt sändas till statens naturvårdsverk, vägförvaltningen, fastighetsbildningsmyndigheten och kommunen. När undantag eller tillstånd enligt nämnda paragrafer vägras, skall avskrift av beslutet snarast möjligt sändas till naturvårdsverket.

När beslut meddelas i ärende om föreläggande enligt 17 §, 20 § andra stycket, 21 §, 22 § andra stycket, 24 § eller 39 § första stycket eller om handräckning enligt 39 § första stycket naturvårdslagen, skall avskrift av beslutet snarast möjligt sändas till naturvårdsverket.

Länsstyrelsen skall snarast möjligt underrätta fastighetsregistermyndigheten när beslut om täktsamverkan har förfallit eller upphört att gälla enligt 63 § anläggningslagen (1973:1149).

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

27 a §

Har länsstyrelsen i beslut om tillstånd enligt 18 § naturvårdslagen (1964:822) meddelat föreskrift om säkerhet som avses i nämnda paragraf, får expedition av beslutet hållas inne tills sökanden ställer säkerhet som godtas av länsstyrelsen.

Ersättning för tillsynskostnad

27 b §

Skall ersättning för tillsynskostnad som avses i 18 c § andra stycket naturvårdslagen (1964:822) tas ut, skall ersättningen beräknas enligt en taxa som fastställs av kommunfullmäktige. Vid fastställande av taxan får som tillsynskostnad enbart räknas kostnaden för personal när besiktning eller liknande åtgärd utförs.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1980.

3. Förslag till Lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)

Härigenom föreskrivs i fråga om anläggningslagen (1973:1149) dels att 1 § skall ha nedan angivna lydelse, dels att i lagen skall införas åtta nya paragrafer, 56–63 §§, samt närmast före 56 § en ny rubrik av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

1 §

Enligt denna lag kan inrättas anläggning som är gemensam för flera fastigheter och som tillgodoser ändamål av stadigvarande betydelse för dem (gemensamhetsanläggning). Frågan om gemensamhetsanläggning prövas vid förrättning.

I den utsträckning som följer av 56–63 §§ tillämpas lagen också på samverkan mellan flera fastigheter för sådan täkt av sten, grus, sand, lera, jord, torv eller andra jordarter, vartill tillstånd krävs enligt 18 § naturvårdslagen (1964:822) (täktsamverkan).

Kan enligt bestämmelser i annan författning än fastighetsbildningslagen (1970:988) fråga om inrättande av anläggning gemensamt för flera fastigheter prövas av domstol eller annan myndighet, gäller ej denna lag. Ej heller gäller lagen allmän vatten- och avloppsanläggning.

Särskilda bestämmelser om täktsamverkan

56 §

Täktsamverkan får anordnas mellan fastigheter när länsstyrelsen har meddelat förhandsbeslut enligt 18 b § naturvårdslagen (1964:822).

De fastigheter på vilka täkt skall bedrivas utgör en samfällighet i allt som rör företaget (täktsamfällighet), om inte annat följer av 57 §. Delaktighet i täktsamfällighet är förenad med äganderätten till varje särskild fastighet. Den rätt till täkt som uppkommer när tillstånd meddelas enligt 18 a § naturvårdslagen tillkommer samfälligheten.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

57 §

Avböjer ägare till fastighet som omfattas av förhandsbeslut enligt 18 b § naturvårdslagen (1964:822) att delta i täktsamfällighet, får den mark på fastigheten som skall ingå i täkten enligt täkttillståndet tas i anspråk för den tillämnade täktverksamheten. Upplåtelse som nu avses gäller till förmån för samfälligheten eller, om ägarna till samtliga fastigheter utom en har avböjt att delta i samfälligheten, till förmån för sistnämnda fastighet.

För sådan upplåtelse som avses i första stycket skall ersättning utgå. Vid ersättningens bestämmande tillämpas 13 §.

58 §

Kostnad för och avkastning av täktverksamheten fördelas mellan ägarna till de i samfälligheten ingående fastigheterna efter andelstal, som bestäms efter skälighet med hänsyn främst till värdet av det täktmaterial som kan uttagas från varje fastighet.

59 §

I fråga om täktsamverkan tillämpas bestämmelserna om gemensamhetsanläggning i 2-4 §§, 12 § tredje stycket, 16 §, 19-21, 25-27 a och 29-45 §§.

60 §

Fråga om täktsamverkan upptages efter ansökan. Vid förrättning för täktsamverkan får anläggningsåtgärd enligt denna lag eller fastighetsreglering enligt fastighetsbildningslagen (1970:988) vidtagas utan särskild ansökan, om åtgärden är av betydelse för täktfrågan.

Rätt att påkalla förrättning för täktsamverkan tillkommer ägare av fastighet som avses skola delta i företaget och länsstyrelsen.

*Nuvarande lydelse**Föreslagen lydelse*

61 §

Uppkommer vid förrättning för täktsamverkan fråga om att göra väsentlig avvikelse från förhandsbeslut enligt 18 b § naturvårdslagen (1964:822), skall fastighetsbildningsmyndigheten hänskjuta frågan till länsstyrelsen.

62 §

Om hinder däremot inte möter, meddelar fastighetsbildningsmyndigheten beslut om täktsamverkan.

I beslutet anges

- 1. täktens läge, omfattning och beskaffenhet i övrigt,*
- 2. de fastigheter som skall delta i täktsamfällighet och deras andelsantal enligt 58 §,*
- 3. den mark som upplåtes med stöd av 57 §,*
- 4. behövliga föreskrifter i övrigt för att genomföra täktsamverkan.*

63 §

Beslut om täktsamverkan blir bindande först när täkttillstånd enligt 18 a § naturvårdslagen (1964:822) har meddelats på grundval av beslutet.

Beslut om täktsamverkan upphör att gälla, när tiden för täkttillståndet har utgått eller när tillståndet dessförinnan har upphävts. Beslutet gäller dock alltid till dess att föreskrivna åtgärder för efterbehandling av täktområdet har fullgjorts och godkänts.

4. Förslag till**Lag om ändring i lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter**

Härigenom föreskrives att 4 och 20 §§ lagen om förvaltning av samfälligheter (1973:1150) skall ha nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Samfällighet förvaltas antingen direkt av delägarna (delägarförvaltning) eller av särskilt bildad samfällighetsförening (föreningsförvaltning).

Sammanträde enligt första stycket hålles av den som fastighetsdomstolen förordnat därtill. Sådant förordnande meddelas på begäran av delägare. Dock skall i samband med förrättning enligt fastighetsbildningslagen (1970:988) eller anläggningslagen (1973:1149) fastighetsbildningsmyndigheten eller, om särskild förrättningsman förordnats enligt 4 § sistnämnda lag, denne hålla sammanträde enligt första stycket beträffande samfällighet som beröres av förrättningen, om delägare i samfälligheten begär det eller om det är av väsentlig betydelse från allmän synpunkt att samfällighetsförening bildas.

Föreslagen lydelse

4 §

Samfällighet förvaltas antingen direkt av delägarna (delägarförvaltning) eller av särskilt bildad samfällighetsförening (föreningsförvaltning). *Täktsamfällighet skall dock alltid förvaltas av samfällighetsförening.*

20 §

Samfällighetsförening bildas vid sammanträde med delägarna genom att de antager stadgar och utser styrelse.

Sammanträde enligt första stycket hålles av den som fastighetsdomstolen förordnat därtill. Sådant förordnande meddelas på begäran av delägare. Dock skall i samband med förrättning enligt fastighetsbildningslagen (1970:988) eller anläggningslagen (1973:1149) fastighetsbildningsmyndigheten eller, om särskild förrättningsman förordnats enligt 4 § sistnämnda lag, denne hålla sammanträde enligt första stycket beträffande samfällighet som beröres av förrättningen, om delägare i samfälligheten begär det eller om det är av väsentlig betydelse från allmän synpunkt att samfällighetsförening bildas. *Sammanträde skall alltid hållas i samband med förrättning för bildande av täktsamfällighet.*

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

5. Förslag till

Lag om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får meddela föreskrifter om skyldighet för den som driver täkt- eller stenkrossrörelse att lämna de uppgifter om verksamheten som behövs som underlag för planering av naturvården i länet.

2 § Vid meddelande av föreskrifter som avses i 1 § skall tillses att uppgiftsskyldig ej betungas onödigt.

3 § Vad någon på grund av föreskrifter som har meddelats med stöd av 1 § har fått veta om näringsidkares affärs- eller driftförhållanden får han ej obehörigen yppa eller nyttja.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

6. Förslag till Förordning om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkross- rörelse

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Den som i fråga om täktrörelse är avgiftsskyldig enligt lagen (1979:000) om täktavgift och den som driver stenkrossrörelse utan att vara avgiftsskyldig enligt nämnda lag skall till länsstyrelsen som underlag för planeringen av naturvården inom länet lämna uppgifter om produktionen av berg-, sten-, grus-, sand- och moränmaterial samt annat material som används som ersättning för dessa material.

Ytterligare föreskrifter enligt 1 § lagen (1979:000) om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse får meddelas av statens naturvårdsverk.

2 § Uppgifter som avses i 1 § lämnas en gång om året, om länsstyrelsen ej beslutar annat.

Den som är avgiftsskyldig enligt lagen (1979:000) om täktavgift fullgör sin uppgiftsskyldighet enligt denna förordning samtidigt med att han lämnar deklARATION enligt nämnda lag.

3 § Uppgifter som avses i 1 § skall lämnas på blankett enligt formulär som fastställs av statens naturvårdsverk.

4 § Den som underlåter att fullgöra sin uppgiftsskyldighet eller uppsåtligt eller av oaktsamhet lämnar oriktig uppgift dömes till böter, högst femhundra kronor, om ej gärningen är belagd med straff i brottsbalken eller skattebrottslagen (1971:69). Allmänt åtal får väckas endast efter anmälan av länsstyrelsen.

5 § Ytterligare föreskrifter för verkställighet av denna förordning meddelas av statens naturvårdsverk.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1980.

7. Förslag till Lag om täktavgift

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Till staten skall enligt denna lag erläggas avgift (täktavgift) för utvinning av material från sådan täkt för vilken tillstånd krävs enligt 18 § naturvårdslagen (1964:822) eller för sådan täkt i vattenområde vartill tillstånd har lämnats enligt vattenlagen (1918:523). Vad nu har sagts gäller ej täkt i vattenområde, om tillstånd har lämnats också enligt lagen (1966:314) om kontinentalsockeln.

2 § Länsstyrelsen i det län där täkten eller huvuddelen av denna är belägen är avgiftsmyndighet.

Statens naturvårdsverk är central förvaltningsmyndighet i fråga om täktavgift.

3 § Täktavgift utgår för berg-, sten-, grus-, sand- eller moränmaterial (avgiftspliktigt material).

4 § Avgiftsskyldig enligt denna lag är den som innehar tillstånd som avses i 1 §, om ej annat följer av andra stycket.

Har täkt skett utan tillstånd, är den som har utvunnit det avgiftspliktiga materialet avgiftsskyldig.

5 § Delägare i enkelt bolag är avgiftsskyldig i förhållande till sin andel i bolaget. Efter ansökan av samtliga delägare kan avgiftsmyndigheten besluta att den delägare som dessa föreslår skall anses som ensam avgiftsskyldig för bolagets hela verksamhet.

I fråga om kommanditbolag eller annat handelsbolag är bolaget avgiftsskyldigt. Har avgiftsskyldig avlidit är dödsboet avgiftsskyldigt. Har avgiftsskyldig försatts i konkurs är konkursboet avgiftsskyldigt.

6 § Avgiftsskyldighet inträder när avgiftspliktigt material levereras till köpare eller annars tas ut ur verksamheten.

7 § Avgiften utgår med 10 öre för varje ton av avgiftspliktigt material.

8 § Avgift utgår ej, om avgiften för viss täkt under ett kalenderår sammanlagt ej överstiger 100 kronor.

9 § Lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning skall, med undantag av 32–36 §§, tillämpas på täktavgift.

10 § Avgiftsskyldig skall utan anmaning lämna deklARATION till avgiftsmyndigheten för varje kalenderår (redovisningsperiod). Föreligger särskilda skäl kan avgiftsmyndigheten för viss avgiftsskyldig besluta att redovisningsperiod skall omfatta kortare tid än kalenderår.

11 § Deklaration skall lämnas särskilt för varje täkt.

12 § I deklARATION skall avgift redovisas för det material för vilket avgiftsskyldighet har inträtt under redovisningsperioden.

13 § Deklaration skall ha kommit in till avgiftsmyndigheten senast den 5 i andra månaden efter utgången av redovisningsperioden.

14 § Mot beslut enligt 5 § första stycket eller 10 § får talan ej föras.

1. Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.
2. Har den som innehar tillstånd till täkt före ikraftträdandet av denna lag upplåtit nyttjanderätten till tåkten, gäller i stället för vad i 4 § sägs om avgiftsskyldighet att nyttjanderättshavaren skall vara avgiftsskyldig, om tillståndshavaren begär detta hos länsstyrelsen före den 1 juli 1980. Nyttjanderättshavarens avgiftsskyldighet gäller längst till den 31 december 1981 eller till den dag dessförinnan då skyldigheten enligt tillståndshavarens anmälan till länsstyrelsen skall upphöra.

Om särskilda skäl föreligger, får länsstyrelsen medge att nyttjanderättshavarens avgiftsskyldighet skall gälla även viss tid efter utgången av år 1981.

Mot länsstyrelsens beslut i fråga som avses i andra stycket förs talan hos statens naturvårdsverk genom besvär. Mot naturvårdsverkets beslut i sådan fråga får talan ej föras.

8. Förslag till Förordning om täktavgift

Härigenom föreskrivs följande.

1 § Länsstyrelsen skall på lämpligt sätt informera den som innehar tillstånd till täkt med avgiftspliktigt material om den skyldighet att erlägga täktavgift som kan föreligga enligt lagen (1979:000) om täktavgift.

2 § För att avgöra om avgiftsskyldighet föreligger kan länsstyrelsen infordra uppgift från den som inte har lämnat deklARATION enligt lagen (1979:000) om täktavgift.

3 § Underlåter någon att lämna uppgift enligt 2 § kan länsstyrelsen förelägga honom att vid vite fullgöra sin skyldighet.

Försuttet vite utdöms av skatterätt.

4 § Vid tillämpning av lagen (1979:000) om täktavgift skall i fråga om avgiftspliktigt material volym omvandlas till vikt enligt föreskrifter som meddelas av statens naturvårdsverk.

5 § Ytterligare föreskrifter för verkställighet av lagen (1979:000) om täktavgift och denna förordning meddelas av statens naturvårdsverk efter samråd med riksskatteverket.

6 § Mot annat beslut enligt denna förordning än som avses i 3 § andra stycket får talan ej föras.

Denna förordning träder i kraft den 1 januari 1980.

**9. Förslag till
Lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)**

Härigenom föreskrivs att i 2 kap. expropriationslagen (1972:719) skall införas en ny paragraf, 3 a §, av nedan angivna lydelse.

Nuvarande lydelse

Föreslagen lydelse

3 a §

Expropriation får ske för att tillgoda allmänt behov av grus.

Denna lag träder i kraft den 1 januari 1980.

1 Inledning

1.1 Kommitténs uppdrag

1.1.1 Direktiv

I det av naturvårdskommittén tidigare avlämnade betänkandet Naturvård I (Ds Jo 1974:1) redovisas med ett undantag de uppdrag kommittén har fått i direktiv den 6 februari 1970 och den 10 december 1971. Det uppdrag som inte har redovisats avser frågan om samordning av naturvårdslagens bestämmelser om täkt och vattenlagens bestämmelser om skydd för grundvatten.

I direktiv av den 26 oktober 1973 redogjorde dåvarande chefen för jordbruksdepartementet inledningsvis för det förslag till lagstiftning om täktsamfälligheter som hade lagts fram av grustäktskommittén i betänkandet (SOU 1972:46) Landskapsvård genom täktsamverkan. Därefter anfördes i direktiven följande.

Grustäktskommitténs hela förslag bygger på att bestämmelserna i 29 § NVL rörande rätt till ersättning vid vägrat täkttillstånd fortfarande gäller. Detta lagrum har emellertid upphört att gälla den 1 juli 1973 (prop. 1973:101, CU 1973:21, rskr 1973:219). I fortsättningen kan sålunda tillstånd till täktverksamhet vägras utan att någon ersättningsskyldighet inträder för det allmänna. Äldre bestämmelser om ersättning skall emellertid fortfarande gälla, om ansökan om täkttillstånd har kommit in till länsstyrelsen före utgången av oktober 1972.

I den proposition som innehöll förslaget att 29 § NVL skulle upphävas framhölls, att det kunde finnas ett behov av en lagstiftning om täktsamfälligheter. Frågan om en sådan lagstiftnings utformning borde emellertid prövas från de nya förutsättningar som skulle föreligga, om ersättningsbestämmelserna upphävdes. Enligt propositionen fanns det också skäl att avvakta den vidare behandlingen av det till lagrådet remitterade förslaget till anläggningslag.

När ersättningsbestämmelserna i 29 § NVL nu har upphört att gälla och riksdagen har förelagts förslag till anläggningslag (prop. 1973:160), bör frågan om en lagstiftning om täktsamfälligheter övervägas från dessa nya utgångspunkter. Överarbetningen av grustäktskommitténs förslag bör lämpligen anföras naturvårdskommittén.

En fråga som har aktualiserats i olika sammanhang är frågan om utjämning mellan fastighetsägare med anledning av de skillnader i fastighets utnyttjande som följer av planläggningsverksamhet och byggnadsreglering. Frågan berördes under arbetet med den fysiska riksplaneringen, och chefen för civildepartementet framhöll då att frågan om värdeutjämning inom detaljplan inte kunde behandlas utan ytterligare utredning och att bygglagutredningen skulle komma att utreda frågan (prop. 1972:111 bil. 2 och 3 s. 339, se även prop. 1971:122 s. 198). Naturvårdskommittén bör samråda

med bygglagutredningen i frågan om en värdeutjämning kan anses motiverad mellan grusfastigheter med och utan täktstillstånd. Enligt min mening är emellertid stälen för en sådan utjämning inte starka. Den omständigheten att en fastighetsägare av naturvårdsskäl inte får tillstånd att bryta grus och inte heller får ersättning av allmänna medel utgör knappast någon grund för att han i stället skall få andel i inkomsterna från en grusbrytning på grannens mark. Dessutom stöter varje form av värdeutjämning mellan fastigheter på stora praktiska svårigheter. Det räcker i det sammanhanget med att peka på bekymren att åstadkomma en naturlig och rättvis avgränsning av samfälligheten. Grustäktskommittén kan inte heller anses ha funnit någon tillfredsställande lösning på detta problem.

Även om det inte skulle visa sig möjligt eller lämpligt att utnyttja samfällighetsbildning för att åstadkomma värdeutjämning mellan fastigheter, kan emellertid samfällighetsbildning vara nödvändig för att erhålla en från naturvårdssynpunkt lämplig avgränsning av täktverksamhet på en grusfyndighet som sträcker sig över flera fastigheter. En reglering med detta ändamål bör också kunna åstadkommas utan nimmvärda praktiska svårigheter. Förslaget till anläggningslag bör då utan alltför stora modifieringar kunna ligga till grund för en lagstiftning om täktsamfälligheter.

Enligt kommittéförslaget skall frågan om att inrätta täktsamfällighet prövas av länsstyrelsen som också skall bestämma den närmare utformningen. Beredningen av ärendet anförtros enligt förslaget åt en särskild förrättningsman som skall verkställ utredning och avge förslag till beslut. Kommittéförslaget har kritiserats av flera remissinstanser. Enligt min mening är det naturligt att bygga på den föreslagna anläggningslagen. I så fall bör frågan om samfällighetsbildning handläggas av fastighetsbildningsmyndigheten vid förrättning. Länsstyrelsen bör liksom hittills pröva frågan om tillstånd enligt NVL.

En stor del av nuvarande täktverksamhet drivs inte av fastighetsägarna utan av nyttjanderättshavare, ofta bolag med stor erfarenhet i branschen. Enligt grustäktskommitténs förslag får emellertid nyttjanderättshavare inte ingå i samfälligheten, vars rättsliga konstruktion förutsätter att endast fastighetsägare är delägare. Naturvårdskommittén bör överväga om det skulle medföra praktiska fördelar att även nyttjanderättshavare får ingå i samfälligheten.

Överlantmätnaren i Västernorrlands län framhåller i sitt remissyttrande att en samfällighetsbildning i vissa situationer kan vara olämplig och föreslår regler om rätt och skyldighet för täktexploatör att inlösa rätten att driva täkt på angränsande område. Naturvårdskommittén bör undersöka om detta skulle vara en lämplig ordning.

Grustäktskommittén har som ett alternativ till den föreslagna lösningen nämnt att i byggnadslagen (1947:385, omtryckt 1972:775, ändrad senast 1973:312) skulle införas ett med rättsverkningar förenat planinstitut för täktreglering. Naturvårdskommittén bör ha frihet att som ett alternativ till samfällighetsbildning kunna överväga lämpligheten av ett med rättsverkningar förenat planinstitut. Enligt min mening kan man antingen tänka sig en vidareutveckling av bestämmelserna om täktplan i 18 § NVL eller också en lösning inom ramen för byggnadslagstiftningen. I sistnämnda fall bör något nytt planinstitut inte tillskapas utan eljest gällande former för planer bör göras tillämpliga även för täktverksamhet. I denna fråga bör naturvårdskommittén samråda med bygglagutredningen.

1.1.2 Överlämnade skrivelser m. m.

Till kommitténs uppdrag hör också att överväga olika frågor som har aktualiserats i skrivelser och framställningar till regeringen.

Genom beslut vid skilda tillfällen har regeringen sålunda till kommittén överlämnat vissa riksdagsskrivelser med tillhörande handlingar, en utredningsrapport från statskontoret och framställningar från vissa länsstyrelser.

Riksdagens skrivelse 1970:138 i anledning av motioner om en regionplan för användningen av landets grustillgångar

I de likalydande riksdagsmotionerna 1970:I:525 och 1970:II:1073 framhölls att grustillgångarna har utnyttjats mycket hårt och att en bättre hushållning är nödvändig om svårigheter i framtiden skall kunna undvikas vad gäller grusförsörjningen och bevarandet av landskapsbilden. Vidare betonades vikten av att man inom byggnadstekniken söker finna tekniska lösningar av materialproblem som innebär minskade påfrestningar på grustillgångarna. I motionerna efterlystes en utredning syftande till en regionplanerad användning av grustillgångarna.

Allmänna beredningsutskottet anförde i sitt utlåtande (ABU 1970:17) att det fanns starka skäl för att de av motionärerna framlagda spörsmålen prövas och att det därför var lämpligt att motionerna och utskottets betänkande överlämnas till kommittén. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr. 1970:138).

Riksdagens skrivelse 1970:376 i anledning av motioner angående skyddet för Smålands Taberg

I fyra riksdagsmotioner från år 1970 (I:42, 926 och II:46, 1098) hemställdes om åtgärder i syfte att åstadkomma skydd för Smålands Tabergs natur- och kulturvärden. Motionärerna framhöll bl. a. att berget är unikt från naturvårdssynpunkt och att hundratusentals människor besöker platsen årligen. I motionerna erinrades om att gruvdrift förekommit vid Smålands Taberg under fem sekler fram till år 1955. Gruvrättsinnehavaren föreberedde enligt motionärerna ett återupptagande av brytningen. Ett varaktigt skydd för att hindra framtida gruvbrytning borde enligt motionärerna åstadkommas genom att berget och dess närmaste omgivning förklaras som naturreservat.

Jordbruksutskottet anförde i betänkande över motionen (JoU 1970:43) att naturen vid Smålands Taberg är av sådan kvalitet att det är angeläget att skydda området. Enligt utskottet syntes möjligheterna vara goda att med stöd av gällande lagar åstadkomma ett tillfredsställande naturskydd. Med hänsyn till de ersättningsfrågor som kan uppkomma vid säkerställandet av området fann utskottet det lämpligt att motionerna och över dessa avgivna remissyttranden överlämnas till naturvårdskommittén. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr. 1970:376).

Riksdagens skrivelse 1970:445 i anledning av motioner angående åtgärder mot olja m. m.

I riksdagsmotionerna 1970:I:136 och 1970:II:131 anfördes bl. a. att avsiktligt utsläpp eller olämpligt utkast av olja eller oljerester bör kriminaliseras genom en komplettering av naturvårdslagens nedskräpningsparagraf.

Tredje lagutskottet uttalade i sitt utlåtande över motionerna (3LU 1970:90) bl. a. att det torde vara helt klart att nedskräpning i form av oljespill kan beivras med stöd av bestämmelserna i naturvårdslagen om skydd mot nedskräpning. Enligt utskottet hade det emellertid i den praktiska tillämpningen

yppats viss tveksamhet huruvida 23 § naturvårdslagen omfattar även oljespill. Utskottet ansåg det angeläget att denna tveksamhet undanröjs och ifrågasatte därför om inte i lagtexten bör utmärkas att nedskräpning genom oljespill ej får ske. Utskottet ansåg att frågan lämpligen bör övervägas av naturvårdskommittén varför motionerna jämte utskottets utlåtande borde överlämnas till kommittén för att tas i övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag. Riksdagen följde utskottet (rskr. 1970:445).

Riksdagens skrivelse 1971:311 i anledning av motion angående äganderätten till naturresurser under markytan

I riksdagsmotionen 1971:1050 framhölls att en reglering av markutnyttjandet genom lagstiftning aldrig kan göras fullt tillfredsställande så länge inte äganderätten till mark begränsats i avseende på djupet. Enligt motionen borde samhällelig äganderätt till naturresurser under markytan i princip fastslås. I motionen hemställdes att naturvårdskommittén genom tilläggsdirektiv får i uppdrag att även utreda problemet om äganderätten till naturresurser under markytan.

Jordbruksutskottet fann i betänkandet (JoU 1971:61) skäl tala för att naturvårdskommittén i samband med sina överväganden av möjligheterna att effektivisera skyddet för landskapsbilden även förutsättningslöst prövar den i motionen väckta frågan. Utskottet förordade att kommitténs direktiv kompletteras i angiven riktning. I reservation yrkade utskottets borgerliga ledamöter avslag på motionen. Riksdagen biföll utskottets hemställan (rskr. 1971:311).

Någon komplettering av kommitténs direktiv har inte gjorts utan dåvarande regeringen har överlämnat ifrågavarande riksdagsskrivelse jämte utskottsbetänkandet till kommittén för att tas under övervägande vid fullgörandet av dess uppdrag.

Riksdagens skrivelse 1972:176 i anledning av motioner angående landskapsvård, m. m.

Enligt riksdagsmotionen 1972:1263 har uppgifter framkommit som tyder på att förberedelser pågår för exploatering av grustäkter omkring Halmstad i syfte att exportera betydande mängder grus. Motionärerna, som uttryckte oro för att grusuttag av sådan storlek kan medföra större ingrepp i landskapsbilden än som kunnat förutses, föreslog att frågan om export av grus får prövas av naturvårdskommittén.

Jordbruksutskottet anförde i sitt betänkande över motionen (JoU 1972:25) att frågor om rätt till export handläggs av handelsdepartementet och kommerskollegium. Med hänsyn till att naturvårdskommittén har att pröva bl. a. vilka åtgärder som kan behöva vidtas till skydd för landskapsbilden ansåg utskottet emellertid att motionen bör överlämnas till kommittén. Riksdagen följde utskottet (rskr. 1972:176).

Statskontorets utredningsrapport av den 24 januari 1972 med förslag rörande handläggningen av täktärenden vid länsstyrelserna

I denna rapport föreslås vissa ändringar i den handläggningsordning som f. n. tillämpas av länsstyrelserna i fråga om täktärenden. Vidare föreslås att naturvårdslagen ändras så att säkerhet för efterbehandlingsarbeten kan införas, innan täkttillstånd beviljas. Kommunernas medverkan i täktkontrollen bör också regleras. Enligt rapporten bör dessutom vissa utredningar göras beträffande förutsättningar för behovsprövning av täkter.

Skrivelse av den 2 november 1976 från länsstyrelserna i Hallands, Göteborg och Bohus, Älvsborgs, Skaraborgs och Värmlands län angående ändringar i naturvårdslagen avseende täktverksamheten

Mot bakgrund av den i stora delar av västra Sverige rådande bristsituationen på naturgrus hemställs i skrivelsen om att regeringen medverkar till en ny "resurslag" efter mönster av lagen (1974:890) om vissa mineralfyndigheter. Om en sådan lag inte kan genomföras inom en nära framtid föreslås i stället att naturvårdslagen kompletteras med bestämmelser som gör det möjligt för länsstyrelsen att som villkor för täkttillstånd kräva ett styrkt aktuellt behov. Enligt de västsvenska länsstyrelserna bör naturvårdslagen också kompletteras med regler om täktsamverkan i enlighet med intentionerna i grustäktskommitténs förslag.

1.2 Kommitténs arbete

Efter det att vi år 1974 avlämnat betänkandet Naturvård I (Ds Jo 1974:1), vari frågor rörande strandskydd, landskapsvård och förvaltning av naturvårdsobjekt behandlades, har vårt arbete huvudsakligen varit inriktat på frågor om hushållningen med grus och andra naturtillgångar som omfattas av krav på täkttillstånd enligt naturvårdslagen.

Vår beskrivning av nuläge och reformbehov liksom våra överväganden och förslag i förevarande betänkande grundar sig förutom på innehållet i de direktiv och övrigt skriftligt material som har redovisats i närmast föregående avsnitt också på uppgifter som vi i skilda sammanhang har inhämtat och på särskilda utredningar som vi har låtit utföra i olika ämnen med anknytning till utredningsuppdraget.

För att bilda oss en uppfattning om hur täktverksamhetens omfattning och inriktning kan variera inom olika delar av landet har vi bl. a. inhämtat uppgifter om hur grusförsörjningen ordnats inom skilda regioner. De områden som vi särskilt har ägnat vår uppmärksamhet är Stockholms län, Göteborgsregionen, Malmöhus län och Östhammars kommun i Uppsala län. En sammanställning över de i detta sammanhang inhämtade uppgifterna redovisas i bilaga 3.

För att belysa främst vissa hushållningsaspekter har vi inhämtat uppgifter om hur hanteringen av jord- och schaktmassor sker vid större anläggningsarbeten. I bilaga 4 redovisar vi uppgifter i detta hänseende från dels ett

område med flerfamiljshus i Göteborgs kommun, dels ett område med småhus i Botkyrka kommun, dels ett område med omfattande anläggningsarbeten på Järvafältet nordväst om Stockholms centrum.

Genom resor inom landet bl. a. till Göteborgsregionen, norra Uppland och Ekerö kommun i Stockholms län har vi fått tillfälle att på ort och ställe studera aktuella problem i fråga om grustäktsverksamhet.

När det gäller ersättningsmaterial för naturgrus har vi låtit ombesörja en särskild utredning för att belysa möjligheterna att använda ersättningsmaterial i form av restprodukter från gruv- och stålindustrin. En redogörelse för denna utredning återges i bilaga 5.

I syfte att skaffa oss kunskaper om vilka samhällsekonomiska konsekvenser vissa inom kommittén diskuterade frågor skulle kunna leda till har vi låtit uppdraga åt två forskare att göra en samhällsekonomisk analys av skilda system för prövning av täktfrågor. Resultatet av forskningsarbetet redovisas i bilaga 6.

Under arbetets gång har kommittén haft fortlöpande kontakter med en av industriverket tillsatt utredning, benämnd Grusutredningen -74, som har behandlat frågor rörande utvinning av sand och grus, särskilt från havsområden. Vi har också samrått med mineralpolitiska utredningen, i vars uppgift det ingår att utreda den långsiktiga hushållningen med andra mineralresurser än grus och sand.

2 Bakgrundsbeskrivning

2.1 Tåktverksamhet m. m.

Med grus avses i det följande också sten i lös avlagring och sand.

2.1.1 *Förekomster av grus och andra täktmaterial*

Grus

Landets grusavlagringar har till största delen bildats under senaste inlandsisens avsmältningsskede. Smältvattnet samlades i isälvar som förde med sig stora mängder stenmaterial. Under transporten avrundades materialet och nöttes ned till allt finare beståndsdelar. Där isälvarna mynnade vid iskanten avtog strömhastigheten snabbt och därmed även isälvarnas transportkapacitet. Det grövre materialet sten, grus och sand sjönk till botten och byggde upp rullstensåsar och deltabildningar.

Andra exempel på bildningar av sorterat grövre material utgör strandvallar och ansamlingar av ursköljd och omlagrad morän s. k. svallgrus. De har bildats genom vågverkan vid sjö- och havsstränder och förekommer till följd av landhöjningen även högt ovanför den nuvarande strandlinjen. Svallgrusförekomsternas mäktighet är i allmänhet ganska begränsade. På sina håll kan dock mäktiga grusansamlingar förekomma t. ex. på Västkusten, vid Kilsbergen samt i mellersta och norra Norrlands kustland.

Sand- och grusavlagringar finns också i sjöar och hav. Huvuddelen av dessa avlagringar har bildats i samband med inlandsisens avsmältning.

Grusavlagringarna är ojämnt fördelade över landets yta. Detta medför att det råder brist på grus inom vissa områden t. ex. i Göteborgsområdet. Närmare kunskap om grusavlagringarnas utbredning och om mängden och beskaffenheten av det i avlagringarna ingående materialet saknas i många fall.

En för hela landet gjord uppskattning av grusförekomsternas storlek gjordes i mitten av 1950-talet av en kommitté inom Svenska väg- och vattenbyggares riksförbund. Grusarealen beräknades länsvis på befintliga, ofta mycket översiktliga geologiska kartor och fyndigheterna antogs ha ett medeldjup av 5 m. Den totala volymen åsgrus uppskattades sålunda till 35 miljarder m³. Uppskattningen får anses osäker med hänsyn till bl. a. kartunderlagets bristfällighet. Till belysning härav kan nämnas att grusarealen i Värmlands län nästan fördubblades vid beräkningar på den nya geologiska

länskartan jämfört med tidigare beräkningar på översiktskartan.

Sedan slutet av 1950-talet har översiktliga grusinventeringar utförts i flera län. Syftet med dessa inventeringar har främst varit att klassificera grusåsarna från naturvårdssynpunkt. I många av inventeringarna saknas volymbereäkningar liksom kvalitetsuppgifter helt eller delvis. Mera detaljerade och allsidiga inventeringar har dock förekommit i t. ex. Kopparbergs län samt inom ett antal tätortsområden. Gjorda inventeringar ger inte någon samlad bild över grustillgångarnas omfattning i landet.

Under senare tid har intresset för exploatering av sand- och grusförekomster inom havsområden ökat. Enligt utförda undersökningar förmodas sandtillgångarna i Öresund uppgå till ca 400 miljoner m³ medan sandvolymerna norr om Gotland kan uppgå till 6 miljarder m³.

Grusets sammansättning kan ifråga om partikelstorlek och bergartsinnehåll skilja sig från en fyndighet till en annan. Sammansättningen är av betydelse för grusets användbarhet för olika ändamål. Bortsett från undersökningar som har gjorts för att tillgodose vägväsendets behov av lämpligt grusmaterial har inventeringarna för att klarlägga tillgången på olika slags grusmaterial förekommit enbart i mycket begränsad omfattning.

Som vi tidigare har antytt utreder industriverket vissa frågor rörande utvinning av sand och grus, särskilt från havsområden. Inom ramen för detta utredningsarbete har Sveriges geologiska undersökning (SGU) lämnat en allmän översikt av landets grusförsörjning i rapporten SIND PM 1978:1. Rapporten bygger till stor del på uppgifter från befintligt inventerings- och utredningsmaterial.

Berg

Berggrunden i vårt land består till största delen av hårda bergarter tillhörande urberget. Lösare sedimentära bergarter förekommer endast inom begränsade områden.

Huvuddelen av berggrunden täcks av tunna eller måttligt mäktiga jordlager. Inom vissa regioner är dock blottade hållar tämligen vanliga. I Bohuslän, norra Smålands kusttrakter och på Södertörn dominerar kalt berg. Områden med liten areal kalt berg finns främst i sydvästra Skåne, Kristianstadsslätten, Lagadalen, inom vissa slättområden i Mellansverige samt i förfjällsområdet. Med hänsyn till den brytningsteknik som tillämpas kan berggrunden anses svårtillgänglig för brytning bara inom ett fåtal områden i landet.

Lera

Det smältvatten som vid inlandsisens avsmältningsskede samlades i väldiga isälvar medförde inte bara sten, grus och sand som utgör beståndsdelarna i våra rullstensåsar utan även finare partiklar i form av mo, mjåla och lera. Dessa partiklar spreds över stora ytor innan de sedimenterade och bildar nu de lerslätter som är våra bästa jordbruksområden.

I främst Skåne förekommer s. k. eldfasta och klinkrande leror ofta i samband med stenkolsfyndigheter. Dessa leror är av betydligt äldre ursprung än ishavsleran.

Morän

Morän kallas den jordart som vid inlandsisens avsmältning bildades genom att infruset och osorterat material avsattes oftast direkt på berggrunden. Moränen kan bestå av alla kornstorlekar från block ned till de minsta lerpartiklar. Den täcker cirka 3/4 av landets yta och utgör således vår vanligaste jordart.

Övriga jordarter

Av övriga jordarter är enbart matjord och torv av intresse i förevarande sammanhang. Matjord, som till stor del består av organiska substanser, täcker alla odlade marker. Landets matjordstillgångar är således väl kända.

Torv består främst av växtrester som inte förmultnat fullständigt genom bristen på syre. Torven utgör den dominerande jordartstypen i våra myrmarker. Vad beträffar deras uppkomstsätt kan man skilja mellan torvmarker som bildats genom igenväxning av öppet vatten och sådana som bildats genom försumpning av förut torr mark. Cirka 10 % av Sveriges areal utgörs av torvmarker med en torvmäktighet över 0,3 m varav huvudparten finns i Norrland. Våra totala tillgångar av torv har beräknats motsvara ungefär 3 miljarder ton olja i värmevärde. Med hänsyn till bl. a. brytningskostnader torde endast en del av denna kvantitet kunna utnyttjas.

Inventeringar av torvmarker har vid skilda tillfällen utförts i olika delar av landet. Undersökningarna är av skiftande karaktär beroende bl. a. på att ändamålet med inventeringarna har växlat. Bl. a. har SGU genomfört större inventeringar i två omgångar. Under åren 1917–1923 inventerades sålunda södra Sveriges torvtillgångar och under åren 1951–1959 genomfördes en inventering av större torvmarker i södra Sverige från beredskapssynpunkt.

Statens naturvårdsverk genomför f. n. en översiktlig inventering från naturvårdssynpunkt av landets våtmarker.

2.1.1 Utvinning och förbrukning av grus och andra täktmaterial

Grus och berg

Av den totala förbrukningen av grus och bergkrossmaterial i landet beräknas ungefär hälften gå till vägar, en fjärdedel till ballastmaterial för betong och en fjärdedel till övriga markarbeten. Naturgrus är i allmänhet användbart som både betongballast och vägbyggnadsmaterial. Den svenska berggrunden kan liksom naturgruset sägas vara i stort sett av gynnsam beskaffenhet för betongballast- och vägbyggnadsändamål. Från teknisk synpunkt synes bergkrossmaterial kunna ersätta naturgrus inom de flesta användningsområden.

Förbrukningen av sand och grus i Sverige var länge relativt måttlig. Det var främst vid anläggandet av järnvägar och de på 1930-talet i större skala igångsatta vägbyggena som materialet kom till användning. Först efter andra världskriget steg grusförbrukningen markant i samband med en kraftig ökning av anläggnings- och byggnadsverksamheten. Förbrukningen fördubblades från ca 10 milj. m³ under 1940-talets senare del till ca 20 milj. m³

år 1953. Därefter har förbrukningen ytterligare ökat kraftigt. År 1972 beräknades den uttagna volymen till ca 80 milj. m³. Därav utgjordes ca 20–25 % av bergkrossmaterial. Under de senaste årens lågkonjunktur med därtill hörande minskning av byggnadsverksamheten har grusförbrukningen medgått.

I relation till landets samlade grustillgångar framstår nuvarande förbrukning som relativt måttlig. Trots detta råder det brist på naturgrus inom vissa områden. Förbrukningen är nämligen koncentrerad till tätortsområdena av vilka flera har begränsade naturgrustillgångar. Det finns därför risk att närbelägna grusfyndigheter kommer att vara uttömda inom vissa tätortsområden inom en snar framtid. Som exempel på sådana orter kan nämnas Göteborg och Norrköping.

Antalet grustäkter i landet med gällande täkttillstånd uppgår f. n. till ca 8 500. Därtill kommer ett okänt antal husbehovstäkter. Under de senaste åren har drygt 1 000 nya täkttillstånd per år meddelats. Grustäktemas storlek kan variera från områden av flera kilometers längd där verksamheten bedrivs kontinuerligt med avancerade kross- och sorteringsanläggningar till små gropar som nyttjas sporadiskt och varifrån materialet transporteras utan någon form av behandling.

Den lokala bristen på naturgrus har medfört att intresset för grustäkt i sjöar och hav har ökat. Sådan täktverksamhet har ännu en relativt blygsam omfattning. F. n. bedrivs sandsugning bl. a. i Öresund.

Den tilltagande bristen på naturgrus i vissa områden har vidare medfört att det under senare tid anlagts ett flertal bergtäkter för produktion av bergkrossmaterial (makadam) som ersättning för naturgrus. Krossning av bergmaterial förekommer också i mer eller mindre temporära anläggningar i anslutning till nybyggnadsområden och större vägbyggen. Denna verksamhet har på senare år ökat i omfattning.

Det förekommer även bergtäkter vars produkter inte används som ersättning för naturgrus. Till dessa hör kalkstens- och skifferbrott som bryts för att ge råvara åt industrin samt täkter som producerar prydnads- och byggnadssten.

Sammanlagt finns ca 400 bergtäkter i landet, varav ca 75 har anlagts för produktion av bergkrossmaterial.

Den redogörelse som vi nu har lämnat har varit av översiktlig karaktär. Konkreta och detaljerade uppgifter rörande omfattning och inriktning av täktverksamhet finns att tillgå i bilaga 3, där vi såsom vi tidigare har nämnt redovisar uppgifter om hur grusförsörjningen har ordnats inom några olika regioner bl. a. Stockholms län och Göteborgsregionen.

Lera

Vanlig lera används i huvudsak för tillverkning av tegel. De s. k. eldfasta lerorna nyttjas som råvara för framställning av ugnstegel till masugnar o. d. Klinkerleran används vid tillverkning av material för golv och väggbeklädnad. Antalet lertäkter i landet är förhållandevis blygsamt.

Morän

Morän används till största delen som rent utfyllnadsmaterial vid vissa anläggningsarbeten. Emellertid har under senare tid moränen allt mer kommit att användas även för mer kvalificerade ändamål. Genom tvättning avlägsnas de finkornigare fraktionerna. Återstoden kan sedan användas som betongballast. Det förekommer även att moränmaterialet krossas och sorteras och får ersätta naturgruset som vägbyggnadsmaterial.

Antalet moräntäkter är ännu inte särskilt stort. Anledningen till det ökade intresset för moränen under senare år är främst den tilltagande grusbristen på vissa håll.

Övriga jordarter

Material från matjordstäckter används främst vid anläggandet av gräsmattor o. d. vid nybyggnadsområden m. m.

Enligt uppgift från naturvårdsverket torde antalet matjordstäckter f. n. uppgå till drygt 500. Därtill får läggas ett relativt stort antal husbehovstäckter.

Torv har under tider då krig eller andra orsaker försvårat bränsleimporten använts som bränsle. Produktionen av torv för energiändamål har under de senaste decennierna varit nästan nedlagd. F. n. planeras viss försöksverksamhet för utvinning av torv för energiändamål. Av den torv som i dag bryts går största delen till framställning av jordförbättringsmedel. Antalet torvtäckter uppgår f. n. till ca 75.

2.1.3 Naturvårds- och andra samhällsintressen som berörs av täktverksamhet

Grustäkt

Täktverksamhet kommer i konflikt med flera motstående samhällsintressen varav naturvårdsintresset får anses vara det mest framträdande.

Rullstensåsarna utgör i många delar av Sverige markanta inslag i naturmiljön. Grusbrytning medför under den tid den pågår oftast direkta skador på landskapsbilden. Efter det en fyndighet har brutits ut har naturmiljön oftast mist ett karaktäristiskt element.

Sand- och grusmarker är i många fall attraktiva som rekreationsområden. Då de fyndigheter som är belägna närmast intill tätorter samtidigt är särskilt åtråvärda för grusindustrin av transportekonomiska skäl har många lättåtkomliga och allmänt frekventerade fritidsområden berövats sina mest tilltalande partier genom täktverksamhet.

Vid grusbrytning förekommer också direkta olägenheter från miljöskyddssynpunkt. I allmänhet är det fråga om buller- och dammstörningar som kan uppstå för kringboende genom verksamheten i ett grustag eller genom transporter till och från detta.

Grustäktsverksamhet kan också komma i konflikt med vattenförsörjningsintressen. Ca 45 % av tätorternas vattenbehov täcks nämligen av grundvatten som till övervägande delen utvinns ur rullstensåsar och liknande bildningar direkt eller efter infiltration av ytvatten.

Värdefulla vetenskapliga fakta rörande istiden och landhöjningen är bundna just till sand- och grusfyndigheter. Talrika fornlämningar finns på våra rullstensåsar. Dessa har därigenom stort intresse också från kulturminnessynpunkt.

Av andra samhällsintressen som kan påverkas negativt av grustäktsverksamhet bör framhållas främst kommunernas planintressen och i någon mån skogsbrukets intressen.

Bergtäkt

Bergtäktverksamheten berör i huvudsak natur- och miljövårdsintressena. Sprängning och krossning ingår som ett normalt led i brytningen. Med hänsyn till de miljöolägenheter som sådant arbete orsakar ställs stora krav på verksamhetens lokalisering.

Täkt av lera, morän och matjord

Vid täkt av lera och morän är det liksom i fråga om grustäkt främst naturvårdsintressen som kan komma i konflikt med exploateringsintresset.

Borttagande av matjord torde oftast medföra problem från naturvårdsynpunkt under själva exploateringstiden. Då denna i allmänhet är ganska kortvarig, kan dessa problem anses vara av övergående art.

Torvtäkt

Brytning av torv kan komma i konflikt med naturvårdsintressena. Många myrmarker är av intresse från såväl geologisk, botanisk som faunistisk synpunkt. Torvutvinning kan vidare påverka vattenföringen i intilliggande vattendrag och över huvud taget innebära förändringar i de hydrologiska förhållandena.

2.1.4 Ersättningsmaterial för naturgrus

Vi har tidigare omtalat att man inom vissa områden av vårt land på grund av brist på naturgrus som ersättningsmaterial för grus har använt krossmaterial av berg och sprängsten. Även moränjord har måst tillgripas. Som förut antytts finns ytterligare material som kan användas som ersättning för naturgrus. Av särskilt intresse i detta avseende är restprodukter inom gruv- och stålindustrin. Om detta har vi låtit utföra en särskild undersökning som enligt vad vi sagt i avsnitt 1.2 redovisas i bilaga 5. En sammanfattning av denna bilaga lämnar vi i det följande av detta avsnitt.

Restprodukter inom gruv- och stålindustrin

Vid förädling av malm inom gruv- och stålindustrin är mängden råmaterial betydligt större än mängden färdiga produkter. Skillnaden utgörs av olika slags restprodukter såsom gråberg och slagg.

Restprodukter i form av gråberg tillkommer i olika skeden av gruvhanteringen. Innan råmalm kan brytas måste gruvschakt, orter och bergrum ställas i ordning. Dessa arbeten bedrivs huvudsakligen i gråberg och ger en restprodukt av grovt bergmaterial, s. k. tillredningsberg.

Råmalmen innehåller såväl malmineral som gråbergsmineral. De sistnämnda avlägsnas dels genom sovring, dels genom anrikning. Sovringsavfallet består i princip enbart av grovkrossat gråberg. Anrikningen ger en finkornig restprodukt s. k. anrikningssand med visst inslag av malmineral som inte har kunnat frånskiljas.

I den svenska gruvindustrin uppkommer årligen drygt 20 milj. ton restprodukter i form av tillredningsberg och sovringsavfall. Mängden anrikningssand är i samma storleksordning. Stora kvantiteter restprodukter finns lagrade.

De grövre restprodukterna tillredningsberg och sovringsavfall har i många fall sådana egenskaper att de efter upparbetning kan användas som ersättningsmaterial för naturgrus även för kvalificerade ändamål. Sådan användning sker också i viss utsträckning. Den finkornigare anrikningssanden är däremot svårare att utnyttja. Möjligheterna att ta till vara restprodukterna begränsas av de ofta långa avstånden mellan gruva och förbrukare.

Vid förädling av järnmalm till järn och stål uppkommer slagg. Normalt ligger slaggmängden från moderna masugnar på 250–400 kg per ton råjärn och vid stålproduktion på ca 100 kg per ton råstål. År 1974 producerades i Sverige drygt 2 milj. ton slagg.

Slaggen består av s. k. hyttsten och en finkornigare porös massa, s. k. hyttsand. Genom krossning och siktning av hyttsten erhålls en produkt som f. n. prövas som ersättning för grus eller makadam i vägars bär- och förstärkningslager. Upparbetad hyttsten kan även nyttjas som ballastmaterial i betong. Hyttsandens egenskaper gör att den kan användas för stabilisering av dåligt bärande jordar i samband med vägbyggnad och andra anläggningsarbeten samt som utfyllnad i vägbankar. Utomlands används hytt-sanden som råvara vid tillverkning av cement.

Användningen av den svenska stålindustrins slaggprodukter är internationellt sett förhållandevis låg. Av den årligen fallande slaggmängden torde bara omkring hälften användas främst för olika utfyllnadsändamål.

Andra ersättningsmaterial

Ballastmaterial kan framställas genom industriella processer ur olika restprodukter eller naturliga råvaror. Framställning av ballastmaterial ur stålindustrins restprodukter har redan nämnts. Andra restprodukter som efter behandling kan användas som ballast är flygaska samt glas- och hushålls-avfall. Bland restprodukter som kan användas utan behandling märks koks-slagg, betongkross och tegelkross.

Vissa geologiska material såsom lera, skifferlera och skiffer kan under värme omvandlas till s. k. lättballast.

Användningen av syntetiska material som alternativ till geologiska ballastmaterial har i Sverige hittills varit liten. Den sammanlagda produktionen av lättballast uppgick år 1974 till endast ca 1 milj. m³.

Normer för utnyttjande av ersättningsmaterial

För användningen av geologiska ballastmaterial gäller i allmänhet specificerade krav i fråga om kornstorlek, hållfasthet och andra tekniska egenskaper. Särskilda sådana normer för användningen av ersättningsmaterial saknas.

Detta torde vara en av orsakerna till att ersättningsmaterial i dag inte används i särskilt stor utsträckning.

2.2 Företagsstruktur och prisbildning inom grusbranschen

I detta avsnitt beskriver vi företagsstrukturen inom grusbranschen och hur prisbildningen på grusprodukterna sker. Till grusbranschen räknas i detta sammanhang även företag som producerar bergkrossmaterial. Beskrivningen av företagsstrukturen baseras i huvudsak på uppgifter från rapporten En samhällsekonomisk analys av skilda system för prövning av täktfrågor, vilken rapport fogats till detta betänkande som bilaga 6. För ytterligare information om grusbranschen hänvisas till nämnda rapport.

2.2.1 Företagsstruktur

Det finns inga säkra uppgifter om hur många företag som är verksamma i grusbranschen. Enligt uppskattning som görs i den nyssnämnda rapporten uppgår antalet företag i branschen till ca 1 000. Flertalet företag antas vara mycket små. Endast ett femtiotal företag är anslutna till Grus- och Makadamföreningen som är täktföretagens branschorganisation. Produktionen vid dessa företag motsvarar cirka en tredjedel av landets grusproduktion.

Utvecklingen går mot att de större företagens andel av branschens totala produktion successivt ökar. Denna koncentrationsprocess har möjliggjorts bl. a. av en fortlöpande utveckling av transport- och krossteknik. Produktivitetens utvecklingen har varit störst i fråga om bergkrossmaterial. Vid produktion i bergkrossverk kan stordriftsfördelar tas till vara. Om energipriserna i framtiden stiger väsentligt, kan detta dock av transportkostnadsskäl, komma att leda till en återgång till en mer decentraliserad brytning.

Sysselsättningen i grusbranschen har uppskattats till ca 5 000 helårsarbetare. Ett lika stort antal helårsarbeten anses tillkomma för transportererna av materialet.

2.2.2 Prisbildning

De uppgifter som vi i det följande lämnar om prisbildningen har vi, om annat inte anges, hämtat från rapporten Ökad användning av krossmaterial (RII:1977), vilken rapport har utgetts av statens råd för byggnadsforskning.

I det pris täktföretagen betingar sig per m³ eller ton av saluhållet material har företagen kalkylerat med ersättning för råmaterialkostnader, framställningskostnader och transportkostnader.

Råmaterialkostnader

Råmaterialkostnaden utgörs av den ersättning täktföretaget betalar till markägaren per m³ eller per ton råsubstans som tas ut från takten.

Priset på råmaterial bestäms i princip av tillgång och efterfrågan. Avgörande för storleken på tillgångarna är de beslut om täktillstånd som länsstyrelsen har meddelat. För efterfrågan är det omfattningen på hus- och vägbyggandet som betyder mest.

Någon samlad statistik över råmaterialpriserna i landet föreligger inte. För naturgrus varierade priset år 1975 mellan ca 0,50–2,50 kr/ton och för berg mellan ca 0,50–1,00 kr/ton.

För att erhålla en uppfattning om hur priserna varierar inom skilda delar av landet med olika tillgång och efterfrågan på grusmaterial har vi från statens vägverk inhämtat uppgifter från vissa regioner om rågruspriset i de grustäkter i vilka vägverket köper grusmaterial enligt kontrakt med markägarna. Uppgifterna avser 1978 års prisnivå.

Tabell 2.1 Rågruspris år 1978 i grustäkter i vilka statens vägverk köper grus enligt kontrakt med markägarna. Grustäkterna fördelade på olika regioner

Region	Antal täkter	Rågruspris i kr/m ³ (i allmänhet löst mått)		
		Lägst	Högst	Medel
Malmö-Lund	4	2,82	3,31	3,01
Halmstad	7	1,00	2,50	1,34
Kalmar-Nybro	5	1,41	2,70	2,16
Göteborg	5	1,50	5,60	3,35
Norrköping-Linköping	6	1,20	4,60	2,48
Fagersta-Norberg	6	1,40	4,90	2,52
Härnösand	12	0,35	3,25	1,79
Östersund	10	0,15	2,00	0,96
Skellefteå	22	0,30	1,25	0,73
Arvidsjaur-Moskosel	24	0,95	1,55	1,47

Vi har inte underlag för att bedöma huruvida prisnivån i vägverkets grustäkter inom en region överensstämmer med prisnivån i andra grustäkter inom samma region. Vi har å andra sidan inte anledning att anta att råmaterialkostnaden i vägverkets täkter i väsentlig mån skulle avvika från den normala prisnivån inom respektive region.

Av uppgifterna från vägverket framgår inte vilken betydelse grusets kvalitet har för rågruspriserna. Erfarenheten från andra täkter säger dock att rågruspriset i allmänhet varierar i viss utsträckning med hänsyn till kvaliteten. Är det fråga om sällsynta specialsortiment eller mineral med speciella egenskaper, kan råmaterialpriset vara många gånger högre än för normalt grus.

Framställningskostnader

Framställningskostnaderna kan grovt indelas i kostnader för brytning, behandling samt administration m. m.

I *brytningen* ingår förberedande arbeten såsom skogsavverkning och avbaning, själva brytningen samt upplastning och transport till kross- och sorteringsverk. När det gäller grus sker brytningen i allmänhet direkt med lastmaskin. Vid bergtäkt måste borrhning och sprängning företas. Brytningskostnaderna för grus låg år 1975 omkring 1,00 kr/ton och för bergkrossmaterial i storleksordningen 4,00–4,50 kr/ton.

Behandlingen av det brutna materialet sker i kross- och sorteringsverk, där materialet delas upp i skilda fraktioner. Allt efter graden av förädling stiger kostnaderna för detta arbete. Utöver löpande kostnader är storleken på behandlingskostnaderna självfallet också beroende av de kapitalkostnader som belastar anläggningen. Dessutom tillkommer lagringskostnader för färdigt material. Sammanlagda behandlingskostnaden har för år 1975 uppskattats till mellan 6,00 och 12,00 kr/ton för såväl naturgrus som bergkrossmaterial. Det bör påpekas att behandlingskostnader inte alltid uppkommer. I många fall kan gruset användas direkt efter brytningen utan föregående behandling.

Administrationskostnaderna vari även ingår vinst m. m. är svåra att uppskatta men torde för år 1975 ha varit av storleksordningen 1,50–2,50 kr/ton.

Hittills redovisade kostnader för råmaterial och framställning kan i tabellform sammanfattas på följande sätt.

Tabell 2.2 Råmaterial- och framställningskostnader år 1975 i kr/ton

	Naturgrus	Bergkross
Råmaterial	0,50–2,50	0,50–1,00
Brytning	1,00–1,00	4,00–4,50
Behandling	6,00–12,00	6,00–12,00
Administr.	1,50–2,50	1,50–2,50
Summa	9,00–18,00	12,00–20,00

Transportkostnader

Kostnaden för transport från takten till konsumenten utgör en väsentlig del av det pris kunden får betala för det levererade materialet. I fråga om vägtransporter är kostnaderna så stora att avståndet till förbrukaren ofta är avgörande för om en exploatör skall vara konkurrenskraftig och sålunda få avsättning för sitt material.

Transporter av grus och bergkrossmaterial liksom schakt- och fyllnads-massor sker till den helt övervägande delen med *lastbil*. År 1975 transporterades 218 milj. ton jord, sten, grus och sand med lastbil. Det motsvarade hälften av den totala biltransporterade godsmängden i landet. Medeltransportlängden var cirka 10 km och varugruppen svarade för 10 % av det totala transportarbetet i landet under året.

Biltransporter av grus organiseras vanligen så att grusexploatören anlitar en lastbilscentral för transport av de volymer som beställs hos exploatören. Lastbilscentralerna, som är sammanslutningar av enskilda åkare, har bl. a. till uppgift att förse medlemmar med jämn sysselsättning. Det förekommer därför att lastbilscentralerna skaffar egna grustäkter och bedriver grusex-

ploatering. Lastbilscentralerna tar ofta också emot beställningar på grus som de därefter i sin tur beställer och hämtar hos en grusexploatör.

Priset på lastbilstransporter bestäms oftast enligt prislistor som upprättas av Svenska Åkeriförbundet eller länens åkeriföreningar. Vid upprättande av sådana prislistor eller när separata transportprisavtal träffas utgår man regelmässigt från det avtal som årligen träffas mellan statens vägverk och Svenska Åkeriförbundet angående utförande av vinterväghållning och transportarbeten i samband med vägbyggnads- och driftarbeten.

För att ge en uppfattning om storleksordningen på transportkostnaderna ges följande exempel som avser transport av grus med boggibil inom Stockholmsområdet på väg med ett högsta tillåtet axel- och boggitryck på 10 respektive 16 ton.

Tabell 2.3 Pris på grustransport år 1975 enligt normalprislista och vägverkets avtal vid olika transportsträckor

Sträcka km	Pris i kr/ton	
	Normalprislista	Vägverkets avtal
10	5,60	4,46
50	17,27	20,60

Grus transporteras ibland på *fartyg*. Under 1975 lossades i svenska hamnar 1,73 milj. ton sand, grus, singel och makadam. Därav anlände 1,42 milj. ton från inrikes ort och 310 000 ton från utrikes ort. Exporten med fartyg uppgick till 1,57 milj. ton. Av det totala transportarbetet i inrikes sjöfart 1973 upptog nämnda varuslag knappt 2 %. Medeltransportsträckan var cirka 80 km. Grundfrakten för sträckan Karlstad-Göteborg för år 1975 har uppskattats till ca 15 kr/ton. Till samma kostnad kunde grus transporteras från Läsö i Danmark till Göteborg. Grus från bankar i Östersjön kunde transporteras till Norrköping (ca 150 km) för drygt 13 kr/ton. Från täkter i Ekerö kommun transporterades grus med specialfartyg 45 km till terminal i Stockholm för en kostnad av 3-4 kr/ton.

Grus och sten transporteras vidare i mindre mängder på *järnväg*. Enligt uppgift för år 1975 transporterades 636 000 ton sten, grus och murkalk på järnväg. Därav gick 490 000 ton i inrikes och 146 000 ton i utrikes trafik. Varugruppen utgjorde drygt 1 % av den totala transporterade godsmängden på järnväg. Medeltransportsträckan i inrikes trafik var 320 km. För att järnvägstransport skall kunna komma i fråga krävs i allmänhet ett stort transportunderlag. Dessutom skall det helst inte föreligga något behov av omlastning utan materialet bör kunna levereras direkt från täkten till förbrukarorten.

Statens järnvägar har på förfrågan lämnat en grov genomsnittlig prisindikation på 10 öre/tonkm i 1975 års prisnivå för ballastransporter på sådana avstånd där järnvägstransporter kan konkurrera dvs. åtminstone 100-200 km. Som mera konkreta exempel kan nämnas att järnvägstransport av kvartsit från Håverud i Dalsland till Sundsvall år 1975 kostade 41 kr/ton eller ca 6 öre/tonkm. Från Ödsköls moar, också i Dalsland, kunde grus transporteras med järnväg till Göteborg för 5 kr/ton eller knappt 4 öre/tonkm.

1870
1871
1872
1873
1874
1875
1876
1877
1878
1879
1880
1881
1882
1883
1884
1885
1886
1887
1888
1889
1890
1891
1892
1893
1894
1895
1896
1897
1898
1899
1900

1901
1902
1903
1904
1905
1906
1907
1908
1909
1910
1911
1912
1913
1914
1915
1916
1917
1918
1919
1920

1921
1922
1923
1924
1925
1926
1927
1928
1929
1930
1931
1932
1933
1934
1935
1936
1937
1938
1939
1940

3 Gällande ordning

3.1 Aktuella bestämmelser

Den redogörelse för aktuella bestämmelser som vi lämnar i detta avsnitt är översiktlig. Vi har med andra ord inte ambitionen att uttömmande redogöra för alla de författningsbestämmelser som våra förslag i det följande har anknytning till. Redogörelsen är disponerad på det sättet att vi till att börja med lämnar uppgifter om vissa grundläggande bestämmelser i naturvårdslagen (1964:822) och vissa bestämmelser i annan lagstiftning som gäller prövning av täkter. Därefter redogör vi avsnittsvis för de bestämmelser som har anknytning till våra förslag i den ordning som vi lägger fram dessa i avsnitt 5.

Enligt 1 § naturvårdslagen utgör naturen en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas. Den är tillgänglig för alla enligt allemansrätten. Envar skall visa hänsyn och varsamhet i sitt umgänge med naturen (andra stycket). Kan vid arbetsföretag eller eljest skada på naturen inte undvikas, skall de åtgärder vidtagas som behövs för att begränsa eller motverka skadan (tredje stycket). I 2 § sägs att naturvården är en så väl statlig som kommunal angelägenhet och att länsstyrelsen har att verka för naturvården i länet. Vidare sägs att statens naturvårdsverk har överinseende över naturvården i riket.

Enligt 3 § naturvårdslagen skall vid prövning av fråga rörande naturvård tillbörlig hänsyn tas till övriga allmänna och enskilda intressen som berörs av frågan.

Naturvårdslagens bestämmelser om täkt finns upptagna i 18 §. Enligt första stycket får täkt av sten, grus, sand, lera, jord, torv eller andra jordarter inte ske utan länsstyrelsens tillstånd. Tillståndsplikten gäller dock inte täkt för markinnehavarens husbehov. Tillståndsprövning enligt naturvårdslagen sker inte heller av täkt i vattenområde vartill tillstånd har lämnats enligt vattenlagen (1918:523) eller vartill tillstånd fordras enligt lagen (1966:314) om kontinentalsockeln.

I paragrafens andra stycke sägs att länsstyrelsen får förelägga den som söker täkttillstånd att, vid äventyr att ansökningen avvisas, framlägga täktplan av erforderlig omfattning. I samband med tillstånd får länsstyrelsen meddela sådana föreskrifter att företagets menliga inverkan på naturmiljön begränsas eller motverkas. I detta stycke föreskrivs vidare att, om inte särskilda skäl föranleder annat, täkttillstånd för sin giltighet skall göras beroende av att säkerhet ställs för åtgärder som föreskrivs i beslutet. Visar sig sådan säkerhet otillräcklig, får länsstyrelsen föreskriva att tillståndet skall gälla

endast om ytterligare säkerhet ställs. Enligt tredje stycket är markinnnehavaren skyldig att tåla att åtgärd som är föreskriven i tillståndsbeslut vidtages, även om fullgörandet av sådan åtgärd ankommer på annan än martinnehavaren.

Fjärde stycket i 18 § innehåller följande bestämmelser. Har tio år förflutit från det ett täktillstånd har vunnit laga kraft, får länsstyrelsen uppräva tillståndet helt eller delvis eller förena tillståndet med ändrade föreskrifter. Visar det sig att meddelade föreskrifter inte i erforderlig mån begränsar eller motverkar företagets menliga inverkan på naturmiljön, kan länsstyrelsen före utgången av den angivna tiden förena tillståndet med de ytterligare föreskrifter som behövs.

Frågor om tillstånd till täkt prövas också enligt annan lagstiftning. Nyss har angetts att naturvårdslagens bestämmelser om prövning inte gäller när täkt som skall ske i vattenområde prövas enligt vattenlagen eller enligt kontinentalsockellagen. Av 2 kap. 1 och 20 §§ vattenlagen framgår att täkt i vattenområde i allmänhet inte får påbörjas utan tillstånd från vattendomstolen. Vid prövningen beaktar domstolen miljö- och naturvårdsaspekter.

Rätten att utvinna naturtillgångar på kontinentalsockeln tillkommer staten (2 § kontinentalsockellagen). Tillstånd lämnas av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer (3 §). Vid tillstånd kan enligt 4 § fogas föreskrift som är påkallad från allmän synpunkt såsom föreskrift till förebyggande av vattenförorening. Ett tillstånd kan vidare förbindas med föreskrift om skyldighet att utge avgift till staten. I fråga om täkter kan sådan avgift anses ha karaktär av markägarersättning.

Enligt 5 § kungörelsen (1966:315) angående tillämpningen av lagen den 3 juni 1966 om kontinentalsockeln meddelas tillstånd till sand-, grus- eller stentäkt av statens industriverk. Är en täkt av större omfattning eller begär naturvårdsverket det, skall industriverket hänskjuta ärendet till regeringen. Enligt samma paragraf skall avgift utgå för ett tillstånd.

Rätten till sand-, grus- och stentäkt inom allmänt vattenområde i Vänern, Vättern, Hjälmaren och Storsjön i Jämtland tillkommer staten enligt lagen (1966:319) om rätt till sand-, grus- och stentäkt inom vissa allmänna vattenområden. Enligt tillämpningskungörelsen till denna lag (SFS 1966:320) upplåtes rätten till en täkt inom dessa vattenområden av länsstyrelsen och ersättning skall erläggas till staten. Täkt som nu avses prövas enligt 18 § naturvårdslagen, såvida inte prövning sker enligt vattenlagen.

Vissa slag av täkter kan vara underkastade såväl tillståndsplikt enligt naturvårdslagen som koncessionsplikt enligt lagen (1974:890) om vissa mineralfyndigheter. Enligt 1 § denna lag gäller koncessionsplikt bl. a. för täkter av alunskiffer för att utvinna olja eller gas och för torvtäkter för att utvinna energi. Enligt 2 § prövas fråga om koncession av regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer.

En täkt som omfattas av tillståndsplikt enligt naturvårdslagen kan också komma att prövas enligt miljöskyddslagen (1969:387). Täktverksamhet är sådan miljöfarlig verksamhet på vilken lagen i princip är tillämplig. Täktverksamhet räknas dock inte till de verksamheter som är obligatoriskt förprovningsskyldiga enligt 2 § miljöskyddskungörelsen (1969:388). För täktverksamhet föreligger anmälningskyldighet enligt 8 § p. 8 miljöskyddskungörelsen. Anmälan görs till länsstyrelsen. I anmälningsärendet kan läns-

styrelsen meddela råd och anvisningar eller meddela föreläggande om åtgärd eller förbud (27 § miljöskyddskungörelsen).

Tillträde till annans mark

Enligt 42 § första stycket naturvårdslagen får förberedande undersökning på marken som kan erfordras innan beslut meddelas i naturvårdsärende verkställas genom länsstyrelsens försorg. Andra föreskrifter om tillträde till annans mark för undersökning finns inte i naturvårdslagen. Sådana föreskrifter finns däremot i en del andra lagar t. ex. miljöskyddslagen. I 51 § miljöskyddslagen föreskrivs följande. Vill någon för att utreda verkningarna av miljöfarlig verksamhet företa mätning eller annat undersökningsarbete på fast egendom som annan äger eller innehar, kan länsstyrelsen föreskriva att tillträde till egendomen skall lämnas under viss tid. Undersökningsarbete skall utföras så att minsta skada och intrång vållas. För skada och intrång skall ersättning lämnas av den som utövar eller ämnar utöva den miljöfarliga verksamheten. Talan om ersättning väcks vid fastighetsdomstol.

I den förut nämnda lagen (1974:890) om vissa mineralfyndigheter finns också bestämmelser om ersättning för skada eller intrång som har föranletts av undersökningsarbete enligt lagen (24 §).

Uppgiftsskyldighet för täktföretag m. fl.

Rörelseidkare är skyldiga att i olika avseende lämna uppgifter om sin rörelse till statliga myndigheter. Av försörjningsberedskapsskäl föreligger skyldighet att lämna uppgifter enligt lagen (1948:390) om skyldighet för näringsidkare m. fl. att biträda vid planläggningen av rikets ekonomiska försvarsberedskap. Uppgifter enligt nämnda lag lämnas till överstyrelsen för ekonomiskt försvar. Ytterligare uppgiftsskyldighet för rörelseidkare föreskrivs i kungörelsen (1966:37) om statistiska uppgifter från rörelseidkare och ägare till flerfamiljshus. Enligt denna kungörelse är en rörelseidkare skyldig att lämna vissa uppgifter bl. a. om produktion och förbrukning av varor. Uppgifterna skall lämnas till statistiska centralbyrån där de utnyttjas för statistiska ändamål i olika avseenden.

Av främst arbetsmarknadsskäl har föreskrivits uppgiftsskyldighet för näringsidkare i lagen (1976:349) om uppgiftsskyldighet i planeringsfrågor. Näringsidkare är enligt 1 § efter anmodan skyldig att i fråga om arbetsställe inom länet skriftligen till länsstyrelsen eller statistiska centralbyrån redovisa bl. a. rådande förhållanden i fråga om produktionen, sysselsättningen eller driften vid arbetsstället samt planerad eller väntad utvidgning eller inskränkning i produktionen, sysselsättningen eller driften. Enligt 3 § nämnda lag får sådan uppgift endast användas som underlag för statlig eller kommunal planering och prognosverksamhet eller för framställning av statistik.

I samtliga nu redovisade författningar om uppgiftsskyldighet föreskrivs att myndighet vid insamlingen av berörda uppgifter skall se till att företagen inte betungas onödigt av uppgiftsskyldigheten.

Enligt 1 § förordningen (1978:11) om prövning av myndighets uppgiftsinsamling från företag, kommuner och organisationer skall statlig myndighet

som avser att samla in nya uppgifter från företag anmäla detta för prövning till delegationen för företagens uppgiftslämnande (DEFU). Om uppgiftsinsamlingen har beslutats av riksdagen eller regeringen prövas den av DEFU enbart i den utsträckning som innehåll och utformning inte anges i författning (2 §).

Täktsamverkan

Anläggningslagen (1973:1149) innehåller bestämmelser om gemensamhetsanläggning. Därmed menas t. ex. vägar, parkeringsutrymmen, värmearläggningar, tvättstugor och andra liknande anläggningar som är gemensamma för flera fastigheter. Varje fastighet får en bestämd andel i anläggningen. Andelen tillkommer inte fastighetsägaren personligen utan är sakrättsligt knuten till fastigheten, vilket betyder att andelen automatiskt följer med vid överlåtelse av fastigheten.

För att en gemensamhetsanläggning skall få inrättas måste vissa villkor vara uppfyllda. En del villkor har ställts upp till skydd för enskilda fastighetsägare, medan andra villkor är avsedda för att skydda samhällets intressen. För att en fastighet skall anslutas till gemensamhetsanläggning krävs att det är av väsentlig betydelse för fastighet att ta del i anläggningen (5 §). Detta villkor gäller både i fråga om en fastighets rätt att bli ansluten mot andra intressenters önskemål och i fråga om fastighets skyldighet att bli ansluten mot ägarens vilja. Vidare gäller att fördelarna av en gemensamhetsanläggning skall överväga kostnaderna och olägenheterna (6 §). I lagen finns infört ett opinionsvillkor (7 §). Detta innebär att en anläggning inte får inrättas om ägarna av de fastigheter som skall delta i anläggningen mera allmänt motsätter sig denna och har beaktansvärda skäl för det. Uncantag från opinionsvillkoret gäller om behovet av anläggningen är synnerligen angeläget från det allmännas synpunkt. Gemensamhetsanläggning skall stå i överensstämmelse med gällande planer (9 §). Utanför område med stadsplan eller byggnadsplan får en gemensamhetsanläggning inte försvåra en ändamålsenlig markanvändning eller motverka lämplig planläggning.

Utrymmet för en gemensamhetsanläggning upplåts normalt genom överenskommelse mellan berörda fastighetsägare. Även utan sådan överenskommelse får dock enligt 12 § utrymme tas i anspråk på vilken fastighet som helst och alltså oavsett om fastigheten själv skall ha del i anläggningen eller inte. När utrymme tas i anspråk för gemensamhetsanläggning är ägaren berättigad till ersättning. I fråga om ersättningens storlek gäller samma regler som vid expropriation (13 §).

Kostnaderna för en anläggnings utförande fördelas enligt 15 § mellan de deltagande fastigheterna efter vars och ens nytta av anläggningen. Med nytta menas den värdehöjning som anläggningen innebär för fastigheten. De deltagande fastigheterna åsätts ett andelstal efter vilket fördelningen sker. Också driftkostnaderna fördelas efter andelstal som åsätts fastigheterna. Andelstalen bestäms med hänsyn främst till den beräknade användningen av anläggningen som fastigheterna beräknas ha.

Inrättandet av en gemensamhetsanläggning sker efter förrättning (1 §). Sådan förrättning handläggs i första hand av fastighetsbildningsmyndigheten (19 §). Ansökan om förrättning kan göras av ägare till fastighet som avses

skola delta i gemensamhetsanläggning. Också byggnadsnämnden och länsstyrelsen har rätt göra ansökan om förrättning (18 §). Under förrättningen skall som regel hållas sammanträde med sakägarna. Behövtligt samråd skall vidare ske med myndigheter som berörs av anläggningen. Om inga hinder föreligger mot anläggningen skall fastighetsbildningsmyndigheten meddela ett anläggningsbeslut (24 §). I detta skall anges bl. a. anläggningens ändamål, läge, storlek och huvudsakliga beskaffenhet i övrigt, de fastigheter som skall delta och det utrymme som upplåts för anläggningen. Beslut vid anläggningsförrättning kan överklagas hos fastighetsdomstol (30 §).

Ett väsentligt syfte med anläggningslagen är att underlätta att anläggningsfrågor och fastighetsbildningsfrågor som ofta har nära samband med varandra löses i ett sammanhang. Anläggningsfråga och fastighetsbildningsåtgärd får handläggas vid en gemensam förrättning (17 §).

Vid ändrade förhållanden kan enligt 35 § anläggningslagen anläggningsfråga omprövas vid ny förrättning.

Bestämmelser om förvaltning av en gemensamhetsanläggning finns i lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter. Enligt lagen finns två former av samfällighetsförvaltning. Antingen förvaltas en samfällighet direkt av delägarna (delägarförvaltning) eller av en särskilt bildad samfällighetsförening (föreningsförvaltning). Vid delägarförvaltning beslutar delägarna gemensamt. Kan de icke enas i fråga om en viss förvaltningsåtgärd, skall fastighetsdomstolen på begäran av delägare förordna någon att hålla sammanträde med delägarna för avgörande av frågan (6 och 7 §§).

Samfällighetsförening bildas vid sammanträde med delägarna genom att de antar stadgar och utser styrelse (20 § första stycket). Enligt andra stycket i 20 § hålls sådant sammanträde av den som fastighetsdomstolen har förordnat därtill. I samband med förrättning enligt fastighetsbildningslagen eller anläggningslagen skall fastighetsbildningsmyndigheten hålla sådant sammanträde beträffande samfällighet som berörs av förrättningen, om en delägare i samfälligheten begär det eller om det är av väsentlig betydelse från allmän synpunkt att samfällighetsförening bildas.

I lagen om förvaltning av samfälligheter finns också bestämmelser om stadgar och firma för samfällighetsförening och om styrelse och firmateckning.

Enligt 40 § sistnämnda lag skall bidrag i pengar uttaxeras av medlemmarna i en samfällighetsförening, om föreningens medelsbehov inte täcks på annat sätt. Enligt 47 § utövas medlemmarnas rätt att delta i handhavandet av föreningens angelägenheter på föreningsstämma. Enligt 61 § skall samfällighetsförening upplösas, när den samfällighet som förvaltas av föreningen upphör att bestå. Upplösning skall vidare ske om medlemmarna är ense om det och länsstyrelsen medger det.

Samordning med vattenlagens bestämmelser om skydd för grundvatten

Den som vill utföra grävning eller sprängning eller anordna upplag eller vidta annan åtgärd som kan befaras medföra menlig inverkan på grundvattentillgång som tillgodogörs eller som kan antas komma att framdeles tillgodogöras, är enligt 2 kap. 63 § vattenlagen (1918:523) skyldig att till skydd för grundvattnet vidta de anordningar och tåla den begränsning av

verksamheten samt i övrigt iakttä de försiktighetsmått som skäligen föranleds av omständigheterna. Enligt 2 kap. 64 § får länsstyrelsen för att bereda skydd för grundvattentillgång som tillgodogöres eller som kan antas framdeles komma att tillgodogöras för vattenförsörjningen i tätbebyggelse fastställa behövt skyddsområde för grundvattentillgången och med giltighet inom detta område meddela allmänna föreskrifter rörande vad som skall iakttas enligt 63 §.

Länsstyrelsen får vidare enligt 2 kap. 65 § vattenlagen vid vite tillhålla den som ämnar vidta åtgärd som anges i 63 § att iakttä vad honom åligger enligt den paragraf eller enligt sådan särskild föreskrift som har meddelats med stöd av 64 §. Länsstyrelsen kan vidare förordna om rättelse på den försumliga bekostnad eller vid vite tillhålla den försumliga att själv vidta rättelse.

Tillsynen över täkter m m.

I 37 § naturvårdslagen stadgas straff, böter eller fängelse i högst 6 månader, för den som uppsåtligt eller av oaktsamhet gör sig skyldig till bl. a. någon av följande gärningar:

1. bryter mot förbud eller föreskrift som har meddelats enligt 5, 8, 10, 11 eller 14 §, 16 § andra stycket eller 19 § (avser bl. a. brott mot särskilt meddelade förbud eller föreskrifter angående nationalpark, naturreservat, strandskyddsområde och naturvårdsområde),
2. bryter mot 16 § första stycket första punkten eller, om gärningen inte är ringa, mot 16 § första stycket andra punkten (avser otillåtna åtgärder på strandskyddsområde såsom uppförande av ny byggnad eller ändring av byggnad),
4. utför täkt i strid mot 18 § eller föreskrift som har meddelats i samband med tillstånd till företaget,
6. bryter mot 22 § första eller tredje stycket eller mot föreskrift som har meddelats i samband med medgivande enligt tredje stycket (gäller bl. a. överträdelse av tillståndsplikten för reklamanordningar).

39 § första stycket naturvårdslagen har följande lydelse. Har någon begått gärning som avses i 37 § 1, 2, 4 eller 6 äger länsstyrelsen vid vite förelägga honom vidtagna rättelse. Överexekutor äger ock meddela handräckning för sådant ändamål. Ansökan om handräckning får göras av allmän åklagare, statens naturvårdsverk, länsstyrelsen eller den kommunala myndighet som handhar naturvårdsfrågor. Beträffande sådan handräckning äger bestämmelserna i 191 § utsökningslagen motsvarande tillämpning.

Vid meddelande och föreläggande enligt 17 § första stycket 20 §, 21 § eller 22 § andra stycket får länsstyrelsen utsätta vite (39 § andra stycket). Efterkommes inte sådant föreläggande skall på anmodan av länsstyrelsen utmätningsmannen föranställa om att åtgärden vidtages. (17 § första stycket avser föreläggande om stängselgenombrott, 20 § föreläggande om åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skada på naturmiljön beträffande arbetsföretag, 21 § avser förfallande byggnader och 22 § andra stycket avser förelägganden om att ta bort reklamanordningar.)

Enligt 39 § tredje stycket naturvårdslagen får byggnadsnämnden utsätta

vite vid meddelande av ett föreläggande enligt 17 § tredje stycket i lagen. Sådant föreläggande avser borttagande av förbudsskylt som inskränker allmänhetens rätt att färdas fritt inom visst område. Enligt 39 § tredje stycket får vidare hälsovårdsnämnden utsätta vite vid meddelande av ett föreläggande enligt 24 §. Sådant föreläggande innebär en skyldighet att iordningställa viss plats som har blivit nedskräpad. Efterkommes inte ett föreläggande av byggnadsnämnden resp. hälsovårdsnämnden, får vederbörande nämnd låta vidta åtgärden på den försumliges bekostnad.

Lagen (1977:666) om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. gäller vid överträdelse av sådana föreskrifter om byggande som har meddelats i byggnadslagen (1947:385) eller byggnadsstadgan (1959:612) eller med stöd av någon av dessa författningar. I 13 § sägs att överexekutor får meddela handräckning så att rättelse åstadkommes bl. a. när åtgärd till vilken har erfordrats byggnadslov har vidtagits utan sådant lov eller åtgärd annars har vidtagits i strid mot förbud som har meddelats i byggnadslagen eller med stöd av denna. Handräckning får vidare meddelas när någon underlåter att efter föreläggande utföra arbete eller vidta annan åtgärd som åligger honom enligt byggnadsstadgan. I stället för att ansöka om handräckning får byggnadsnämnden enligt 15 § förelägga ägaren av den fastighet, byggnad eller anordning som är i fråga att inom viss tid rätta det utförda. Vad nu har sagts om ägare av fastighet äger motsvarande tillämpning i fråga om tomträttshavare. I 17 § sägs att föreläggande enligt 15 § får förenas med vite eller föreskrift att, om föreläggandet inte efterkommes, åtgärden kan utföras genom byggnadsnämndens försorg på den försumliges bekostnad. Efterkommes inte föreläggande med föreskrift om utförande genom byggnadsnämndens försorg skall nämnden besluta att åtgärderna skall utföras och hur det skall ske. Kronofogdemyndigheten skall lämna det biträde som behövs för genomförande av sådant beslut.

Har ett föreläggande enligt 15 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. meddelats någon i egenskap av ägare till viss fastighet och övergår fastigheten till ny ägare gäller föreläggandet i stället mot denne (19 §). Utsatt vite gäller dock inte mot den nye ägaren men byggnadsnämnden får sätta ut vite mot denne. Nu redovisade bestämmelser äger motsvarande tillämpning när föreläggande har meddelats någon i egenskap av tomträttshavare eller ägare av byggnad på mark som tillhör annan. Enligt 20 § gäller att myndighet som meddelar föreläggande som avses i 19 § genast skall sända sitt beslut till inskrivningsmyndigheten för anteckning i fastighetsboken eller tomträttsboken. Återkallas föreläggande som har antecknats enligt 20 §, skall byggnadsnämnden enligt 21 § genast anmäla det till inskrivningsmyndigheten för motsvarande anteckning. Har antecknat föreläggande upphävts genom lagakraftvunnet beslut, efterkommits eller förfallit, skall byggnadsnämnden så snart nämnden har fått vetskap därom anmäla förhållandet till inskrivningsmyndigheten för anteckning. Om byggnadsnämnden inte gör anmälan i sådant fall, skall länsstyrelsen enligt 22 § på ansökan av någon vars rätt berörs därav göra sådan anmälan.

I 23 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. har intagits följande bestämmelse. Överlättes egendom på vilken har utförts olovlig åtgärd mot vederlag och skall rättelse i det utförda vidtagas på grund av beslut enligt lagen äger 4 kap. 12 § jordbalken motsvarande tillämpning,

om inte överlåtaren vid överlåtelsen upplysts om åtgärden eller förvärvaren annars känt till eller bort känna till denna.

Täktavgift

Enligt avgiftslistan till expeditonskungörelsen (1964:618) är sökanden i ett täktärende skyldig att betala 60 kr i expeditonsavgift för ett tillståndsbeslut. Någon annan ersättning till statsverket utgår inte i täktärenden.

På gruvlagstiftningens område utgår utöver expeditonsavgifter också andra avgifter. Enligt gruvkungörelsen (1974:344) uttages bl. a. inmutningsavgift med visst belopp per hektar av inmutat område. Avgiften betalas årsvis. Vidare utgår en försvarsavgift som är en årlig avgift som betalas till staten enligt 6 kap. 8 § gruvlagen (1974:342).

Enligt 10 § tredje stycket lagen (1974:890) om vissa mineralfyndigheter kan i koncessionsbeslut föreskrivas att staten skall ha rätt att delta i verksamheten eller att koncessionsinnehavaren skall utge avgift eller produktionsandel till staten.

Befogenhet att föreskriva liknande avgift som ersättning för ett tillstånd finns som tidigare har nämnts i 4 § kontinentalsockellagen. I fråga om ersättning för täktupplåtelse har tidigare nämnts den ersättning som staten tar ut vid upplåtelse av rätt till sand-, grus- och stentäkt inom allmänt vattenområde i Väneren, Vättern, Hjälmaren och Storsjön i Jämtland.

Förfarandet vid uttag av indirekta skatter av skilda slag regleras i lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning. Enligt 1 § tillämpas lagen på skatt eller annan avgift som utgår vid tillverkning, försäljning eller förbrukning av vara inom landet. I lagen finns bestämmelser om fastställande av skatt. Bl. a. åligger det en skattskyldig att i skäligen omfattning genom räkenskaper, anteckningar eller på annat lämpligt sätt sörja för att underlag finns för fullgörande av deklarationsskyldighet (4 §). Enligt 10 § skall den som skäligen kan antas vara skattskyldig avge deklaration i den mån föreläggande meddelas honom av beskattningsmyndigheten.

I lagen finns vidare bestämmelser om erläggande och återbetalning av skatt. I 26 § sägs att skattskyldig skall inom den tid som har beräknats för deklarationens avgivande genom insättning på beskattningsmyndighetens postgirokonto inbetala i deklarationen angett skattebelopp. Lagen innehåller också bestämmelser om särskilda avgifter och om besvär. Skattskyldig som i deklarationen har lämnat oriktig uppgift påförs särskild avgift (s.k. skattetillägg) med 20 procent av det skattebelopp som utgår till följd av avvikelser från den oriktiga uppgiften (37 a §). Enligt 37 b § skall skattskyldig påförs särskild förseningsavgift med 100 kr, om han har underlåtit att inom föreskriven tid avge deklaration. Fråga om skattetillägg och förseningsavgift prövas av beskattningsmyndigheten (37 d §). Enligt 38 § förs talan mot beslut som beskattningsmyndigheten meddelar enligt lagen genom besvär hos kammarrätten.

Skattebrottslagen (1971:69) innehåller ansvarsbestämmelser om bl. a. skattebedrägeri. Lagen gäller i fråga om skatt eller avgift som utgår enligt olika författningar som räknas upp i lagens 1 §.

Expropriation för att tillgodose allmänt behov av grus

Enligt 1 kap. 1 § expropriationslagen (1972:719) får fastighet som tillhör annan än staten tas i anspråk genom expropriation med äganderätt, nyttjanderätt eller servitutsrätt. I lagens 2 kap. finns bestämmelser om expropriationsändamålen. Enligt 2 kap. 3 § får expropriation ske bl. a. för att tillgodose allmänt behov av elektrisk kraft eller annan drivkraft, vatten, värme eller likartad nyttighet. Enligt 2 kap. 4 § får expropriation ske för att bereda utrymme åt näringsverksamhet eller anläggning därför av större betydelse för riket eller orten eller för viss befolkningsgrupp. Enligt 2 kap. 12 § får expropriationstillstånd inte meddelas, om ändamålet lämpligen bör tillgodoses på annat sätt eller olägenheten av expropriationen från allmän och enskild synpunkt överväger de fördelar som kan vinnas genom den. Expropriation till förmån för annan än staten, kommun, landstingskommun eller kommunalförbund får ske endast om den exproprierande på betryggande sätt kan svara för att den exproprierade egendomen används för avsett ändamål.

3 kap. expropriationslagen innehåller bestämmelser om tillstånd till expropriation m. m. Enligt 3 kap. 1 § prövas frågan om tillstånd av regeringen. I vissa fall får dock regeringen överlämna till länsstyrelsen att pröva fråga om expropriationstillstånd. Enligt 3 kap. 4 § skall i expropriationstillstånd bestämmas vad expropriationen skall omfatta och med vilken rätt expropriationen skall ske.

Bestämmelser om expropriationsersättning finns i lagens 4 kap. Enligt 4 kap. 1 § skall för fastighet som i sin helhet exproprieras betalas löseskilling med belopp som motsvarar fastighetens marknadsvärde. Exproprieras del av fastighet skall intrångsersättning betalas med belopp som motsvarar den minskning av fastighetens marknadsvärde som uppkommer genom expropriationen. Uppkommer i övrigt skada för ägaren genom expropriationen skall även sådan skada ersättas.

3.2 Länsstyrelsernas handläggning av frågor om täktstillstånd och täkttillsyn

3.2.1 *Täktstillstånd*

Som vi tidigare har sagt prövas frågor om täktstillstånd enligt 18 § naturvårdslagen av länsstyrelsen. Handläggningen sker på länsstyrelsernas naturvårdsenheter. I detta avsnitt beskriver vi hur täktärenden vanligen handläggs.

Förhandssamråd

Innan en täktansökan inkommer till länsstyrelsen har ofta förhandskontakter tagits med länsstyrelsen. Förfarandet är mest vanligt när det gäller täkter av större omfattning. För länsstyrelsens del har samrådet den fördelen att ansökningar inom skyddsvärda områden ibland kan förhindras. I de fall täktverksamhet bedöms möjlig får länsstyrelsen vidare tillfälle att på ett tidigt stadium komma med synpunkter på täktplanens utformning.

Ansökningshandlingar

Som har framgått av vår redogörelse för gällande rätt krävs enligt 25 § naturvårdsförordningen att ansökan om tillstånd till täkt skall vara åtföljd av karta eller skiss och den ytterligare utredning som behövs för att kunna bedöma täktens inverkan på naturmiljön. Ytterligare krav på innehållet i ansökningshandlingarna ställs i naturvårdsverkets publikationer Tägt - Allmänna råd¹ och Rekommendationer för handläggning av ärenden rörande torvtäkt samt täkt av matjord och liknande jordarter (SNV PM 797).

Avgörande för hur omfattande ansökningshandlingarna behöver vara är täktområdets storlek och dess läge i terrängen. De uppgifter som i första hand är av intresse för länsstyrelsen i ansökningshandlingarna är, förutom täktområdets utbredning i terrängen, bl. a. brytningstid, brytningsdjup, brytningsriktningar, insynsskydd och hur efterbehandlingsarbetena skall utföras. I det fall detaljerad täktplan krävs lämnas i ansökningshandlingarna i allmänhet en redovisning av undersökningar beträffande täktmaterialets beskaffenhet.

Samtidigt med de ansökningshandlingar som nu har angetts ger sökanden regelmässigt in även sådan anmälan om täkt som han, som vi tidigare har sagt, är skyldig att göra enligt 8 § första stycket miljöskyddskungörelsen. I förekommande fall görs också anmälan om anläggande av kross- eller makadamverk enligt samma lagrum.

Beredningen

Vid beredning av täktärende inom länsstyrelsen bevakar länsantikvarien täktföretagets inverkan på kulturmiljön, planenheten granskar ärendet från planläggningssynpunkt och lantmäterienheten granskar den tillämnade täkten från fastighetsrättslig synpunkt.

Täktärenden torde nästan alltid remitteras till vederbörande kommun. Ibland hörs också vägförvaltningen, som bevakar vägfrågor i anslutning till täktområdet, samt skogsvårdsstyrelsen och lantbruksnämnden som bevakar att planerad täktverksamhet inte strider mot skogsvårdslagen resp. jordhävdslagen. I större täktärenden, eller i ärenden där frågan om tillstånd är kontroversiell, torde vidare samråd alltid ske med naturvårdsverket.

I beredningen av täktärenden ingår i de flesta fall en besiktning på platsen av länsstyrelsen. Ofta sker besiktningen efter det att samtliga remissvar kommit in. Vanligtvis deltar representant för kommunen, exploatör, täktplaneförfattare och markägare.

I en del län bereds täktärenden inte på ett lika omfattande sätt som här har beskrivits.

Prövningen

För länsstyrelsens ställningstagande i täktärende är den planerade täktens inverkan på naturmiljön av avgörande betydelse. Därvid beaktas inte bara täktens inverkan på själva landskapsbilden utan även andra förhållanden såsom områdets vetenskapliga värde eller betydelse för det rörliga friluftslivet.

¹ Publikationen är under utgivning.

Frågan om det finns ett aktuellt behov av den täktverksamhet som avses med en ansökan torde mera sällan prövas av länsstyrelsen med hänsyn till att osäkerhet om naturvårdslagens innebörd på denna punkt råder och till att länsstyrelsen som regel inte har behövligt underlag för bedömning av behovet.

Tillstånd till täkt förenas alltid med föreskrifter för att begränsa eller motverka inverkan på naturmiljön såsom föreskrift om hur brytning skall bedrivas och hur efterbehandlingsarbetena skall utföras. Täkttillstånd tidsbegränsas i allmänhet. För större täkter brukar tillståndstiden bestämmas till tio år. Detta gäller även i de fall ansökan avser en täkt av den storleken att det behövs en längre tid än tio år för exploateringen. I sådana fall indelas täktområdet i tioårsetapper, varvid länsstyrelsen följaktligen begränsar sitt ställningstagande till den första etappen.

Länsstyrelsen föreskriver så gott som alltid att täkttillståndet för sin giltighet skall vara beroende av att sökanden ställer godtagbar säkerhet för efterbehandlingsarbetenas rätta fullgörande. Bankgaranti eller borgensförbindelse är de vanligaste formerna av säkerhet.

I täktbeslut erinrar länsstyrelserna som regel om bestämmelser som kan vara tillämpliga i fråga om täktverksamhet enligt annan lagstiftning än naturvårds- och miljöskyddslagstiftningen.

Tidigare omtalad anmälan enligt miljöskyddskungörelsen föranleder oftast att länsstyrelsen enbart beslutar att inte vidta någon åtgärd. Ibland meddelas dock råd och anvisningar enligt 39 § miljöskyddslagen.

I detta sammanhang bör nämnas att täktärende i vissa fall kan ge länsstyrelsen anledning att i särskilt ärende ta upp frågan om att fastställa erforderligt skyddsområde för att bereda skydd för grundvattentillgång enligt 2 kap. 64 § vattenlagen.

3.2.2 Täkttillsyn

I fråga om tillsyn av täktverksamheten får man skilja mellan tillsyn i fråga om pågående täkter och slutbesiktning av avslutade täkter. I vissa län sker en mer eller mindre regelbunden besiktning av pågående täkter. I andra län sker besiktning mycket sällan eller bara på förekommen anledning t. ex. efter anmälan om att meddelade föreskrifter inte efterlevs. I samtliga län torde slutbesiktning av utbrutet täktområde ske. För att klara främst den löpande tillsynen av pågående täkter tar en del länsstyrelser hjälp av personal från berörd kommun. Det förekommer vidare att länsstyrelsen samarbetar med skogsvårdsstyrelsen varigenom viss besiktning av täkter kommer till stånd genom skogsvårdsstyrelsens tjänstemän. Som exempel på hur en sådan löpande täkttillsyn kan vara anordnad beskriver vi i det följande hur tillsynen bedrivs i Stockholms län.

I varje kommun, där grustillgångar förekommer, har kommunen på länsstyrelsens initiativ utsett en grustillsyningsman. Denna är oftast en av kommunens tjänstemän. Grustillsyningsmannens uppgift är att utöva kontinuerlig tillsyn över täktverksamheten inom kommunen. Han kontrollerar således att bestämmelserna i gällande täkttillstånd följs och att olaga täktverksamhet inte förekommer.

Grustillsyningsmannen har inte någon i författning angiven befogenhet att ingripa mot täktinnehavaren vid överträdelse. I praktiken arbetar tillsyningsmannen ofta så att han påtalar eventuella överträdelser hos täktinnehavaren. Om rättelse inte sker anmäler tillsyningsmannen förhållandet till länsstyrelsen som därefter får pröva om åtgärder skall vidtas mot täktinnehavaren. Åtgärd som länsstyrelsen i sådant fall kan besluta om är att anmäla den som åsidosatt gällande föreskrifter till åtal för brott som avses i 37 § naturvårdslagen. Vidare kan länsstyrelsen enligt 39 § samma lag vid vite förelägga den som begått gärning som här är aktuell att vidta rättelse. När föreskrift om efterbehandlingsåtgärder har åsidosatts, har länsstyrelsen möjlighet att åstadkomma rättelse genom att låta utföra behövliga åtgärder och för detta ta i anspråk ställd säkerhet.

Ibland medför pågående täkter större skada på naturmiljön än som kunde förutses vid tillståndsprövningen. I sådana fall har länsstyrelsen numera möjligheter att under tillståndstiden meddela de ytterligare föreskrifter som behövs för att begränsa eller motverka den aktuella skadan.

4 Reformbehov

Vid vårt utredningsarbete har vi funnit att nuvarande reglering av täktverksamhet från naturvårdssynpunkt har brister i främst följande hänseenden.

Resurshushållning

Vid prövning av frågor om tillstånd till täkt kan sällan behovet av hushållning med aktuella naturresurser beaktas i den utsträckning som är önskvärd. Detta beror på att länsstyrelserna oftast inte har tillfredsställande kunskapsunderlag om länets fyndigheter av aktuellt slag av material, de naturvårds- och andra samhällsintressen som kan vara knutna till fyndigheterna, tillgången på möjliga ersättningsmaterial samt om marknadens efterfrågan på täktmaterial. Bristerna i nu angivna avseenden medför påtagliga nackdelar från naturvårdssynpunkt. Dels kommer för många täkter att samtidigt vara öppna. Därigenom förlängs exploateringstiderna och efterbehandlingen skjuts fram i tiden. Dels finns risker för att fel fyndigheter tas i anspråk för täkt. Vid täktprövningen finns i dag oftast inte möjlighet att göra översiktliga bedömningar som skulle garantera att tillstånd till täkt bara behövs lämna i fråga om den fyndighet som vid varje tillfälle framstår som det alternativ som från naturvårdssynpunkt medför minsta olägenheterna.

Ett bättre underlag för ställningstaganden i tillståndsfrågor kan åstadkommas genom att sökandena i täktärenden förebringar den utredning som behövs för att länsstyrelsen skall kunna beakta hushållningsaspekter. I praxis anses det oklart i vilken omfattning länsstyrelsen med stöd av nuvarande bestämmelser i naturvårdslagen kan ålägga en sökande att komma in med sådan utredning som här avses.

Täktsamverkan

Som framgår av de tilläggsdirektiv som vi har fått går det i dag inte att tvångsvis ordna täktsamverkan mellan flera fastigheter. Detta leder till att det inte går att få till stånd täktområden som har den lämpligaste utformningen från naturvårdssynpunkt i de fall skilda markägares intressen inte kan samordnas.

Samordning med vattenlagen

Några regler om hur naturvårdslagens bestämmelser om täkt skall tillämpas i förhållande till vattenlagens bestämmelser om skydd för grundvatten finns inte i dag. Med hänsyn till att de föreskrifter som behövs för skydd av grundvattnet kan inskränka möjligheterna att bedriva täktverksamhet kan det förhållandet att sambandet mellan de båda lagarna på denna punkt inte har reglerats föranleda problem vid täktprovningen.

Täkttillsynen

Tillsynen över pågående täktverksamhet är i dag på många håll eftersatt. Detta medför risker för att olägenheter från naturvårds- och andra allmänna synpunkter uppstår genom överträdelse av föreskrifter som gäller för verksamheten och genom att ingripanden för att åstadkomma rättelse inte sker tillräckligt effektivt när överträdelse har skett. Den främsta anledningen till nuvarande brister i tillsynen får enligt vår uppfattning sökas i det förhållandet att gällande bestämmelser inte lägger något ansvar för tillsynen på kommunerna.

Samhällets kostnader för handläggningen av täktärenden

Med undantag för en expeditionsavgift på 60 kr för länsstyrelsens tillståndsbeslut behöver täktföretagen i dag i övrigt inte betala någon del av samhällets kostnader för handläggningen av täktärenden. Dessa kostnader kan i många fall uppgå till betydande belopp. Detta gäller såväl vid tillståndsprovningen som vid tillsynen. Enligt vår mening bör täktföretagen av principiella skäl inte subventioneras med skattemedel utan de bör fullt ut svara för de administrationskostnader som täktverksamheten åsamkar samhället.

Brister i övrigt

Det är dock inte bara i regleringen av täktverksamheten som vi har funnit brister. Vi har under arbetets gång uppmärksammat bl. a. att ersättningsmaterial för naturgrus inte används i den utsträckning som borde vara möjlig och att hanteringen av jord- och bergmassor vid väg- och husbyggande inte alltid planeras från hushållningssynpunkter. Genom dessa brister förhindras en god hushållning med ifrågavarande naturresurser.

Vid vårt arbete med täkttillsynen har vi fått belägg för att nuvarande möjligheter att åstadkomma rättelse när överträdelse av naturvårdslagstiftningen har skett inte är tillfredsställande i alla avseenden. Verkan av ett föreläggande om rättelse syns ibland kunna omintetgöras genom överlåtelse av den fastighet som berörs. En sådan ordning kan knappast accepteras från naturvårdssynpunkt.

5 Överväganden och förslag

5.1 Allmänna utgångspunkter

Enligt 1 § naturvårdslagen utgör naturen en nationell tillgång som skall skyddas och vårdas. Av 3 § i lagen framgår det i och för sig självklara förhållandet att detta skydd inte är absolut. Där anges nämligen att vid prövningen av naturvårdsfråga tillbörlig hänsyn skall tas till övriga allmänna och enskilda intressen som berörs av frågan. Vid tillämpningen av naturvårdslagen skall således göras en avvägning mellan naturvårdsintresset och de intressen av allmänt eller enskilt slag som ligger bakom anspråk på att i olika former utnyttja våra naturresurser.

Denna avvägning framstår enligt vår bedömning som särskilt betydelsfull i fråga om täktverksamhet. Med hänsyn till att grus och annat täktmaterial utgör omistliga råvaror för åtskilliga verksamheter i samhället måste täktverksamhet accepteras, trots att sådan verksamhet alltid torde medföra skador på naturmiljön av mer eller mindre omfattande slag. Hur avvägningen skall ske och därmed vilken vikt som skall tillmätas de olika intressena regleras inte uttryckligen i naturvårdslagen. Att naturvårdsintresset har fått en påtagligt starkare ställning under senare år framgår av skilda omständigheter, inte minst av de lagändringar i skärpande riktning som år 1974 genomfördes i naturvårdslagen med anledning av de förslag vi lade fram i betänkandet *Naturvård I*. Genom ändring i lagens 1 § slogs då fast bl. a. att den som bedriver verksamhet vari skada på naturen inte kan undvikas i princip skall ha ett fullt ansvar för att vidta alla åtgärder som behövs för att begränsa eller motverka skadan.

Det känns för oss glädjande att kunna konstatera att möjligheterna att hävda naturvårdens intressen mot andra intressen i dag är betydligt större än vid naturvårdslagens tillkomst. Den förbättring för naturvårdens del som har ägt rum ligger i linje med den utveckling som har skett på andra lagstiftningsområden när det har gällt markanvändning och utnyttjande av naturresurser. I detta sammanhang vill vi särskilt framhålla de ställningstaganden som riksdagen har gjort på byggnadslagstiftningens och gruvlagstiftningens områden, där man utgått från principen att samhället skall ha det yttersta inflytandet i frågor om markanvändningen och utnyttjandet av naturresurser.

För vår del underströk vi i vårt tidigare avgivna betänkande att det var nödvändigt att tillämpa ett ekologiskt synsätt på miljö- och naturvårdsområdet. Vi uttalade därvid att detta synsätt förutsätter att handlingar och

verksamhet som sker i strid med vad hänsynen till resurser och naturmiljön kräver i princip inte är tillåtliga. Det förutsätts vidare att samhället kan upprätthålla en effektiv kontroll. Till denna uppfattning har statsmakterna anslutit sig i det lagstiftningsärende där våra förslag behandlades (prop. 1974:166 och JoU 1974:52). Betydelsen av att ekologiska principer vinner tillämpning har därefter understrukits i olika sammanhang bl. a. i de direktiv (Dir 1978:7) som beslöts av regeringen i samband med tillkallandet av en kommitté med uppdrag att utforma riktlinjer för den framtida naturresurs- och miljöpolitiken.

Den fortsatta samhällsutbyggnaden kommer att ställa ökade krav på för- mågan att med utgångspunkt i ett ekologiskt synsätt hävda naturvårdens intressen mot anspråk på exploatering av fyndigheter av grus och andra täktmaterial. Anledningen härtill är främst att naturgrussituationen kring många större tätorter är – såsom vi har redovisat i bakgrundsbeskrivningen (avsnitt 2.1) och i bilaga 3 – så besvärlig att vi för framtiden kan befara att allt allvarigare konflikter kommer att uppstå mellan bevarandebeslutet och kravet på exploatering. Det är mot denna bakgrund som vi har inriktat vårt arbete på att förstärka de medel som samhället behöver för att i fråga om täktverksamheten genomföra en resurshushållning som framstår som riktig på lång sikt och som samtidigt så mycket som möjligt minskar skadorna på naturmiljön av denna verksamhet.

I detta sammanhang vill vi påpeka att åtgärder för att främja en bättre resurshushållning i första hand bör gälla fyndigheterna eller m. a. o. själva naturmiljön och inte användningen av täktmaterial. Om vi håller oss till det utan jämförelse viktigaste slaget av täktmaterial, nämligen naturgruset, inser man att det för landet som helhet inte råder någon brist på material som skulle kunna föranleda krav på hushållning. Tvärtom är som framgår av vår bakgrundsbeskrivning landets samlade grusförekomster, vari vi inbegriper förekomster i sjöar och hav, så stora att de kan försörja landet med grusmaterial under överskådlig tid. Därtill kommer att naturgrus kan ersättas av bergkrossmaterial på de flesta områden där grus används. Då större delen av berggrunden i vårt land består av bergarter som är lämpliga för krossändamål, kan med visst fog hävdas att tillgången på råvara för framställning av krossmaterial i det närmaste kan betraktas som obegränsad. Vad nu har sagts gäller även med beaktande av den inskränkning i täkt- möjligheterna som föranleds av bebyggelse och annan markanvändning som nu och framdeles hindrar täktverksamhet. Vi får sålunda konstatera att det vid täktverksamhet inte är risken för att den totala tillgången på täkt- material skall ta slut som motiverar att principen om resurshushållning till- lämpas.

Det är i stället hänsynen till naturmiljön som främst begränsar täktmög- ligheterna och medför krav på hushållning med fyndigheterna genom i första hand en bättre planering av täktverksamheten. Då såsom vi tidigare har framhållit täktverksamhet alltid torde innebära skador på naturmiljön bör man från samhällets sida sträva efter att antalet täkter som samtidigt är öppna är så litet som möjligt och att de täkter som framdeles öppnas lo- kaliseras till områden där olägenheterna från naturvårdssynpunkt blir så små som möjligt.

Det är mot nu angiven bakgrund man skall se väsentliga delar av de

förslag som vi i följande avsnitt lägger fram om regionala inventeringar, uppgiftsskyldighet för täktföretag, täktprovningen och täkttillsynen (avsnitt 5.2-5.5).

Vårt framhävande av att det är genom åtgärder som ökar hushållningen med fyndigheter som naturmiljön bäst skyddas betyder inte att vi anser det vara oväsentligt att vidta åtgärder som förbättrar hushållningen med täktmaterial. För oss är det självklart att en bättre hushållning med täktmaterial, vilket bl. a. kan åstadkommas genom att ersättningsmaterial används i ökad utsträckning, i stort måste innebära att anspråken på att få öppna nya täkter minskar. Därigenom skyddas naturmiljön. Vi har därför funnit det angeläget att också lägga ned arbete på att undersöka möjligheterna att i olika sammanhang minska användningen av naturgrus genom att utnyttja annat material. Detta arbete redovisar vi dels genom förslag i avsnitten om normer för ersättningsmaterial och masshantering vid väg- och husbyggande (5.8.1 och 5.8.2), dels genom de särskilda utredningar som vi har låtit utföra om hantering av jord- och bergmassor vid väg- och husbyggande och om restprodukter inom gruv- och stålindustrin. Utredningarna publiceras som bilagorna 4 och 5 till detta betänkande.

En ytterligare utgångspunkt för våra överväganden och förslag är principen att täktföretagen skall bära de kostnader som samhället får ta på sig för att med olika åtgärder kunna värna naturvårdens intressen i frågor som rör täktverksamhet. Som vi redan i avsnittet om reformbehov har anmärkt bör det av principiella skäl inte komma i fråga att dessa kostnader skall täckas med allmänna skattemedel. En sådan ordning innebär i realiteten att företagen subventioneras genom att de i sina kalkyler för verksamheten inte behöver beakta de verkliga kostnaderna. Tillämpningen av principen om kostnadstäckning på förevarande område, vilket ligger i linje med den utveckling som på senare år har ägt rum på andra områden bl. a. på det gruvrättsliga området, bör åstadkomma ett rationellare resursutnyttjande inom täktbranschen. I det följande tillämpar vi principen om kostnadsansvar för täktföretagen beträffande samhällets kostnader för regionala inventeringar, täktprovningen och täkttillsynen. I avsnitt 5.6 föreslår vi att en särskild avgift skall tas ut för att täcka huvuddelen av dessa kostnader.

Våra förslag till reglering av täktverksamheten bygger på uppfattningen att resurshushållningen skall åstadkommas genom administrativa styrmedel främst genom länsstyrelsens tillståndsprövning. Den nyss fastlagda principen om täktföretagens kostnadsansvar innebär ett ansvar för direkta och mätbara myndighetskostnader men inte ett ansvar för de indirekta "kostnader" som samhället drabbas av på grund av de skadeverkningar på naturmiljön som en täkt medför. En annorlunda ordning i nu angivna hänseenden skulle åstadkommas om en avgift infördes som styrmedel för att reglera täktverksamheten. Bakom tanken att använda en avgift som styrmedel ligger följande resonemang. Genom föreskrifter i samband med tillståndsgivningen och genom tillsyn kan en täkts skadeverkningar på naturmiljön begränsas. Men helt går det inte att på detta sätt ta bort skadeverkningarna. Tänkbart är att låta täktföretagen ersätta samhället för dessa kvarvarande olägenheter genom att en fast och årlig avgift bestäms för varje täkt. Eftersom en sådan avgift blir dyrare för den som drar ut på en täkts öppethållande, kommer avgiften att påskynda brytningen av en täkt. Vidare kan avgiften verka

som ett ekonomiskt hinder för att öppna en täkt förrän det är oundgängligen nödvändigt. Avgiften skulle sålunda verka återhållande på täktverksamheten. Det nu redovisade resonemanget finns utförligare belyst i den rapport om en samhällsekonomisk analys av skilda system för prövning av täktfrågor som vi publicerar som bilaga 6 till detta betänkande.

Vi har inom kommittén diskuterat frågan om en täktverksamhetsavgift av nu antytt slag. Vi har därvid kommit fram till att avgiften knappast behövs som komplement till de administrativa medel som står till buds för att förverkliga principen om resurshushållning. Då därtill kommer att det finns betydande svårigheter att utforma riktlinjer efter vilka avgiften skall kunna bestämmas i det konkreta fallet, har vi stannat för att det inte finns tillräcklig anledning förorda ett införande av en täktverksamhetsavgift av nu diskuterat slag. Vi tycker dock att tankarna bakom avgiften är så pass intressanta att frågan bör kunna tas upp på nytt i ett större sammanhang där frågor om införande av en allmän miljöavgift övervägs.

När det gäller förslag till ändringar i gällande lagstiftning har vår ambition inte sträckt sig längre än till att utforma de bestämmelser som vi har bedömt behövligen för att samhället i fråga om täktverksamhet skall kunna hävda naturvårdens intressen enligt det ekologiska synsätt som vi nyss har förespråkat. I det sammanhanget har vi i så måtto beaktat den i jordbruksutskottets betänkande (JoU 1971:61) behandlade frågan om äganderätten till naturresurser under markytan att vi har bedömt att det från naturvårdssynpunkt inte kan anföras tillräckliga skäl för att frågå nuvarande ordning beträffande de naturresurser som omfattas av naturvårdslagens täktbestämmelser. Att utreda frågan om äganderätten till andra naturresurser under markytan har inte lämpligen kunnat ske inom ramen för det utredningsarbete som vi har bedrivit.

När det gäller språkdräkten i de paragrafer av naturvårdslagen som vi föreslår ändringar i har vi för att öka läsbarheten försökt använda en stil som i likhet med den stil som används i övriga författningsförslag ansluter till nutida sakprosa. Detta har skett även i stycken där vi inte föreslår sakliga ändringar.

Samtliga av oss utarbetade författningsförslag bör kunna träda i kraft den 1 januari 1980.

Våra förslag får anses vara av så ingripande karaktär att särskilda informationsinsatser behövs för att underlätta genomförandet. Naturvårdsverket bör svara för dessa insatser. Vi förutsätter att verket får disponera erforderliga medel för detta ändamål.

5.2 Program för regionala inventeringar

För att få till stånd en täktprövning som är effektiv från hushållnings- och naturvårdssynpunkter är det som vi tidigare har framhållit av mycket stor betydelse att länsstyrelsen har tillgång till ett beslutsunderlag som gör det möjligt att bedöma den enskilda täkten i ett regionalt perspektiv.

Ett sådant underlag bör innehålla uppgifter från en hel region om i första hand tillgångarnas storlek och läge, aktuell förbrukning och bedömning av

den framtida förbrukningen samt de bevarandeanspråk som ställs på tillgångarna från naturvårds-, kulturminnes- och vattenförsörjningssynpunkt. Uppgifter bör också finnas om den bindning av dessa tillgångar som sker genom kommunernas planer på markanvändningen. Vidare bör i underlaget ingå uppgifter som gör det möjligt att bedöma i vilken utsträckning ersättningsmaterial i stället för t. ex. naturgrus bör kunna användas. Som vi har konstaterat i avsnitt 2.1.1 är det underlag som i dag finns av växlande beskaffenhet. Knappast på något håll torde underlaget vara av en sådan kvalitet som kan anses tillfredsställande vid en jämförelse med de krav som vi nyss har angett.

Det är enligt vår uppfattning nödvändigt att genom ytterligare inventeringar ta fram ett bättre beslutsunderlag. Inventeringarna bör resultera i att underlaget såvitt möjligt kommer att vara av samma kvalitet inom regioner med likartade förhållanden från grusförsörjningssynpunkt. Av hänsyn till personella och ekonomiska resurser kan behövliga inventeringar inte genomföras i ett sammanhang. Vidare måste kommande inventeringar anpassas till tidigare gjorda inventeringar och till de skilda förhållanden i fråga om försörjningen med grus och andra täktmaterial som råder i olika regioner.

Vårt förslag i det följande skall betraktas som ett principprogram för här föreslagna inventeringar. Ett detaljerat förslag till anvisningar för att genomföra detta program har utarbetats av kommitténs sekretariat efter samråd med berörda myndigheter och organisationer. Vi har utan att göra några ställningstaganden i detaljfrågor tagit del av förslaget till anvisningar. Bl. a. för att möjliggöra en samtidig remissbehandling har vi fogat förslaget till anvisningar till detta betänkande som bilaga 1.

Vårt förslag till inventeringsprogram innefattar inte sådana tillgångar av sand och grus som kan finnas i havsområden. Som vi har nämnt i avsnitt 1.2 har regeringen gett industriverket i uppdrag att belysa frågan om inventering av förekomster av sand och grus i havet. Uppdraget utförs som också har nämnts av en särskild arbetsgrupp, kallad Grusutredningen -74.

5.2.1 Organisation

Det centrala ansvaret för inventeringsprogrammets genomförande bör läggas på naturvårdsverket. Vid planläggningen av genomförandet bör samråd ske bl. a. med industriverket, Sveriges geologiska undersökning (SGU) och statens planverk. Med hänsyn till att SGU ämnar genomföra en inventering av landets grundvattentillgångar, bör samråd med SGU syfta till att såvitt möjligt åstadkomma en samordning av inventeringsarbetet. Detta framstår som angeläget eftersom resursbesparingar därigenom kan göras. Uppskattning av storleken på dessa besparingar görs i avsnitt 5.2.5. En samordning av inventeringarna torde vidare underlätta bedömningen av en grusfynighets betydelse för den framtida försörjningen med grus resp. grundvatten.

Ytterst bör det vara intresset av förevarande inventeringsprogramms genomförande som avgör hur långt kravet på samordning kan drivas. Vi förutsätter att naturvårdsverket och SGU kommer att eftersträva att i största möjliga utsträckning samordna verksamheterna.

Ansvaret för det faktiska genomförandet av inventeringsverksamheten bör ankomma på länsstyrelserna. Inventeringen av tillgångarna bör utföras

av geolog. Länsstyrelserna torde endast i begränsad omfattning kunna avdela personal för denna uppgift. Arbetet torde därför i huvudsak få utföras av personal som anlitas särskilt för uppgiften. I första hand bör personal från SGU anlitas bl. a. med hänsyn till nyss nämnt önskemål om samordning mellan här föreslaget inventeringsprogram och SGU:s grundvatteninventering. Rörande inventeringsarbetets genomförande i övrigt finns utförligt förslag i bilaga 1. Även om enhetliga resultat från inventeringsarbetet bör eftersträvas, är det samtidigt viktigt att beakta alla möjligheter till att anpassa arbetet till lokala behov och förhållanden i övrigt.

På länsstyrelserna ankommer vidare att granska och utvärdera resultatet av inventeringsarbetet. I avsnitt 5.2.4 redovisar vi överväganden rörande regional hushållningsplanering.

5.2.2 Inventering av tillgångar

Materials lag

Av de materials lag som bör inventeras är naturgruset det viktigaste, eftersom det är den mest efterfrågade tillgången och den tillgång vars tillgodogörande skapar de största problemen från naturvårdssynpunkt.

Vid inventeringarna bör inte bara volymen mätas utan man bör också söka fastställa beskaffenheten hos materialet i vissa grundläggande avseenden.

För att kunna hushålla bättre med våra grustillgångar räcker det inte med kunskap om tillgångarna i orörda och tidigare för täktverksamhet ianspråktaga fyndigheter. Vi måste också ta reda på hur mycket grus som vid varje tillfälle finns kvar i täkter med gällande täkttillstånd. Uppgifter om detta bör lämnas av täktföretagen. En uppgiftsskyldighet av nu antytt slag är angelägen också från andra synpunkter än inventeringssynpunkter. Ytterligare överväganden om uppgiftsskyldighet för täktföretagen redovisar vi i ett följande avsnitt (5.3) där vi lägger fram ett förslag i denna fråga.

Som tidigare har anmärkts har hittills som regel inte tillåtits att grus bryts under grundvattennivån i en fyndighet. Om sådan brytning skulle kunna tillåtas i större utsträckning, vilken fråga f. n. utreds av naturvårdsverket, bör ifrågavarande inventeringar givetvis också avse tillgångar under grundvattennivån i såväl orörda fyndigheter som fyndigheter som omfattas av täkttillstånd. Men även tidigare ianspråktaga fyndigheter som har brutits ut ovan grundvattennivån bör inventeras i den mån det kan bli aktuellt att tillåta brytning under denna nivå. Som lätt inses har frågan om brytning under grundvattennivån stor betydelse för beräkningen av storleken på våra grustillgångar. Det framstår därför som angeläget att naturvårdsverket fastställer riktlinjer för sådan brytning innan inventeringsprogrammet skall genomföras. I samband därmed bör från naturvårdsverkets sida också klargöras i vad mån fyndigheter som kan finnas på botten av sjöar och vattendrag behöver inventeras.

Av särskilt intresse inom många delar av landet är möjligheterna att kunna ianspråkta bergkrossmaterial som ersättning för naturgrus. När det gäller förekomsten av brytbart berg för framställning av krossprodukter har inte de totala tillgångarnas storlek någon egentlig betydelse, eftersom vi vet att

den svenska berggrunden i allmänhet är väl lämpad för täktändamål. Det är i stället de motstående intressena som påverkar möjligheterna att bedriva bergtäktverksamhet. Inom regioner där brytning av berg på grund av brist på naturgrus bedöms som nödvändig för att tillgodose efterfrågan på ballastmaterial för betongtillverkning eller vägbyggnad bör därför inventeringarna syfta till att lokalisera områden där bergtäkt är tänkbar även med beaktande av naturvårdsintresset och andra berörda motstående intressen. Inom områden där försörjningen med naturgrus inte utgör något överhängande problem bör bergtäktinventering, om den överhuvud taget bedöms vara påkallad, kunna bedrivas mera översiktligt.

I naturgrusfattiga områden kan även förekomsten av grovkorniga moräner vara av intresse från exploateringssynpunkt. I områden där behovet av att ta i anspråk morän redan är eller i en nära framtid kommer att bli nödvändig, bör sålunda inventeringsarbetet också inriktas på att lokalisera lämpliga moränfyndigheter.

Inventeringarna bör också avse större anläggningsarbeten, där sprängsten kan komma att frigöras, och i förekommande fall tillgångar av främst restprodukter från gruv- och stålindustrin vilka tillgångar kan användas som ersättningsmaterial för naturgrus.

Inom den fysiska riksplaneringen har industriverket på bostadsdepartementets uppdrag låtit inventera landets kalkstensförekomster. Redovisningen av denna inventering har gjorts i rapporten Kalksten och dolomit i den fysiska riksplaneringen (SIND PM 1977:9). I samband med inventeringen har verket inhämtat länsstyrelsernas bedömning av de intressen som står emot en eventuell utvinning av tillgångarna. Liknande inventeringar har också utförts i fråga om alunskiffer (SIND PM 1978:2 och 1978:3) och diabas (SIND PM 1977:14). Övriga tänkbara industrimineraler för vars brytning det krävs tillstånd enligt naturvårdslagen är både svåra och kostsamma att inventera. Frågan om den långsiktiga hushållningen med ifrågavarande mineralresurser övervägs f. n. av den mineralpolitiska utredningen. Med hänsyn till nu anförda förhållanden finns inte anledning för oss att föreslå att industrimineral skall ingå i det inventeringsprogram som här är aktuellt.

Programmet bör inledningsvis inte heller omfatta en inventering av torvtillgångarna med hänsyn till att naturvårdsverket redan har fått regeringens uppdrag att genomföra en översiktlig inventering från naturvårdssynpunkt av landets våtmarker. I uppdraget ingår också att utarbeta en plan för en fortsatt inventering av våtmarkerna. I samband därmed bör prövas huruvida kompletterande regionala inventeringar behöver utföras.

Det finns vidare inte anledning att inventera tillgångarna för ler- och matjordstäkt. Däremot bör länsstyrelserna ha uppgifter på tillgångar av sådant slam från avloppsreningsverk som i vissa fall skulle kunna ingå som en komponent vid tillverkning av matjord (anläggningsjord).

Geografisk omfattning

Från hushållnings- och naturvårdssynpunkter torde det inte vara befogat att inventera hela Sveriges landyta. Vi bedömer att tillgångarna på grus inom stora delar av Värmland och Dalarna samt större delen av Norrlands inland är så stora jämförda med tänkbar framtida efterfrågan att en in-

ventering i nuvarande skede framstår om opåkallad.

De områden av landet som enligt vår bedömning bör omfattas av inventeringsprogrammet framgår av en i det följande redovisad *karta*. Av tids- och resursskäl bör ett helt läns yta inte samtidigt inventeras. I stället bör inventeringsprogrammet i en första etapp inriktas på områden där de starkaste konflikterna mellan bevarandebeståndet och exploateringsintresset kan antas föreligga. Vi vill i detta sammanhang anmärka att inventering inte bör äga rum inom stads- eller byggnadsplanlagt område eller inom område där exploatering av det slag av tillgångar som här avses inte får ske på grund av beslut enligt naturvårdslagen, vattenlagen eller fornminneslagen.

Inventeringsprogrammets *första etapp* bör i huvudsak omfatta de grusproduktionsområden som finns omkring alla landets tätorter med mer än 10 000 invånare samt de områden som enligt vad Grusutredningen -74 har redovisat i betänkandet (SIND PM 1978:1) har ringa tillgång på naturgrus. Aktuella områden har på kartan utmärkts som helt svarta resp. streckade områden. I en *andra etapp* får sedan inventering ske av de områden på kartan som är vita och som ligger inom de delar av landet där inventeringar över huvud taget skall genomföras.

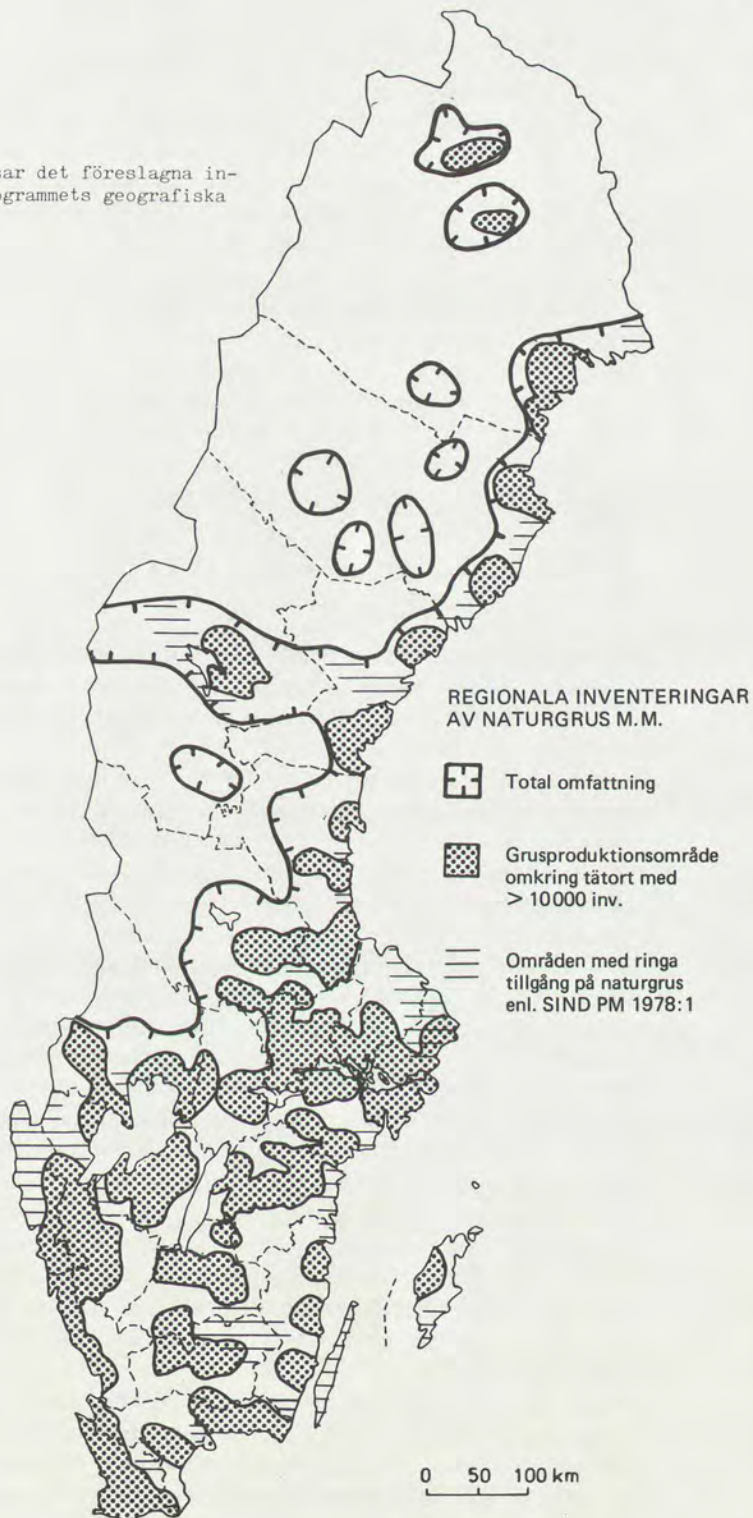
Vid bestämmande av den tidsföljd i vilken områdena skall inventeras måste enligt vår mening stor vikt fästas vid den rådande försörjningssituationen med avseende på naturgrus. Betydelse måste tillmätas också kvaliteten hos tidigare utförda inventeringar samt det aktuella behovet av kunskaper för planering av markanvändning och försörjning med grus och grundvatten. Med beaktande av dessa principer har upprättats en preliminär inventeringsplan för de tre första åren. Planen redovisas i bilaga 1. Det får ankomma på naturvårdsverket att efter samråd med SGU, industriverket, planverket och berörda länsstyrelser ta ställning till inventeringsplanens utformning för varje verksamhetsår i samband med att medel för verksamheten begärs.

5.2.3 Kartläggning av motstående intressen

En kartläggning av motstående intressen måste göras för att länsstyrelsen skall få en uppfattning om hur stor del av de inventerade tillgångarna som kan tänkas tillgängliga för exploatering. En väsentlig del av detta kartläggningsarbete torde bestå i att från befintliga inventeringar och andra kunskapskällor inhämta uppgifter om sådana bevarandebestånd som ställs på tillgångarna från naturvårds-, kulturminnes- och vattenförsörjningssynpunkt. Sådana anspråk finns i varierande grad redovisade i olika inventeringar på länsstyrelserna. Inom ramen för den fysiska riksplaneringen har vidare natur- och kulturvården getts möjligheter att precisera sina anspråk på användningen av mark och vatten. Uppgifter om detta finns också hos länsstyrelsen. I fråga om planer på markens användning för bebyggelse och andra ändamål som kan hindra täktverksamhet bör uppgifter hämtas från berörda kommuner.

När uppgifter har insamlats på det sätt som nu har antytts och materialet har analyserats får länsstyrelsen ta ställning till i vad mån kompletterande material rörande ifrågakvarande samhällsintressen bör inhämtas genom särskilda undersökningar.

Karta som visar det föreslagna inventeringsprogrammets geografiska omfattning.

5.2.4 Hushållningsplanering

Vi anser att verksamheten inom det här föreslagna inventeringsprogrammet bör utmytna i någon form av regional hushållningsplanering med riktlinjer för hur de inventerade resurserna skall användas. Innan resultatet av inventeringsarbetet föreligger är det emellertid knappast möjligt eller lämpligt att bestämma hur det formella förfarandet vid hushållningsplaneringen skall utformas i detalj eller vilka rättsverkningar en sådan planering bör ha. Det bör enligt vår mening ankomma på naturvårdsverket att följa inventeringsverksamheten i de olika länen och till regeringen inkomma med det förslag beträffande planeringen, vartill erfarenheterna av verksamheten kan föranleda. I det sistnämnda sammanhanget får övervägas hur en samordning med kommunernas markanvändningsplaner skall ske och hur samspelet mellan länsstyrelsen och kommunerna i övrigt skall utformas när det gäller planeringen av försörjningen med grus och andra naturtillgångar varom här är fråga. I dessa frågor bör naturvårdsverket givetvis samråda med planverket.

5.2.5 Tidsplan, kostnader och finansiering

Inventeringsprogrammet bör enligt vår uppfattning kunna genomföras i sin helhet inom en 6–8-årsperiod. Regering och riksdag bör ta ställning till ett förslag om tidsplan i samband med att medelsbehovet för första årets verksamhet prövas.

Kostnaderna för inventeringsprogrammet, vilka i det följande har uppskattats i 1978 års penningvärde, består av kostnader för geovetenskapligt arbete som personal från i första hand SGU föreslås utföra och av kostnader för det arbete som verksamheten i övrigt kräver av länsstyrelserna och naturvårdsverket.

Kostnaden för det geovetenskapliga arbetet såvitt avser grustillgångarna inom första etappen av inventeringsprogrammet kan uppskattas till ca 8 milj. kr. Övriga kostnader för grusinventeringarna inom denna etapp är något svårare att uppskatta. Sannolikt kommer dessa kostnader inte att överstiga 4 milj. kr. Nu gjorda uppskattningar har gjorts med utgångspunkt i att grusinventeringarna i stor utsträckning kommer att kunna samordnas med SGU:s inventering av landets grundvattentillgångar. Om de båda projekten i sin helhet genomförs utan samordning kommer sammanlagda kostnaderna för projekten att öka med ca 2 milj. kr.

I fråga om inventeringar av brytbart berg inom första etappen av programmet beräknar vi kostnaderna till högst 6 milj. kr. I detta belopp ingår såväl kostnader för geovetenskapligt arbete som övriga kostnader för verksamheten. En viss samhällsekonomisk resursbesparing torde kunna erhållas även i fråga om berginventeringarna om dessa samordnas med SGU:s karteringsverksamhet.

Kostnaderna för inventering av övriga materialslag såsom morän, sprängsten och restprodukter från gruv- och stålindustrin torde i jämförelse med kostnaderna för grus- och berginventeringarna vara av blygsam storlek. Dessa kostnader bör därför kunna rymmas inom de kostnadsramar som vi nyss har angett.

De totala inventeringskostnaderna för första etappen kan således beräknas uppgå till ca 18 milj. kr.

För andra etappen kan kostnaderna för grusinventeringarna uppskattas till ungefär samma belopp som för motsvarande inventeringar inom första etappen, dvs. ca 12 milj. kr. Med hänsyn till att behovet av berginventeringar inom andra etappen får anses ganska ringa bedömer vi att de totala kostnaderna för denna etapp stannar vid ca 12 milj. kr.

De sammanlagda kostnaderna för hela inventeringsprogrammet skulle således kunna komma att uppgå till ca 30 milj. kr. Om programmet såsom här har föreslagits genomförs inom en 6-8-årsperiod, skulle de årliga kostnaderna belöpa sig till 4-5 milj. kr.

Medel för programmet bör anvisas efter förslag i budgetpropositionen. Statsmakterna får därigenom möjlighet att årligen pröva programmets inriktning och omfattning.

Enligt vår uppfattning är det rimligt att den verksamhet som har föranlett behovet av inventeringar också bär kostnaderna för dessa. Statsverkets utgifter för inventeringsprogrammet bör således täckas av avgifter från de företag som är verksamma inom täktbranschen. Ytterligare skäl till att låta dessa företag svara för kostnaderna är att företagen i många fall kommer att få direkt nytta av inventeringarna genom att dessa kommer att minska företagens egna kostnader för undersökning av nya täktområden. Med hänsyn härtill föreslår vi i avsnitt 5.6 att en avgift (täktavgift) som skall betalas till staten skall läggas på täktföretagens årliga produktion. En redogörelse för våra ytterligare överväganden rörande täktavgiften finns i nämnda avsnitt.

5.2.6 Tillträde till annans mark m. m.

Vid inventering av tillgångar kommer fältundersökningar att i viss utsträckning behöva tillgripas. Under dessa kommer det att bli nödvändigt att inte bara beträda annans mark utan också att i vissa fall där utföra specialundersökning i form av t. ex. grävning med traktor. Då undersökningarna inte alltid kan hållas inom ramen för vad allemansrätten tillåter och då det inte heller kan förutsättas att medgivande till undersökningarna från berörda markinnehavare alltid kommer att kunna erhållas, bör den som utför undersökning som här avses tillförsäkras befogenhet att beträda annans mark och där företa undersökning som behövs för inventeringen. En bestämmelse som ger denna befogenhet bör införas i naturvårdslagen. Bestämmelsen bör utformas så att den gäller inte bara inventeringar inom ramen för det av oss föreslagna inventeringsprogrammet utan också andra inventeringar av naturresurser som regeringen eller annan statlig myndighet kan komma att besluta om.

Även om det kan förefalla självklart att undersökning som sker på annans mark skall utföras så att skada eller intrång såvitt möjligt undviks, är det enligt vår mening värdefullt om en uttrycklig föreskrift om detta samtidigt tas in i naturvårdslagen.

De bestämmelser som vi nu har föreslagit bör lämpligen tas in i 42 §, vars första stycke rör förberedande undersökning i naturvårdsärenden. Bestämmelsen om att undvika skada och intrång kan med fördel göras till-

lämplig också på förberedande undersökningar i naturvårdsärenden.

Om markinnehavare trots allt skulle åsamkas skada eller intrång av undersökningsarbete i samband med inventering av naturresurs, bör han vara berättigad till ersättning. Vid tvist om sådan ersättning bör talan lämpligen prövas av fastighetsdomstol. Vad vi nu har förordat står i överensstämmelse med vad som gäller för liknande fall på angränsande lagstiftningsområden såsom enligt 51 § miljöskyddslagen (1969:387) och 24 § lagen (1974:890) om vissa mineralfyndigheter.

Om markinnehavaren tillfogas skada genom sådan förberedande undersökning i naturvårdsärende som avses i 42 § första stycket naturvårdslagen, är han givetvis berättigad till ersättning. Då någon uttrycklig regel om detta inte finns i naturvårdslagen, anses ersättningstalan i sådant fall grunda sig på allmänna skadestandsregler. Vid tvist väcks talan vid allmän domstol. Talan om annan ersättning enligt naturvårdslagen väcks vid fastighetsdomstol.

Enligt vår mening är det självklart att samma regler bör gälla i fråga om ersättning för skada eller intrång till följd av undersökningsarbete, oavsett om undersökningen sker i naturvårdsärende eller som ett led i naturresursinventering. Med hänsyn till nu anförda omständigheter föreslår vi att naturvårdslagens ersättningsbestämmelser kompletteras med bestämmelser om att ersättning skall utgå för skada eller intrång som kan tillfogas markinnehavare vid båda slagen av undersökningar och att ersättningstalan vid tvist skall väckas vid fastighetsdomstol. Lämpligen bör dessa bestämmelser tas upp i en ny paragraf, 28 §, vilken paragrafbeteckning har blivit ledig sedan tidigare gällande bestämmelser i den paragrafen har upphävts. Som en konsekvens av detta måste en formell justering göras i 25 §.

5.3 Uppgiftsskyldighet för täktföretag m. fl.

Rörelseidkare är skyldiga att i olika avseenden lämna uppgifter om sin rörelse till vissa statliga myndigheter. Bl. a. föreligger skyldighet att lämna vissa uppgifter till överstyrelsen för ekonomiskt försvar enligt lagen (1948:390) om skyldighet för näringsidkare m. fl. att biträda vid planläggningen av rikets ekonomiska försvarsberedskap samt till länsstyrelsen enligt lagen (1976:349) om uppgiftsskyldighet i planeringsfrågor. Vidare är rörelseidkare skyldiga att för statistiska ändamål lämna uppgifter om produktionen och vissa därtill hörande förhållanden till statistiska centralbyrån. Den täktverksamhet som avses i naturvårdslagen hör till de näringsgrenar varifrån centralbyrån årligen redovisar statistiska uppgifter i den s. k. bergverksstatistiken. I denna statistik har emellertid hittills bara redovisats uppgifter rörande bergtäkter. I fråga om annan täktverksamhet har uppgifter inte samlats in. Frågan om att utvidga bergverksstatistiken till att omfatta uppgifter också rörande verksamheten i andra täkter än bergtäkter, i första hand sand- och grustäckter, övervägs f. n. av centralbyrån. I anslutning till vad nu har sagts kan sålunda konstateras att företag som bedriver täkt som avses i naturvårdslagen redan i dag i princip har skyldighet att lämna samhället uppgifter om sina produktionsförhållanden men att denna skyldighet hittills har aktualiserats bara för bergtäktsföretagen.

Att uppgifter om produktionen från särskilt grustäktsföretagen inte har inhämtats har såsom vi tidigare har påpekat medfört att vi i dag inte har närmare kännedom om den årliga produktionens storlek eller sammansättning. Detta får antas innebära olägenheter i skilda avseenden för myndigheter som har ansvaret för täktfrågor eller frågor med anknytning till täktverksamhet. I sammanhanget kan pekas på den betydelse omfattningen av viss täktverksamhet har t. ex. på den kommunala planeringen med hänsyn till främst verksamhetens miljöinverkan och anspråk på trafikaneläggningar. Från naturvårdssynpunkt är den mest påtagliga olägenheten med nuvarande förhållande att länsstyrelserna vid prövning av frågor om täkttillstånd i stor utsträckning saknar möjlighet att bedöma om det finns ett aktuellt behov av att ta en viss fyndighet i anspråk för täkt. För en bättre hushållning med landets grustillgångar krävs som vi har framhållit tidigare i samband med vårt förslag om regionala inventeringar (avsnitt 5.2) kännedom om hur stora tillgångar som finns kvar att bryta i lovgivna täkter. Från pågående täkter bör länsstyrelsen således av planeringsskäl fortlöpande ha tillgång till uppgifter om produktionen.

Vi vill redan här förutsicka att produktionsuppgifter från grus- och bergtäkter är en nödvändig förutsättning för genomförande av ett förslag om uttag av täktavgifter som vi lägger fram i avsnitt 5.6.

Mot bakgrund av nu redovisade omständigheter föreslår vi att uppgifter om produktionsförhållandena inom täktbranschen i framtiden inhämtas från företagen i väsentligt större utsträckning än hittills har skett. I det följande anger vi i stora drag hur vi tänkt oss att detta uppgiftslämnande bör gå till och vilken omfattning det bör ha.

En självklar utgångspunkt vid utformningen av ett uppgiftslämnande varom här är fråga är att det för berörda företag skall vara enkelt och så litet betungande som möjligt att lämna uppgifter. Därav följer att enbart uppgifter av större intresse för samhället bör samlas in och att anspråken på uppgifter från skilda samhällssektorer samordnas. Dessutom bör bestämmelsen om nyssnämnda avgiftsskyldighet och här diskuterad uppgiftsskyldighet utformas så att det i förekommande fall blir möjligt att fullgöra båda skyldigheterna samtidigt.

När det gäller bergverksstatistiken anser vi det vara angeläget att redovisningen av uppgifter från däri ingående näringsgrenar såvitt möjligt görs fullständig och att följaktligen uppgifter också insamlas rörande annan täktverksamhet än sådan som bedrivs i bergtäkt. Vi vill sålunda tillstyrka att statistiska centralbyrån förverkligar sina planer på en utvidgning av denna statistik. Vad i övrigt bör gälla i fråga om innehåll och omfattning av uppgifter som inte har omedelbart intresse från naturvårdssynpunkt finns inte anledning för naturvårdskommittén att ta ställning till.

För naturvårdens del framstår det som mest angeläget att uppgifter lämnas om produktionen i täkter av berg, sten, grus, sand och morän vartill tillstånd meddelats enligt naturvårdslagen eller vattenlagen. Nu angivna täkter motsvarar de täkter för vilka avgiftsskyldighet kommer att gälla enligt vårt förslag om täktavgifter. I fråga om täkter vartill tillstånd meddelats enligt lagen om kontinentalsockeln eller lagen om rätt till sand-, grus- och stentäkt inom vissa allmänna vattenområden erlägger tillståndsinnehavaren en produktionsavgift per uttagen m³ till staten som därigenom erhåller uppgift

om produktionens storlek. Vi anser därför att sådana täkter kan undantas från här föreslagen uppgiftsskyldighet. Denna bör heller inte omfatta husbehovstäckter vars produktion torde sakna intresse i förevarande sammanhang. Däremot är det viktigt från hushållningssynpunkt att uppgifter om produktionen av krossmaterial lämnas också från sådana stenkrossar som inte har anlagts i anslutning till bergtäkter och som helt eller delvis försörjs med bergmaterial som utsprängts vid anläggnings- och byggnadsarbeten, gruvdrift m. m. eller som bearbetar andra råvaror vilka används som ersättningsmaterial för naturgrus och bergkrossmaterial (t. ex. slagg från järn- och stålverk).

Uppgifter bör lämnas en gång om året och gälla den mängd material som har levererats från täkten eller den fristående krossanläggningen under föregående år samt i fråga om täkter en uppskattning av hur mycket material som finns kvar att bryta enligt gällande tillstånd. Beträffande de i täkten kvarvarande materialtillgångarna bör också uppges i vilken utsträckning materialet bedöms lämpligt för annan användning än som fyllnadsmaterial. I förekommande fall bör uppgifter lämnas också om den uppskattade tillgången på sprängsten m. m.

Som tidigare har framhållits skall här avsedda uppgifter ingå i det underlag länsstyrelsen behöver vid prövningen av täktfrågor. Med hänsyn härtill och till att länsstyrelsen för register över gällande täkttillstånd är det enligt vår mening uppenbart att länsstyrelsen bör vara den myndighet till vilken täktföretagen skall lämna uppgifterna.

I den mån företag som enligt vårt förslag skall lämna uppgifter till länsstyrelsen också avkrävs uppgifter om verksamheten av statistiska centralbyrån eller annan myndighet bör det enligt vår uppfattning vara möjligt att samordna uppgiftslämnandet på det sättet att företagen vid samma tillfälle lämnar samtliga uppgifter till länsstyrelsen. Det får sedan ankomma på länsstyrelsen att vidarebefordra de uppgifter som skall användas av annan myndighet till den myndigheten.

Ansvar för att ifrågavarande uppgiftsskyldighet fullgörs och att lämnade uppgifter är riktiga bör ifråga om täkter ligga på den som enligt länsstyrelsens register är innehavare av täkttillståndet. Denne kommer också att vara avgiftsskyldig enligt vårt förslag till täktavgifter. Av det förslaget framgår att nyttjanderättshavare i vissa fall kan bli avgiftsskyldiga i stället för tillståndshavare. I sådana fall bör nyttjanderättshavaren även vara ansvarig för uppgiftslämnandet. Uppgifter från fristående stenkrossanläggning lämnas självfallet av den som driver rörelsen.

I fråga om lera och torv är täktverksamheten i förhållande till storleken av de totala tillgångarna av respektive material f. n. av så begränsad omfattning att det sett enbart från resurssynpunkt inte kan anses motiverat att ålägga berörda företag skyldighet att lämna uppgift om den årliga produktionen. Detsamma kan anses gälla täktverksamhet i fråga om matjord. Om bergverksstatistiken utvidgas såsom vi nyss har förordat torde redovisning komma att ske av uppgifter rörande utvinningen av lera och torv. Detta bör kunna tillgodose de intressen naturvården kan ha av uppgifter rörande produktionen av här aktuell täktverksamhet. Vi finner således inte skäl föreslå att den som driver täkt av lera, torv och matjord skall lämna uppgift till länsstyrelsen enligt den ordning vi föreslagit beträffande täkter

av berg, sten, grus, sand och morän. Fråga om särskild uppgiftsskyldighet för täkter av det förstnämnda slaget kan givetvis framdeles behöva omprövas om brytningen av något material ökar mera avsevärt i omfattning.

För att införa den uppgiftsskyldighet som vi nu har förordat krävs stöd av lag. Gällande lagbestämmelser om uppgiftsskyldighet för näringsidkare gäller som tidigare har berörts uppgifter för planläggning av den ekonomiska försvarsberedskapen och den samhällsplanering som krävs med hänsyn till sysselsättningen och utvecklingen i övrigt inom näringslivet. Dessa bestämmelser kan därför knappast tillämpas för att inhämta uppgifter som underlag för planering av naturvården inom ett län. De lagbestämmelser om täktavgift som vi i följande avsnitt kommer att föreslå ger stöd för att ålägga den som driver täktrörelse att lämna uppgifter om den kvantitet material som har levererats från en viss täkt. Men då här aktuell uppgiftsskyldighet är tänkt att omfatta också andra uppgifter och gälla även fristående stenkrossrörelser räcker inte föreslagna lagbestämmelser om täktavgift för att införa den uppgiftsskyldighet som här är aktuell. Följaktligen behöver lagbestämmelser för detta ändamål införas. Vi föreslår att dessa tas upp i en särskild lag som i huvudsak bör innehålla enbart ett bemyndigande för regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer att meddela föreskrifter om ifrågavarande uppgiftsskyldighet och en bestämmelse om att det vid meddelande av sådana föreskrifter skall tillses att uppgiftsskyldig inte betungas onödigt. Bemyndigandet bör vara så vidsträckt att uppgiftsskyldighet vid behov framdeles kan införas också för täkter av t. ex. lera och torv såsom vi nyss har förutsatt.

Med stöd av nämnda bemyndigande bör föreskrifter om uppgiftsskyldighetens omfattning och fullgörande meddelas av regeringen i en särskild förordning. Detaljerade föreskrifter om vilka uppgifter som skall lämnas bör meddelas av statens naturvårdsverk. Bemyndiganden härtill bör tas upp i förordningen. Däri bör vidare föreskrivas att ifrågavarande uppgifter bör lämnas en gång om året på blankett enligt formulär som fastställs av naturvårdsverket. Utöver nu angiven bestämmelse bör i förordningen också meddelas bestämmelser om ansvar för den som inte fullgör sin uppgiftsskyldighet eller lämnar oriktiga uppgifter.

I enlighet med vad vi nu har anfört har vi utarbetat *förslag till lag om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse* samt *förordning om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse*.

5.4 Täktprövningen

I naturvårdslagen anges inte uttryckligen efter vilka grunder en ansökan om täkt skall prövas. Att det är täktens inverkan på naturmiljön som är den viktigaste grunden för prövningen är dock uppenbart.

Länsstyrelsen kan således enligt nuvarande ordning vägra tillstånd till täkt, om länsstyrelsen anser att den tillämnade täkten inte kan godtas från naturvårdssynpunkt. Vilka faktorer som i en sådan bedömning tillmäts vikt växlar sannolikt från fall till fall. Utöver effekterna på landskapsbilden torde länsstyrelsen kunna ta hänsyn till eventuella skador på flora och fauna samt

till olägenheter för vetenskapliga och kulturella intressen som knyts till markområdet i fråga. Av betydelse kan vidare vara ett områdes intresse för friluftslivet. Vid bedömningen måste länsstyrelsen å andra sidan också ta hänsyn till hur stort samhällsintresset är av att exploatera det material som finns i den aktuella fyndigheten. Den relativa betydelsen hos de olika intressen som bedöms i ett täktärende torde variera ganska mycket. Ju starkare naturvårdsintresse som knyts till ett område, desto starkare måste intresset av exploatering vara för att tillstånd till täkt skall medges. Så borde det åtminstone förhålla sig under ideala prövningsförhållanden. Men i verkligheten torde det vara ganska besvärligt att göra dessa avvägningar med hänsyn främst till att de kunskaper som länsstyrelserna i dag måste basera sina avgöranden på oftast är bristfälliga.

Detta kommer till stor del att kunna avhjälpas om vårt i föregående avsnitt framlagda förslag till program för regionala inventeringar genomförs. Inventeringarna kommer att leda till en planering enligt vilken naturgrusfyndigheterna kommer att rangordnas från naturvårdssynpunkt. Vidare kommer upplysning om lämpliga lägen för bergtäkter att vara tillgänglig. När inventeringsprogrammet och därav föranledd planering har slutförts kommer förhoppningsvis alla länsstyrelser att ha tillräckligt kunskapsunderlag för att genomföra en resurshushållning i fråga om täktverksamheten. Då det kommer att dröja många år innan den situationen föreligger, är det emellertid angeläget att undersöka huruvida inte den nuvarande täktprövningen kunde skärpas så att större hänsyn redan nu kunde tas till principen om resurshushållning. Därmed skulle skyddet för naturmiljön stärkas i väntan på att den önskvärda planeringen kommer till stånd. I följande avsnitt om behovsutredning (5.4.1) redovisar vi ett förslag till skärpning av gällande bestämmelser om täktprövningen.

En annan brist i nuvarande ordning för täktprövningen är såsom tidigare har angetts att det ibland inte går att åstadkomma täktområden som har den lämpligaste utformningen från naturvårdssynpunkt på grund av att skilda markägares intressen inte kan samordnas. Även detta förhållande medför att det finns risk för en mindre god resurshushållning och därmed att naturvårdsintresset vid täktprövningen inte kan beaktas fullt ut. För att lösa detta problem behövs bestämmelser om täktsamverkan. Vi lägger fram förslag om täktsamverkan i avsnitt 5.4.2.

I detta sammanhang finns anledning påpeka att en ökad resurshushållning som genomförs genom restriktivitet vid tillståndsprövningen inte enbart medför fördelar. Följden kan bli en ökad förbrukning av energi för transporter genom att täktmaterial måste hämtas från täkter med längre avstånd till förbrukarna. Vidare kan knapphet på material orsaka prisstegringar som tillför täktföretag och markägare ransoneringsvinster. Det finns alltså skäl som talar för att hushållningsprincipen bör tillämpas med viss försiktighet. Enligt vår uppfattning bör länsstyrelsen såväl i sin planering som vid prövning av enskilda täktansökningar beakta transportförhållandena samt konkurrenssituationen och prisutvecklingen på täktmaterial.

Såsom vi har redovisat i avsnitt 3 är länsstyrelsen enligt 43 § naturvårdslagen skyldig att samråda med kommunen, innan ett naturvårdsärende av vikt avgörs. Vi har där också nämnt att länsstyrelserna regelmässigt remitterar täktansökningar till berörd kommun. Då frågor om täkttillstånd

så gott som alltid måste antas vara betydelsefulla för den kommunala planeringen, är det enligt vår uppfattning angeläget att ett ingående och för-
troendefullt samråd i sådana frågor äger rum mellan länsstyrelse och kom-
mun. Vi utgår från att samarbetet mellan länsstyrelse och kommun rörande
täktfrågor kommer att ytterligare utvecklas i takt med att kommunernas
ansvar på naturvårdsområdet vidgas. Vi har inte funnit anledning att i det
nu aktuella avseendet föreslå ändring av gällande täktprövningsbestämmel-
ser.

Med de förslag som vi lägger fram rörande täktprövningen tror vi inte
att vi har funnit den ordning som för all framtid bör vara gällande på detta
område. Vår tro på våra förslags giltighet i ett längre tidsperspektiv är mera
anspråkslös. De åtgärder som vi förordar i fråga om täktprövningen bör
vara lämpliga och tillräckliga för att tillgodose naturvårdens intressen en
god del av 1980-talet. Vi anser oss emellertid redan nu kunna förutse att
prövningsordningen kan behöva ses över när programmet för regionala in-
venteringar mera allmänt har lett till planering av utnyttjandet av de na-
tureresurser som här är aktuella. Framtida erfarenheter kan enligt vår be-
dömning komma att aktualisera krav på förändringar av provningssystemet
i riktning mot ett koncessionssystem. Det bör ankomma på berörda myn-
digheter, i första hand naturvårdsverket, att noggrant följa utvecklingen
och lägga fram förslag om de åtgärder som kan bli nödvändiga för att upp-
rätthålla en provningsordning som på ett effektivt sätt tillgodoser naturvårds-
och miljövårdsintressena.

När det gäller samhällets kostnader för täktprövningen har vi tidigare
nämnt att statsverkets ersättning för handläggningen av ett täktärende är
60 kr, vilket belopp sökanden i ärendet betalar i expeditionsavgift för läns-
styrelsens tillståndsbeslut. Som lätt inses kan denna avgift bara anses ersätta
en mycket liten del av kostnaden. Denna torde i genomsnitt uppgå till
flera tusen kronor per ärende. En uppskattning av den totala årskostnaden
för de statliga administrativa insatserna för täktverksamheten gör vi i avsnitt
5.6. Under senare år har principen om full kostnadstäckning för statliga
myndigheters handläggning av ärenden aktualiserats i allt större utsträck-
ning. Bl. a. har regeringen i direktiven till den år 1977 tillsatta stämpel-
skatteutredningen (Bu 1977:06) uttalat att expeditionsavgifterna framdeles
bör bygga på självkostnadsprincipen. Särskilt berättigad syns principen om
kostnadstäckning vara beträffande ärenden som gäller tillstånd för enskilda
att driva näring. Enligt vår uppfattning finns inga beaktansvärda skäl som
talar för att kostnaderna för prövningen av täktärenden enligt naturvårds-
lagen skulle undantas från ifrågavarande princip. Vi finner således att hela
kostnaden för handläggningen av dessa ärenden i princip bör tas ut av täkt-
företagen. Förslag om hur detta skall gå till redovisar vi i avsnitt 5.6.

5.4.1 Behovsutredning

I sin kommentar till naturvårdslagen anser Jonzon-Delin-Bengtsson att det
är en tveksam fråga i vad mån marknadsmässiga skäl kan motivera att
tillstånd till täkt vägras (1976 års upplaga, sid. 132). I kommentaren citeras
i detta sammanhang uttalanden som gjordes av civilutskottet (CU 1973:21
sid. 3) i samband med 1973 års lagstiftning då ersättningsrätten vid vägrat

täkttillstånd togs bort. Därvid anförde utskottet på denna punkt i huvudsak följande. Utvecklingen har lett till att täktprövningen mer eller mindre förutsätter översiktliga bedömningar i form av bl. a. områdesplaner. I många fall kan det enligt utskottet vara lämpligt att söka tillgodose ofrånkomliga grusbehov med så få samtidiga ingrepp som möjligt. Dock måste hänsyn tas till att önskad priskonkurrens upprätthålls. Från dessa synpunkter bör det enligt utskottet vara möjligt att med utgångspunkt i ett aktualitetskrav kunna vägra tillstånd därför att behovet av viss täkt inte tills vidare kan anses styrkt. Utskottet ansåg att det anförda borde beaktas bl. a. vid den fortsatta översynen av naturvårdslagstiftningen. Som slutsats av resonemanget i nyssnämnda lagkommentar uttalas att länsstyrelsen i sin prövning får ta hänsyn till hur stort samhällsintresset är av att viss naturtillgång exploateras.

Med det synsätt som vi har anlagt i föregående avsnitt om allmänna utgångspunkter finns inte utrymme för någon tvekan om att länsstyrelsen skall ha befogenhet att vägra täkttillstånd, när behovet från allmän synpunkt av viss täkt inte kan anses styrkt. Att detta också borde vara innebörden av gällande bestämmelser inses om man betänker att syftet med prövningen är att skydda naturmiljön. Med hänsyn därtill måste varje bedömningsgrund som ökar möjligheterna till skydd vara inte bara tillåten utan också angelägen att föra in i avvägningen. Som vi tidigare har anmärkt är det dock i praktiken mera sällan som länsstyrelsen har möjlighet att bedöma behovet av en täkt med hänsyn till att länsstyrelsen inte har tillräckligt beslutsunderlag.

Sådana översiktliga bedömningar av behovet som civilutskottet talade om i sitt betänkande torde länsstyrelserna i allmänhet inte kunna göra förrän inventeringsprogrammet har genomförts. Åtminstone tills den situationen föreligger bör länsstyrelsen ha rätt att kräva sökanden i ett täktärende på den utredning som behövs för att belysa behovet av den täkt som ansökningen avser. Vi föreslår att en bestämmelse som ger denna befogenhet förs in i 18 § andra stycket naturvårdslagen. I likhet med vad som nu gäller beträffande föreläggande att framlägga täktplan bör underlåtenhet att efterkomma föreläggande om sådan behovsutredning som här avses kunna föranleda att täktansökan avvisas.

Det ankommer på länsstyrelsen att närmare ange i vilket avseende som kompletterande utredning behövs. Det är inte meningen att länsstyrelsen skall kunna ålägga sökanden i ett täktärende att inkomma med översiktliga utredningar om försörjningen med t. ex. grus inom en hel region. Att utföra sådana utredningar är en samhällsuppgift, som kommer att fullgöras inom ramen för inventeringsprogrammet. Tanken är inte heller att behovsutredning skall förekomma i varje täktärende. Det säger sig självt att föreläggande om behovsutredning skall tillgripas bara när en sådan utredning bedöms kunna tillföra ett täktärende uppgifter av väsentlig betydelse för prövningen. I praktiken torde behovsutredning komma att bli aktuell så gott som enbart i de fall som en täktansökan avser ett område vartill relativt starka naturvårdsintressen knyts samtidigt som länsstyrelsen är osäker om tyngden i exploateringsintresset. Naturvårdsintressena har i sådant fall inte den styrka att ett omedelbart avslag på ansökan är motiverad.

Länsstyrelsens osäkerhet om behovet av täkten i fråga kan antas betingad av den mer eller mindre goda kunskap länsstyrelsen har om de alternativa

möjligheter som finns att tillgodose detta materialbehov. Vad länsstyrelsen sålunda med stöd av den nu föreslagna bestämmelsen kan begära av sökanden är att denne skall visa att det föreligger ett akut behov av det material som finns i den aktuella fyndigheten. Ju mer sannolikt det framstår för länsstyrelsen att materialbehovet bör kunna tillgodoses på ett sätt som innebär mindre inverkan på naturmiljön än om fyndigheten tas i anspråk desto svårare blir sökandens utredningsuppgift. Han kan således sägas få bevisbördan för att materialbehovet inte kan tillgodoses genom uttag från redan lovgivna täkter, eller från planerade täkter, beträffande vilka naturvårdsintresset inte bedöms ha sådan tyngd som i fråga om den aktuella fyndigheten, eller genom utnyttjande av ersättningsmaterial såsom exempelvis sprängsten eller gruvavfall. Klarar sökanden inte detta får ansökan om täkt avslås.

Genom befogenheten att avkräva sökanden en behovsutredning har enligt vår mening åt länsstyrelserna skapats en bättre förhandlingsposition i förhållande till täktexploatörerna än vad länsstyrelserna har i dag. Länsstyrelsen skall inte behöva offra en fyndighet och därmed ett naturvärde så länge det kan hävdas att det från teknisk och ekonomisk synpunkt inte är orimligt att för det i ett täktärende uppgivna ändamålet ta behövligt material från annat håll där inverkan på naturmiljön är mindre.

För att belysa vår tankegång i denna del vill vi som exempel anföra ett av regeringen¹ förra året avgjort täktärende, vari naturvårdsverket hade överklagat länsstyrelsens i Norrbottens län beslut om att ge vägförvaltningen i länet tillstånd till täkt i Pessinenjåkk i Kiruna kommun. Täktmaterialet skulle användas vid byggandet av väg 98 Kiruna-Riksgränsen. I ärendet hävdade naturvårdsverket att området där täkten planerades hade ett så stort vetenskapligt värde att det från naturvårdssynpunkt måste bevaras. Vägförvaltningen som i sin planering utgått från att täkten skulle tillåtas hävdade också inledningsvis att täkten var nödvändig för vägbygget. I ärendet fick förvaltningen i uppdrag att genomföra en kompletterande utredning rörande grusförsörjningen för vägföretaget. Utredningen visade att arbetet med vägen skulle kunna bedrivas i stort sett planenligt om materialet i stället hämtades från det gruvavfall i form av gråberg som finns lagrat i Kiruna. Därvid skulle en merkostnad på ca 9 milj. kr uppkomma. Regeringen, som mot bakgrund bl. a. av de uppgifter som kom fram i den kompletterande utredningen fann att det aktuella området borde bevaras, upphävde det av länsstyrelsen meddelade täktillståndet. Enligt vår uppfattning borde den utredning som gjordes av vägmyndigheterna efter regeringens initiativ ha framlagts redan hos länsstyrelsen. Genomförs den av oss föreslagna ändringen i 18 § naturvårdslagen kommer i framtiden inte att råda någon tvekan om länsstyrelsernas befogenhet att avkräva en täktexploatör sådan utredning om behovet.

5.4.2 Täktamverkan

Utgångspunkten för våra överväganden och förslag rörande täktamverkan ligger i det förhållandet att det i vissa fall på grund av gällande fastighetsindelning inte är möjligt att åstadkomma den från naturvårdssynpunkt

¹ Beslut i jordbruksärende 1978-08-24, dnr 499/76.

lämpligaste lokaliseringen och samordningen av täktverksamhet. Att det förhåller sig på detta sätt beror på att det i dag saknas instrument för att få till stånd en mellan skilda fastigheter bindande samverkan i fråga om täkt.

Enligt direktiven skall vi närmare undersöka om inte i första hand samfällighetsbildning efter mönster av anläggningslagen skulle kunna användas för att åvägabringa den täktsamverkan som framstår som behövlig från naturvårdssynpunkt. I det sammanhanget skall vi enligt direktiven överväga huruvida värdeutjämning mellan fastigheter med och utan täkttillstånd kan anses motiverad och om så är fallet huruvida samfällighetsbildning lämpligen bör utnyttjas också för att åstadkomma sådan värdeutjämning.

Från naturvårdssynpunkt bör en lagstiftning om täktsamverkan uppfylla främst två krav. För det första bör lokalisering och avgränsning av en täkt inte få hindras av fastighetsgränser. Detta kräver i sin tur att mark i vissa fall får tas i anspråk för täktverksamhet utan ägarens medgivande. För det andra måste samverkan konstrueras så att den blir sakrättsligt bindande för berörda fastigheter. Enskilda fastighetsägare skall alltså inte kunna dra sig ur samarbetet av skatteskäl eller av andra för naturvårdsintresset ovidkommande skäl.

Sedan fastighetsägares rätt till ersättning av staten vid vägrat täkttillstånd har upphävts saknas anledning att av naturvårdsskäl förorda en täktsamverkan som samtidigt innebär sådan värdeutjämning som diskuteras i direktiven. Då såsom redan i direktiven konstateras det knappast heller föreligger andra skäl för att införa värdeutjämning vid täktsamverkan, bör enligt vår mening tanken på att utnyttja samfällighetsbildning för sådant ändamål överges.

Möjlighet till täktsamverkan bör inte begränsas enbart till grustäkt, även om behovet av samverkan utan tvivel framstår som störst vid sådana täkter. I princip bör samverkan kunna ordnas i fråga om alla slags täkter som omfattas av bestämmelserna i 18 § naturvårdslagen.

För att ordna täktsamverkan krävs prövning av dels frågan om tillstånd till täkt enligt naturvårdslagen och därmed sammanhängande frågor om bl. a. brytning och efterbehandling, dels frågor av fastighetsbildningsnatur såsom bildande av samfällighet, andelstal för delaktighet och ianspråktagande av mark. Medan frågor av förstnämnda slag även i fall av täktsamverkan bör regleras i naturvårdslagen bör bestämmelser om frågor av fastighetsbildningsnatur såsom också har föreslagits i direktiven lämpligen ha sin plats i anläggningslagen. När det gäller täktsamverkan kommer således anläggningslagen att utnyttjas för att genomföra beslut som länsstyrelsen meddelar enligt naturvårdslagen. Men samtidigt kommer slutligt täkttillstånd enligt naturvårdslagen inte att kunna meddelas förrän de närmare förutsättningarna för täktsamverkan har klarlagts vid förrättning enligt anläggningslagen. Det krävs för den skull särskilda regler för att binda ihop prövningen enligt de båda lagarna.

Naturvårdslagens täktprövningsbestämmelser bör kompletteras med särskilda bestämmelser som gäller tillstånd till täkt, vari ingår mark från två eller flera fastigheter. Huvudregeln i sådana fall bör vara att tillstånd till täkt meddelas på grundval av beslut om täktsamverkan som har träffats vid förrättning enligt anläggningslagen. Detta bör gälla vare sig fastig-

hetsägarna är överens om genomförandet av den planerade täktverksamheten eller inte. I enklare fall bör dock inte krävas förrättning enligt anläggningslagen. Förutsättningarna för undantag bör vara att den som erhåller täkttillståndet förfogar över all mark som behövs för täkten och att det kan antas att verksamheten kommer att bedrivas på ett sätt som är godtagbart från naturvårdssynpunkt utan att täktsamverkan anordnas.

Eftersom en förrättning för täktsamverkan avser att genomföra länsstyrelsens överväganden i fråga om en täkts lokalisering och avgränsning, måste länsstyrelsen i anledning av täktansökan meddela ett förhandsbeslut. Med ledning av detta förhandsbeslut får sedan beslut om täktsamverkan meddelas vid förrättningen. Redan i förhandsbeslutet tar länsstyrelsen ställning till behovet av täktsamverkan. Om beslutet skall kunna vara till ledning för förrättningen, måste det innehålla besked om den planerade täktens läge och omfattning samt de huvudsakliga villkor i övrigt som länsstyrelsen anser bör gälla för ett slutligt beslut om täkttillstånd.

I förhandsbeslut kan länsstyrelsen således ange att täkt skall omfatta mark från fastighet som inte berörs av den ursprungliga täktansökan. Enligt vår mening bör inte mark som redan omfattas av ett gällande täkttillstånd ingå i täktsamverkan i andra fall än om tillståndshavaren medger det. Att begränsa eller upphäva gällande täkttillstånd mot tillståndshavarens vilja skulle nämligen i många fall föranleda komplicerade förhandlingar om ersättning till tillståndshavaren för utebliven företagsvinst och för de kostnader som nedlagts för fyndighetens tillvaratagande och som kan komma att bli onyttiga. Härigenom finns risk för att genomförandet av täktsamverkan fördröjs eller äventyras. Enligt en bestämmelse i 18 § sista stycket naturvårdslagen kan täkttillstånd upphävas efter tio år. Behovet av att dessförinnan kunna upphäva gällande täkttillstånd kan från naturvårdssynpunkt inte anses så stort att nämnda risk bör tas.

Nuvarande bestämmelser om täktplan i 18 § naturvårdslagen bör bibehållas. Den som söker täkttillstånd kan sålunda avkrävas en täktplan som tillåter en samlad bedömning från naturvårdssynpunkt av den lämpligaste och mest rationella brytningen av en fyndighet oavsett om andra fastigheter än sökandens berörs. Länsstyrelsens bedömning är styrande för täktplanens omfattning och innehåll. Vid större täktföretag eller täktföretag med många intressenter torde det säkerligen visa sig vara lämpligt att upprätta täktplan i samband med att inledande åtgärder i övrigt vidtas av fastighetsbildningsmyndigheten för förrättning för täktsamverkan. Sådan förrättning bör av praktiska skäl kunna sökas och handläggningen av den påbörjas innan förhandsbeslut har meddelats.

Ett förhandsbeslut som nu avses är grundläggande och styrande för beslut om täktsamverkan vid förrättning. Det får därför anses rimligt att länsstyrelsen inte får meddela förhandsbeslut utan att ha stöd i en viss fastighetsägaropinion för sin uppfattning om läge och utformning av den aktuella täkten. För att anordna täktsamverkan bör därför gälla ett opinionsvillkor som skall iaktas av länsstyrelsen, innan förhandsbeslut meddelas. Innebörden av ett opinionsvillkor för täktsamverkan bör överensstämja med den innebörd motsvarande villkor har vid fastighetsreglering och vid inrättandet av gemensamhetsanläggning. Aktuella bestämmelser finns i 5 kap. 5 § fastighetsbildningslagen resp. 7 § anläggningslagen. Med dessa be-

stämmelser som förebild föreslår vi att opinionsvillkoret för täktsamverkan, som bör tas in i naturvårdslagen, utformas så att förhandsbeslut inte får meddelas, om innehavarna av den mark som avses komma att ingå i den tillämnade täkten mera allmänt motsätter sig att marken tas i anspråk för takt och har beaktansvärda skäl för det. Vid prövningen av denna fråga skall främst beaktas den mening som företräds av de fastighetsägare som mest berörs av den planerade täkten.

Vid tillämpning av det nu föreslagna opinionsvillkoret kan ledning hämtas i den praxis som har utbildats vid tillämpningen av motsvarande villkor i fastighetsbildningslagen och anläggningslagen. Enligt vår uppfattning bör sådana omständigheter som att fastighetsägare av skatteskal inte vill bedriva takt eller att flera fastighetsägare inte vill samverka utan bedriva takt var för sig inte få hindra förhandsbeslut om täktsamverkan. För att tillmätas betydelse måste vägran grunda sig på att det från fastighetsägarens synpunkt föreligger beaktansvärda skäl att utnyttja den aktuella marken till annat än takt. Fastighetsägare bör självfallet inte kunna motsätta sig täktsamverkan med återopande av naturvårdsskal, eftersom det just är av naturvårdsskal som länsstyrelsen har anledning att i förhandsbeslut inbegripa andra fastigheter än dem som ansökan avser.

Talan mot länsstyrelsens beslut i fråga om tillstånd till takt förs enligt gällande besvärsmåttbestämmelser i naturvårdslagen hos regeringen genom besvär. Detta är enligt vår uppfattning en lämplig ordning också för överklagande av förhandsbeslut.

De bestämmelser som naturvårdslagen behöver kompletteras med i anledning av hittills redovisade överväganden bör tas upp i två nya paragrafer med beteckningen 18 a och 18 b §§.

Som vi tidigare har förordat bör regleringen av täktsamverkan beträffande frågor av fastighetsbildningsnatur ske i anläggningslagen. Lagen, som i sin nuvarande utformning avser rättslig samverkan mellan fastigheter i fråga om gemensamma anläggningar såsom panncentraler, parkeringsanordningar o. d., är inte utan vidare tillämplig på det slags samverkan som gäller taktverksamhet. I författningstekniskt avseende bör utvidgningen av anläggningslagens tillämpningsområde till att omfatta också täktsamverkan ske på så sätt att lagen kompletteras med särskilda bestämmelser om täktsamverkan, vilka bestämmelser förs samman till ett avsnitt i slutet av lagen, och att däri genom en hänvisning anges vilka av lagens nuvarande bestämmelser som skall tillämpas också på täktsamverkan. Vidare bör redan i lagens 1 § anmärkas att lagen gäller täktsamverkan i den utsträckning som särskilt anges.

Avsnittet med särskilda bestämmelser för täktsamverkan bör inledas med en bestämmelse som anger att förutsättningen för sådan samverkan är att länsstyrelsen har meddelat sådant förhandsbeslut enligt naturvårdslagen som nyss har beskrivits. Vidare bör den grundläggande innebörden av täktsamverkan redovisas. I det hänseendet bör gälla att de fastigheter som skall delta i täktsamverkan utgör en täktsamfällighet och att delaktigheten i den är förenad med äganderätten till varje särskild fastighet. Viktigt är också att i detta sammanhang slå fast att det taktillstånd som ges enligt naturvårdslagen tillkommer samfälligheten och inte de enskilda fastigheterna. Den mark som omfattas av en fyndighet kommer däremot även efter sam-

fällighetsbildningen att tillhöra respektive fastighet. Emellertid saknar ägaren befogenhet att disponera marken för annat ändamål än täkt så länge samfälligheten består. Som vi i det följande kommer att föreslå skall täktsamverkan upphöra när täkttillståndet går ut och efterbehandlingen av täktområdet fullgjorts och godkänts. Vid den tidpunkten kommer följaktligen berörda fastighetsägare att återfå den dispositionsrätt över marken som de hade innan täktsamverkan anordnades.

Med hänsyn till att den täktverksamhet som en samfällighet kommer att bedriva normalt innebär affärsverksamhet måste det enligt vår mening öppnas möjlighet för fastighetsägare att avböja att delta i täktsamfällighet. Om fastighetsägare inte vill delta, bör hans mark få tas i anspråk av samfälligheten för den planerade täktverksamheten. Ersättning för sådan upplåtelse bör bestämmas under förrättningen enligt de bestämmelser som nu gäller för upplåtelse av mark till gemensamhetsanläggning. Därigenom blir expropriationslagens ersättningsregler tillämpliga. Någon gång kan tänkas att alla fastighetsägare utom en avböjer att delta i verksamheten. Även i detta fall anser vi det vara lämpligt att den mark som innehas av de fastighetsägare som avböjer bör få mot ersättning upplåtas för täktverksamheten. I sådant fall sker upplåtelsen till förmån för den kvarvarande fastigheten och någon täktsamfällighet behöver sålunda inte bildas för att åstadkomma den eftersträvade täktsamverkan. Vi föreslår att föreskrifter om ianspråktagande av mark för täktändamål enligt nu redovisade principer förs in i anläggningslagen.

I anläggningslagen bör vidare föreskrivas att de i en täktsamfällighet ingående fastigheterna skall ta del i kostnader och avkastning av täktverksamheten i proportion till andelstal som åsätts vid förrättningen. Andelstalen bör enligt vår uppfattning bestämmas främst med hänsyn till värdet av det täktmaterial som kan tas ut från varje fastighet vid den utvinning som förutsätts enligt täktplanen.

Vad som i anläggningslagen i fråga om gemensamhetsanläggning föreskrivs rörande förrättningsmyndighet (4 §), förrättningsförfarandet (19–29 §§), domstolsprövning vid fullföljande av talan (30, 31 §§), verkställighet av ersättningsbeslut m. m. (32–34 §§) samt rörande verkan av ändrade förhållanden (35–45 §§) bör enligt vår bedömning i allt väsentligt kunna tillämpas på täktsamverkan. Detta bör enligt vad vi nyss framhöll anges genom en hänvisningsregel i avsnittet med de särskilda bestämmelserna om täktsamverkan.

Enligt nuvarande ordning kan bara fastighet och vissa andra rättigheter av fast egendoms natur ingå i samfällighet. Vid förvaltning av samfällighet företräds deltagande fastigheter av sina ägare. Enligt direktiven skall vi överväga om det skulle medföra praktiska fördelar att även nyttjanderättshavare får ingå i en täktsamfällighet. I detta sammanhang anförs i direktiven att en stor del av nuvarande täktverksamhet inte drivs av fastighetsägarna utan av nyttjanderättshavare, vilka ofta är bolag med stor erfarenhet i branschen. För egen del har vi i denna fråga kommit fram till följande uppfattning. Nyttjanderätt till en samfällid täkt kan formellt upplåtas först sedan samfälligheten har bildats och förvaltningen av den har ordnats. Om en nyttjanderättshavare i det skedet tillåts ingå i samfälligheten och därmed delta i dess förvaltning finns stor risk för att det kommer att skapa svårigheter

vid förvaltningen. Till övervägande del kommer förvaltningen att gälla tillämpningen av det avtal som har slutits mellan samfälligheten och nyttjanderättshavaren. Därvid är det uppenbart att motsättningar kan uppkomma mellan fastighetsägarna och nyttjanderättshavaren. För sådana fall måste det vara en verklig stötesten att utforma rättvisa omröstningsregler. Det förefaller oss naturligare och mera praktiskt att de intressekonflikter som kan föreligga mellan fastighetsägarna och en nyttjanderättshavare löses genom förhandlingar och avtal än genom beslut vid samfällighetsförvaltningen. Vi kan inte se att det i andra avseenden finns fördelar som överväger de nu redovisade olägenheterna av att låta en nyttjanderättshavare delta i en täktsamfällighet. Vi kan därför inte tillstyrka att man i fråga om täktsamfälligheter frångår nuvarande ordning enligt vilken i princip bara fastigheter ingår i en samfällighet.

Förrättning för täktsamverkan bör enligt vår mening få påkallas av både fastighetsägare och länsstyrelse. Såsom tidigare har sagts skall förrättningen genomföras med ledning av länsstyrelsens förhandsbeslut. Vi anser att det skulle vara praktiskt om förrättningen kan sökas och om inledande åtgärder kan vidtas, redan innan förhandsbeslut har meddelats. Därigenom kan en preliminär beredning ske i kontakt med sakägarna vilket kan antas öka förutsättningarna för att nå enighet mellan dem. Ett nära samarbete kan vidare äga rum mellan fastighetsbildningsmyndigheten och länsstyrelsen. Resultatet av fastighetsbildningsmyndighetens preliminära beredning av samverkansfrågan bör ställas till länsstyrelsens förfogande. Det bör vara till nytta för länsstyrelsens bedömning av bl. a. opinionen bland fastighetsägarna. Förrättningshandläggningen kan därefter fortsätta när förhandsbeslut föreligger. Självfallet måste här gälla att beslut om täktsamverkan inte får meddelas av fastighetsbildningsmyndigheten förrän förhandsbeslutet har vunnit laga kraft. Någon särskild bestämmelse om att förrättning får sökas och handläggningen påbörjas innan förhandsbeslut föreligger kan inte anses erforderlig.

Fall kan tänkas då det under förrättningens gång uppkommer oförutsedda svårigheter som, om de skall kunna bemästras, kräver att det görs en mera väsentlig avvikelse från länsstyrelsens förhandsbeslut. För sådant fall bör föreskrivas att fastighetsbildningsmyndigheten hänskjuter frågan om avvikelse till länsstyrelsens prövning. Sedan länsstyrelsen fattat beslut i den hänskjutna frågan, bör förrättningen fortsättas med ledning av detta beslut.

I fastighetsbildningsmyndighetens beslut om täktsamverkan bör anges taktens läge, omfattning, de fastigheter som skall delta i samfälligheten och deras andelstal. Vidare bör anges den mark som upplåtes från fastigheter vars ägare har avböjt att delta i samfälligheten samt de föreskrifter i övrigt som behövs för att genomföra täktsamverkan. Också om detta bör särskilda bestämmelser tas in i anläggningslagen.

I vissa fall kan fastighetsbildning underlätta inrättandet av väl fungerande täktsamfälligheter. Fastighetsbildningsmyndigheten bör därför ha frihet att inom ramen för förhandsbeslutets syfte åstadkomma en så bra lösning som möjligt. Bland annat av denna anledning bör i anläggningslagen införas en bestämmelse om att fastighetsreglering får vidtagas vid förrättning för täktsamverkan utan särskild ansökan, om åtgärden är av betydelse för täktfrågan.

När det gäller kostnaderna för en förrättning för täktsamverkan kommer 29 § anläggningslagen att tillämpas. Detta innebär att förrättningskostnaderna, om beslut om täktsamverkan meddelas, fördelas mellan ägarna av de fastigheter som skall delta i samverkan efter vad som är skäligt. Den ersättning som fastighetsägarna har att betala till statsverket är i princip kostnadstäckande och beräknas enligt lantmäteritaxan (1971:1101).

För samordningen mellan anläggningslagen och naturvårdslagen bör i anläggningslagen föreskrivas att beslut om täktsamverkan inte blir bindande förrän täkttillstånd enligt naturvårdslagen meddelats på grundval av beslutet. I anslutning till den samordningsregeln bör enligt vår mening i anläggningslagen uttryckligen anges när täktsamverkan upphör. Som vi tidigare har antytt är vi av den meningen att beslut om täktsamverkan bör upphöra när tiden för täkttillståndet går ut eller när tillståndet dessförinnan upphävs. Innan beslutet bör få upphöra måste dock efterbehandlingsarbetena ha fullgjorts och godkänts.

I detta sammanhang finns anledning att framhålla att även andra medel än de av oss nu föreslagna kan tillgripas för att åstadkomma att lokalisering och avgränsning av en täkt kan ske utan hinder av fastighetsgränser. Genom fastighetsbildning kan på skilda sätt fastighetsgränser inom en berörd fyndighet ändras eller elimineras så att en planerad täkt inte kommer att korsa fastighetsgräns. Efter sådan åtgärd kommer täkten att ligga på en enda fastighet. Några särskilda regler om detta i naturvårdslagen eller anläggningslagen behövs inte.

Såsom vi har förutsatt i våra nyss redovisade resonemang skall lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter vara tillämplig på täktsamfällighet. Då i lagens 1 § anges att lagen gäller för samfällighet enligt anläggningslagen behövs ingen komplettering för att lagen skall täcka också täktsamfälligheter. Enligt vår bedömning är det däremot nödvändigt att komplettera samfällighetslagen med föreskrift om att en täktsamfällighet alltid skall förvaltas av en samfällighetsförening. Av lagtexten bör vidare framgå att sammanträde för bildande av en samfällighetsförening alltid skall hållas i samband med den förrättning varvid samfälligheten bildas. Därigenom utesluts möjligheten till delägarförvaltning och det kommer alltid att skapas ett behörigt och ansvarigt organ till vilket täkttillstånd kan lämnas.

Enligt 40 § lagen om förvaltning av samfälligheter får bidrag i pengar uttaxeras av medlemmarna, om en samfällighetsförenings medelsbehov inte täcks på annat sätt. För sådan fordran åtnjuter föreningen förmånsrätt i en delägarfastighet enligt lagen (1973:1152) om förmånsrätt för fordringar enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter. Förmånsrätten är bättre än den förmånsrätt som följer med in-teckning i fastigheten. Förmånsrätten för föreningens fordran på bidrag har tillkommit för att underlätta finansieringen av kostnaderna för en gemensamhetsanläggnings inrättande och drift. I prop. 1973:160 med förslag till anläggningslag m. m. gjorde fördraganden den bedömningen att ifrågavarande förmånsrätt inte kunde anses äventyra in-teckningshavares säkerhet med hänsyn till att inrättandet av en gemensamhetsanläggning i allmänhet medförde en ökning av värdet på de deltagande fastigheterna. Om särskilt undantag inte görs kommer förmånsrätten att också omfatta fordran på bidrag som en täktsamfällighet

har hos delägarna. Med hänsyn till att en täktsamfällighet är en anläggning av annorlunda karaktär än den typiska gemensamhetsanläggningen som bildas enligt anläggningslagen är det enligt vår mening i viss mån tveksamt om det är motiverat att låta förmånsrätten gälla också i fråga om en täktsamfällighets fordringar. Å andra sidan kan vi på det begränsade underlag vi har till förfogande inte finna att några allvarliga nackdelar skulle uppstå om nuvarande ordning behålls. Vi har därför stannat för att inte föreslå någon ändring i lagen om förmånsrätt för fordringar enligt lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter.

Det är i enlighet med de nu redovisade övervägandena som vi har upprättat dels *förslag till två nya paragrafer, 18 a och 18 b §§, i naturvårdslagen*, dels *förslag till lag om ändring i anläggningslagen (1973:1149)*, dels *förslag till lag om ändring i lagen (1973:1150) om förvaltning av samfälligheter*. Författningsförslagen, som har tagits in i början av detta betänkande, kommenteras ytterligare i specialmotiveringen (5.9).

5.4.3 Samordning med vattenlagens bestämmelser om skydd för grundvatten

I direktiven för vårt arbete anføres att det i vattenlagen finns bestämmelser om skydd för grundvatten och att dessa bestämmelser också gäller täkter för vilka tillstånd krävs enligt 18 § naturvårdslagen. Enligt direktiven bör frågan om att samordna vattenlagens och naturvårdslagens regler i detta hänseende övervägas av oss.

De aktuella bestämmelserna i vattenlagen finns i 2 kap. 63 och 64 §§ och innebär i huvudsak följande. Vill någon utföra grävning eller sprängning eller anordna upplag eller vidta annan åtgärd, som kan befaras medföra menlig inverkan på grundvattentillgång vilken tillgodogörs eller kan antas komma att tillgodogöras framdeles, är han enligt 63 § skyldig att till skydd för grundvattnet vidta de anordningar och åtgärder som begränsning av verksamheten ävensom i övrigt iaktta de försiktighetsmått som skäligen föranleds av omständigheterna. Enligt 64 § får länsstyrelsen fastställa erforderligt skyddsområde för att bereda skydd för grundvattentillgång som tillgodogörs eller kan antas komma att tillgodogöras för vattenförsörjningen inom tätbebyggelse. För skyddsområde meddelar länsstyrelsen allmänna föreskrifter om vad som skall iakttagas enligt 63 §. Sådana skyddsföreskrifter kan t. ex. innebära att täkt tillåts blott ned till viss nivå som bestäms i förhållande till högsta grundvattenytan. Ofta torde krävas att ett till sin mäktighet bestämt skyddsskikt skall lämnas orört av exploatören. Skydds-föreskrifter varom nu är fråga är markägare och andra utnyttjare av fastigheten skyldiga att iakttaga utan ersättning.

I samband med prövning av ansökan om täkttillstånd enligt 18 § naturvårdslagen kan länsstyrelsen få anledning att uppmärksamma frågan huruvida skydds-föreskrifter enligt 2 kap. 64 § vattenlagen behöver meddelas. Jonzon-Delin-Bengtsson framhåller i sin kommentar¹ till naturvårdslagen att de båda ärendena bör "avgöras vart för sig så att det klart framgår i vad mån eventuella begränsningar av täktmöjligheterna är motiverade av hänsyn till naturmiljön och således grundade på naturvårdslagen eller av

¹ Naturvårdslagen (1976) sid 141.

hänsyn till grundvattentillgång och således grundade på vattenlagen". I fråga om samordningen av tillämpningen av resp. lagregler sägs i nämnda kommentar att om vattenlagsärendet inte skulle hinna avgöras samtidigt med att täkttillstånd ges det kan vara lämpligt att vid tillståndet foga en erinran om aktsamhetsregeln i 2 kap. 63 § vattenlagen.

För vår del vill vi anföra följande. Vi instämmer i uppfattningen att länsstyrelsen som ett fristående ärende bör pröva vilka föreskrifter som behövs för skydd av grundvattentillgång. Eftersom sådana föreskrifter såsom tidigare har nämnts kan inskränka möjligheterna att exploatera en grusfyndighet, förefaller det mindre lämpligt att tillstånd till täkt kan meddelas innan frågan om grundvattenskyddet har avgjorts. Praktiska skäl talar uppenbarligen för att frågan om skyddsföreskrifter enligt vattenlagen alltid bör avgöras före naturvårdsärendet så att länsstyrelsen vid täktfrågans prövning kan beakta de restriktioner som aktuella skyddsföreskrifter kan innebära. Vi föreslår med hänsyn härtill att det i 25 § naturvårdsförordningen (1976:484), där vissa föreskrifter om handläggning av bl. a. täktärenden har tagits upp, införs en särskild samordningsregel med följande innehåll. Överväger länsstyrelsen att i fråga om område som avses med ansökan om tillstånd enligt 18 § naturvårdslagen meddela föreskrifter om skydd för grundvatten enligt 2 kap. 64 § vattenlagen, får frågan om sådant tillstånd inte prövas förrän frågan om skydd för grundvatten har avgjorts.

Vi vill i detta sammanhang påpeka att den av oss föreslagna samordningsregeln kan komma att få ökad betydelse när vattenlagsutredningens förslag till ny vattenlag har genomförts. I betänkandet *Revision av vattenlagen* (SOU 1977:27) föreslås nämligen en utvidgning av möjligheterna att meddela föreskrifter till skydd för vattenförsörjningen. Den föreslagna nya ordningen innebär att länsstyrelsen får befogenhet att förordna om inrättande av skyddsområden för såväl yt- som grundvattentillgång (vattenskyddsområden) och att föreskriva de inskränkningar i rätten att förfoga över fastighet som behövs för att trygga ändamålet med skyddsområdet. Länsstyrelsen är därvid obunden av ersättningsfrågorna och kan således meddela mer ingripande föreskrifter än som f. n. är möjligt. Skyddsföreskrifter kommer vidare framdeles till skillnad mot vad som nu gäller att kunna meddelas också för vattenförsörjningen inom glesbebyggelse.

5.4.4 *Infordrande av säkerheten för efterbehandlingsarbeten*

I den skrivelse från statskontoret som har berörts i avsnitt 1.1.2 har beträffande länsstyrelsernas täktprövning påpekats att det från administrativ synpunkt är omständligt att länsstyrelsen i många fall måste vidta särskilda åtgärder för att från en tillståndshavare infordra den säkerhet för efterbehandlingsåtgärder som har föreskrivits i tillståndsbeslutet. Vi delar den uppfattningen och föreslår att i naturvårdsförordningen tas in en bestämmelse som underlättar för länsstyrelsen att avkräva tillståndshavaren begärd säkerhet. Detta bör lämpligen åstadkommas genom att länsstyrelsen ges rätt att hålla inne expeditionen av ett tillståndsbeslut tills sökanden i ärendet har ställt den säkerhet som godtas av länsstyrelsen.

5.5 Tillsynen över täkter m. m.

5.5.1 Allmänna synpunkter

Även om uttrycket tillsyn inte nämns i naturvårdslagen förutsätter tillämpningen av ett flertal bestämmelser i lagen – bl. a. 39 § enligt vilken länsstyrelsen vid vite får förelägga den som har brutit mot vissa föreskrifter att vidta rättelse – att tillsyn över lagens efterlevnad utövas av främst länsstyrelsen men också av vissa kommunala myndigheter. I lagen finns dock ingen föreskrift som innebär en direkt skyldighet för kommunerna att ordna med tillsyn över täktverksamheten inom kommunen.

Tillsynsfrågan uppmärksammades av oss i vårt tidigare avlämnade delbetänkande Naturvård I (Ds Jo 1974:1). Däri anförde vi i denna fråga bl. a. att det enligt vår mening var naturligt att kommunernas ökade uppgifter inom naturvården också kommer till uttryck i ett ökat kommunalt ansvar för löpande tillsyn och kontroll av efterlevnaden av beslut enligt naturvårdslagen (sid. 39). Därigenom skulle naturvården få en lokal förankring som borde ge goda förutsättningar för en effektivisering av verksamheten. Vi ansåg att ett ökat kommunalt ansvar för bl. a. täkttillsynen kunde åstadkommas utan att särskilda föreskrifter i det hänseendet skulle behöva meddelas.

Enligt inhämtade upplysningar som vi har redogjort för i avsnitt 3.2.2 torde tillsynen av att givna föreskrifter om efterbehandling av ett täktområde iakttas i stort sett fungera tillfredsställande genom länsstyrelsens försorg. Detsamma kan tyvärr inte anses gälla i fråga om den löpande tillsynen av täkter. I den utsträckning som sådan tillsyn faktiskt utövas bedrivs den som vi tidigare har påtalat i former som skiljer sig från län till län. Den förhoppning som vi uttalade år 1974 om ett ökat kommunalt ansvarstagande på detta område har knappast infriats. Vi måste sålunda konstatera att nuvarande förhållanden när det gäller tillsyn av täktverksamheten inte är tillfredsställande. Detta får anses allvarligt med hänsyn till den betydelse från naturvårdssynpunkt som måste tillmätas denna tillsyn. Orsaken till nuvarande brister får som vi tidigare har hävdat sökas främst i det förhållandet att gällande bestämmelser inte uttryckligen lägger något ansvar för tillsynen på kommunerna. Därigenom har länsstyrelserna kommit att få en alltför stor tillsynsuppgift i förhållande till de resurser som har kunnat avsättas för uppgiften.

För att förbättra täkttillsynen måste kommunerna sålunda ta ett större tillsynsansvar. Vi föreslår därför att naturvårdslagen nu skall kompletteras med bestämmelser som gör kommunernas tillsynsansvar obligatoriskt. Genom att ta ett större ansvar för tillsynen kommer kommunernas ställning på naturvårdsområdet att ytterligare stärkas. För naturvårdens del innebär förslaget att täkttillsynen kommer att bli effektivare genom att verksamheten får lokal förankring och genom att större resurser kan sättas in. Förslaget ligger sålunda väl i linje med det växande ansvar på naturvårdens område som kommunerna fick genom 1974 års ändringar i naturvårdslagen. Förslaget överensstämmer också väl med vad decentraliseringsutredningen har föreslagit rörande tillsynen i betänkandet (Ds Kn 1977:4). Decentralisering av beslut inom naturvården.

Hur handläggningen av tillsynsfrågorna skall organiseras bör varje kommun ha frihet att själv bestämma.

Vi föreslår att här förordad bestämmelse om kommunalt tillsynsansvar för täkter införs i naturvårdslagen i anslutning till övriga bestämmelser om täkter och ges följande innehåll. Det ankommer på den kommunala nämnd som kommunfullmäktige bestämmer att vid sidan av länsstyrelsen utöva tillsyn över att täkt inte utförs i strid mot 18 § eller mot föreskrift som har meddelats i samband med tillstånd till företaget.

Kommunernas tillsynsarbete bör enligt vår mening huvudsakligen inriktas på besiktning av pågående täkter för att kontrollera att gällande föreskrifter följs. I samband därmed får självfallet förutsättas att kommunerna också ser till att täktverksamhet inte bedrivs utan lov. Dessa uppgifter torde i allmänhet inte kräva att person som utför arbetet har viss bestämd utbildning. Att pröva huruvida efterbehandlingsarbetena i ett täktområde kan godkännas är en tillsynsuppgift som i allmänhet inte bör ligga på kommunen. Denna prövning ställer många gånger krav på särskild kompetens i frågor av geologisk, hydrologisk och botanisk art. I fall där säkerhet har ställts hos länsstyrelsen skall i samband med förevarande prövning avgöras huruvida säkerheten skall återlämnas eller tas i anspråk. Vi anser att nu anförda omständigheter talar för att ifrågavarande tillsynsuppgift även i fortsättningen lämpligen fullgörs av länsstyrelsen.

Eftersom förhållandena kan skifta från kommun till kommun, bör länsstyrelse och kommun dock ha möjlighet att i det enskilda fallet finna den lämpligaste formen för det samarbete som tillsynsuppgiften kräver. Då handlingsfrihet sålunda bör föreligga, bör någon i författning reglerad uppdelning av tillsynsansvaret mellan länsstyrelse och kommun inte införas. Hur samarbetet rörande tillsynen än har utformats är det enligt vår mening viktigt att framhålla att länsstyrelsen alltid bär det övergripande ansvaret för att täkttillsynen fungerar. Länsstyrelsen kan sålunda inte underlåta att ingripa i ett enskilt fall med åberopande av att tillsynsuppgiften i fallet skall fullgöras av kommunen. I specialmotiveringen (avsnitt 5.9.1) redovisar vi ytterligare överväganden rörande täkttillsynens utformning.

Med ett sålunda ökat tillsynsansvar för kommunerna bör följande att dessa får samma befogenhet som länsstyrelsen nu har att med stöd av 39 § naturvårdslagen vid vite förelägga den som bedriver olaga täkt eller som åsidosatt gällande föreskrifter att vidta rättelse. Vi förordar därför att nämnda paragraf kompletteras så att kommunal nämnd med ansvar för täkttillsynen ges rätt att meddela förelägganden om rättelse. Innan sådant föreläggande meddelas, bör vederbörande kommunala nämnd samråda med länsstyrelsen, om saken inte är så brådskande att samråd inte hinner ske.

5.5.2 *Bestridande av kostnaderna för tillsynen över täkter*

Vi har i avsnitt 5.1 uttalat att företagen i täktbranschen bör svara för de kostnader som täktverksamheten åsamkar samhället i olika avseenden. Detta gäller också kostnaderna för tillsynen.

Genomförs vårt förslag om ökat kommunalt ansvar för täkttillsynen, kommer detta att medföra att kommunerna framdeles får sätta in större resurser för tillsynen än f. n. Av vad nyss har sagts följer att kommunerna bör

erhålla ekonomisk gottgörelse för sina insatser på tillsynsområdet. Med hänsyn till att kommunerna väsentligen skall ägna sig åt den löpande tillsynen kommer kostnaderna att i huvudsak bestå av kostnader för besiktningar av täkter.

Ett sätt att erbjuda kommunerna ekonomisk gottgörelse är att låta den kommunala tillsynen finansieras av de särskilda täktavgifter som vi ett följande avsnitt föreslår att täktföretagen årligen skall betala till statsverket. En fördel med ett sådant system är att det innebär mindre administrativt arbete för täktföretagen än om dessa skulle åläggas att betala för den kommunala tillsynen i särskild ordning. Det administrativa besvär som täktföretagen därigenom slipper överförs emellertid till statsverket som har att fördela ersättningen till kommunerna för utfört tillsynsarbete. För att överföringen av medel från statsverket till kommunerna inte skall bli administrativt betungande torde det vara nödvändigt att införa någon form av schablonisering av den ersättning kommunerna erhåller. Med tanke på de stora skillnader som råder mellan olika kommuner, torde det föreligga en viss risk för att vissa kommuner med ett sådant system inte får kostnads-täckning för sina tillsynsinsatser.

Genomsnittligt torde besiktningens kostnad för en täkt ligga i storleksordningen 100–300 kr. Eftersom det f. n. finns ca 9 000 grus- och bergtäkter i landet skulle sammanlagda besiktningens kostnader för dessa uppgå till mellan 900 000 och 2,7 milj. kr, om vi antar att varje täkt i genomsnitt besiktigas en gång per år. De kostnadsersättningar som skulle tillfalla de olika kommunerna skulle således i normalfallen vara tämligen små. Detta förhållande strider mot den strävan som under senare tid förekommit att undvika överföringar av småbelopp från statsverket till kommunerna. Därtill kommer att nyssnämnda täktavgifter kommer att föreslås utgå endast vid täkt av berg, sten, grus, sand och morän. För tillsyn av övrig täktverksamhet såsom täkt av lera, torv och matjord skulle kommunerna således enligt denna ordning inte kunna få någon ersättning. Enligt vår mening bör därför den kommunala tillsynen inte finansieras genom täktavgifterna.

Ett bättre sätt att ersätta kommunerna för tillsynskostnaderna är att ge dem möjlighet att direkt debitera täktföretagen kostnaden för varje besiktning. Detta innebär att varje täktföretag betalar den faktiska kostnad som tillsynen av en täkt drar. Detta framstår som önskvärt från rättvisesynpunkt, eftersom behovet av tillsyn torde variera ganska mycket mellan olika täkter och då vissa täkter kommer att belasta tillsynsorganisationen mer än andra. En sådan ordning medger vidare att kommunerna kan ta ut tillsynskostnaderna vid besiktning av alla slags täkter.

Givetvis bör det stå en kommun fritt att avstå från att ta ut tillsynskostnaderna av täktföretagen.

För att genomföra vad som nu har förordats krävs att kommunerna i lag bemyndigas att ta ut ifrågarande kostnader av täktföretagen. Det bör vara tillståndshavaren som kommunen skall vända sig till för att få ut ersättning för kostnaderna. Detta bör gälla även om han själv inte driver verksamheten i täkten. Motsvarande betalningsskyldighet för tillståndshavaren kommer att gälla också den täktavgift som vi föreslår i avsnitt 5.6. Vid olaga täkt bör ersättningen givetvis tas ut av den som har bedrivit den verksamhet som tillsynen har avsett. En föreskrift med denna innebörd

bör tas in i naturvårdslagen i anslutning till den i föregående avsnitt föreslagna föreskriften om kommunalt ansvar för täkt tillsynen. Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer bör bemyndigas meddela närmare föreskrifter om uttagandet av ifrågakostnader.

Regeringens föreskrifter i detta ämne bör tas in i naturvårdsförordningen och i huvudsak innebära följande. Om kommun vill ha ersättning för tillsynskostnad, skall ersättningen beräknas enligt en taxa som fastställs av kommunfullmäktige. Vid fastställande av taxan bör som tillsynskostnad enbart få räknas den personalkostnad som uppkommer vid besiktning av en täkt. Detta kommer att vara kommunernas huvudsakliga tillsynsuppgift.

Statens kostnad för den tillsyn som utövas av länsstyrelsen bör enligt vår uppfattning täckas av de särskilda täktavgifterna.

5.5.3 Översyn av möjligheterna att åstadkomma rättelse vid brott mot naturvårdslagen

Första meningen i 39 § första stycket naturvårdslagen har följande lydelse: "Har någon begått gärning som avses i 37 § 1, 2, 4, eller 6, äger länsstyrelsen vid vite förelägga honom att vidtaga rättelse." I 37 § punkt 1 straffbeläggs bl. a. brott mot särskilt meddelade förbud eller föreskrifter angående nationalpark, naturreservat, strandskyddsområde samt naturvårdsområde. I punkten 2 stadgas straff för otillåtna åtgärder på strandskyddsområde såsom uppförande av ny byggnad eller ändring av byggnad. Punkten 4 stadgar straff för den som utför täkt utan tillstånd eller i strid med föreskrifter som har meddelats i samband med tillstånd. Punkten 6 avser överträdelse av tillståndsplikten för reklamanordningar.

I avsnitt 5.5.1 har vi föreslagit att ifrågakostnader bestämmelser om vitesföreläggande ändras i så måtto att befogenhet att meddela föreläggande skall tillkomma också den kommunala nämnd som utövar täkt tillsyn när det gäller gärningar som avses i 37 § 4.

Enligt det nyss återgivna lagrummets lydelse skall vitesföreläggande riktas mot den som begått den gärning som det är fråga om. Ibland kan det finnas skäl att rikta föreläggandet mot annan som är ansvarig för det rubbade förhållandet, t. ex. arbetsgivare vars folk självrådigt brutit mot föreskrift angående naturreservat, eller mot ny ägare när den berörda fastigheten eller byggnaden har överlåtits efter det att gärningen har förövats. Detta är emellertid inte lagligen möjligt enligt den praxis som har utbildat sig hos berörda förvaltningsdomstolar. Enligt ett mål som nyligen har avgjorts av regeringsrätten¹ genom beslut om vägrat prövningstillstånd ansågs 39 § naturvårdslagen inte lämna utrymme för föreläggande mot dödsboet efter den som i strid med 16 § uppfört en byggnad inom strandskyddsområde. Också andra beslut i samma riktning har meddelats under senare år. Rättsläget innebär således att en överlåtelse av t. ex. en fastighet beträffande vilken viss rättelseåtgärd är aktuell medför att redan meddelat föreläggande blir utan verkan och att ett föreläggande mot nye ägaren inte är möjligt. Frågan huruvida handräckning genom överexekutor – varom föreskrift finns i andra punkten av 39 § första stycket – kan användas mot ny ägare för att åstadkomma rättelse har såvitt känt är ännu inte prövats.

Från naturvårdssynpunkt är det självfallet mycket viktigt att alla rimliga

¹ Regeringsrättens beslut 1976-09-16 i mål 1141/75.

åtgärder kan vidtas för att i största möjliga utsträckning återställa naturförhållanden eller andra förhållanden som har rubbats eller skadats genom brott mot naturvårdslagen eller föreskrifter som har meddelats med stöd av lagen. Enligt vår uppfattning är det mycket otillfredsställande att ett föreläggande om rättelse inte kan riktas mot annan än den som har utfört den lagstridiga handlingen. Naturvårdslagens brister när det gäller möjligheter till ingripanden för att åstadkomma rättelse framträder tydligt vid en jämförelse med de möjligheter till samhällsingripanden vid brott mot byggnadslovsbestämmelser som numera finns enligt lagen (1976:666) om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. En olovlig byggnadsåtgärd innebär som bekant i många fall såväl brott mot byggnadslovsbestämmelserna som brott mot bestämmelserna om strandskydd. Enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. skall föreläggande om rättelse av olovligt utförd byggnadsåtgärd riktas mot den som vid tidpunkten för föreläggandet är ägare till byggnaden, även om åtgärden kan ha vidtagits av tidigare ägare eller eventuellt även av annan, t. ex. en hyresgäst på fastigheten.

Vi anser att nu påtalade brister i naturvårdslagen bör åtgärdas i förevarande sammanhang och att naturvårdslagen bör ge minst samma möjligheter till ingripanden för att åstadkomma rättelse som den nyss nämnda lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m.

När det gäller den närmare utformningen av ett ändringsförslag måste beaktas att ifrågavarande rättelsemöjlighet skall kunna tillämpas inte bara i fråga om olovliga byggnadsåtgärder inom ett strandskyddsområde utan också på övriga i 39 § angivna gärningar. I lagtexten är det fördensskull inte lämpligt att ange någon särskild adressat för förelägganden varom nu är fråga. Efter förhållandena i det särskilda fallet får bedömas mot vem ett föreläggande skall riktas. I likhet med vad som redan gäller förelägganden enligt 22 § andra stycket sista meningen och 47 § första stycket andra meningen naturvårdslagen bör sålunda i 39 § lämnas öppet vem som i det särskilda fallet skall åläggas att vidta rättelse.

I enlighet med nu anförda överväganden har vi utarbetat förslag till ändring av första stycket i 39 § naturvårdslagen.

De utvidgade möjligheter till ingripanden som nu har föreslagits bör kunna tillämpas i fråga om gärningar som har begåtts före de nya bestämmelsernas ikraftträdande och även om ägaren av den egendom som berörs av ett rättelseföreläggande är en annan än gärningsmannen. Befogenheten att förelägga en ny ägare bör givetvis utnyttjas med urskillning. Såsom följer av 3 § naturvårdslagen måste en avvägning göras mellan samhällets intresse av att få en rättelseåtgärd utförd och den enskildes intresse av att inte drabbas av oskäligen kostnader. I det sammanhanget bör enligt vår mening betydelse tillmätas bl. a. den nye ägarens kännedom om den olovliga åtgärden vid förvärvet. Uppenbart är att den nye ägarens ekonomiska intressen inte väger särskilt tungt i ett fall där det föreligger sannolika skäl för att överlåtelsen i viss mån har föranletts av en önskan att hindra ett ingripande från samhällets sida.

För köp av både fast och lös egendom gäller att jordabalken resp. lagen om köp och byte av lös egendom ger köparen ett visst skydd när den egendom han har köpt blir föremål för myndighets ingripande med krav på rättelse

av åtgärder som har vidtagits i strid med gällande lagstiftning. Detta skydd består i att förvärvaren kan få göra avdrag på köpeskillingen eller häva överlåtelsen. I vissa fall kan han vidare få ersättning av överlåtaren för skada. I 23 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. har införts bestämmelser som innebär att detta skydd i viss utsträckning förstärkts beträffande ingripanden som sker enligt lagen. Något uttalat behov av motsvarande bestämmelser på naturvårdslagens område torde inte föreligga. Vi anser att det kan överlämnas till de allmänna domstolarna att lösa uppkommande spörsmål med ledning av de allmänna regler som gäller i detta ämne.

Normalt gäller att ett föreläggande att vidta viss åtgärd och som utfärdas för någon i hans egenskap av ägare till viss egendom, t. ex. en fastighet, förfaller om egendomen överlåts till annan. Nytt föreläggande måste då utfärdas för den nye ägaren. Eftersom varje föreläggande regelmässigt kan överklagas, kan det dra ganska långt ut på tiden innan föreläggandet blir uppfyllt. I 19 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. finns bestämmelser som innebär att ett föreläggande, som utfärdas för någon i hans egenskap av fastighetsägare, tomträttshavare eller ägare till byggnad på mark som tillhör annan, gäller även mot ny ägare till egendomen. Om föreläggandet innehåller föreskrift om tvångsutförande i händelse av att föreläggandet inte blir uppfyllt, övergår också hotet om tvångsutförande på den nye ägaren. Det nu sagda gäller dock inte vite som har satts ut i ett föreläggande. Anledningen till detta är att vitet har en alltför nära anknytning till den person mot vilken föreläggandet riktas. Hans ekonomiska förhållanden har en avgörande betydelse för vitesbeloppets storlek. Byggnadsnämnden får i stället sätta ut vite för den nye ägaren. För att bl. a. den som tänker köpa en fastighet skall kunna ta reda på om han genom köpet ådrar sig skyldighet att uppfylla föreläggande som har meddelats genom lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., föreskrivs i 20 § att sådant föreläggande som kan övergå på ny ägare skall antecknas i fastighetsboken. Utfärdas föreläggande för någon i egenskap av tomträttshavare, skall anteckning i stället göras i tomträttsboken. För byggnad på annans mark görs anteckningen på upplägget för den fastighet där byggnaden är belägen. Uppfylls ett föreläggande som har antecknats i fastighets- eller tomträttsboken, skall byggnadsnämnden anmäla detta till inskrivningsmyndigheten, som då skall avföra anteckningen (21 § sistnämnda lag).

Enligt vår bedömning är det för att åstadkomma en effektiv naturvårdstillsyn angeläget att också förelägganden på naturvårdslagens område kan gälla mot ny ägare till egendom som behäftas med krav på rättelse i något avseende. Med hänsyn härtill föreslår vi att bestämmelser som till innehållet i allt väsentligt överensstämmer med de bestämmelser vi nyss har redogjort för i lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. införs i naturvårdslagen i två nya paragrafer som bör betecknas 39 a § och 39 b §. 39 a § bör innehålla bestämmelserna om ett föreläggandes giltighet mot ny ägare och i 39 b § bör införas bestämmelser om de anteckningar i fråga om förelägganden som bör göras i fastighetsboken resp. tomträttsboken.

Den fastighetsspekulant som vill gardera sig mot att efter ett fastighetsförvärv överraskas av krav på rättelse med stöd av nu föreslagna bestäm-

meler har anledning att kontrollera huruvida föreläggande har meddelats eller huruvida risk finns för framtida ingripande. I det förstnämnda hänseendet sker lämpligen kontroll hos inskrivningsmyndigheten, där ett eventuellt föreläggande finns antecknat i fastighetsboken. Trots att en säljare har skyldighet att upplysa om förhållanden som kan medföra ingripande av aktuellt slag, torde en förtänksam köpare göra klokast i att inhämta upplysningar från byggnadsnämnden eller länsstyrelsen. Beträffande ingripanden enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. har i lagens 2 § föreskrivits att byggnadsnämnden, om så begärs, skall "lämna skriftligt besked huruvida i fråga om viss byggnad eller anordning har vidtagits åtgärd som föranleder ingripanden enligt denna lag". En motsvarande uppgiftsskyldighet i fråga om förhållanden på naturvårdslagens område måste enligt vår mening föreligga, även om detta inte uttryckligen har föreskrivits i lagen.

5.6 Täckavgift

I avsnittet 5.1 där vi har redovisat allmänna utgångspunkter för våra överväganden och förslag har vi lagt fast principen att täktföretagen skall bära de kostnader som samhället får ta på sig för att med olika åtgärder värna naturvårdens intressen i frågor som rör täktverksamhet. De samhällskostnader som täktföretagen således bör svara för är kostnaderna för programmet för regionala inventeringar samt kostnaderna för myndigheternas handläggning av frågor om täkttillstånd och täkttillsyn i enlighet med vad vi närmare har redovisat i tidigare avsnitt.

När det gäller det sätt på vilket ifrågavarande kostnader skall tas ut har vi beträffande kostnaderna för inventeringsprogrammet redan antytt i avsnitt 5.2.5 att dessa bör täckas genom en avgift på täktföretagens produktion. Något annat praktiskt alternativ står knappast till buds. Beträffande kostnaderna för tillsynsverksamheten har vi i avsnitt 5.5.2 förordat att de statliga insatserna ersätts genom nämnda täktavgift medan kostnaderna för kommunernas tillsyn skall tas ut direkt av det täktföretag som berörs av en viss tillsynsåtgärd. Vad som återstår att diskutera är således hur kostnaderna för handläggningen av tillståndsfrågor hos länsstyrelsen skall tas ut.

Om såsom vi sålunda föreslår täktföretagen åläggs att till staten betala en avgift som beräknas på den årliga produktionen, förefaller det enklast och minst byråkratiskt att staten genom dessa täktavgifter tar in ett så stort sammanlagt belopp att det också täcker kostnaderna för handläggningen vid länsstyrelserna av tillståndsfrågor. Som skäl mot detta skulle möjligen kunna anföras att en sådan ordning kan synas vara något orättvis med hänsyn till att alla täktföretag får vara med och betala kostnader som bara ett mindre antal företag orsakar, nämligen de företag som under ett år får tillståndsansökningar prövade. På lång sikt kommer emellertid vad som under ett år kan uppfattas som orättvist att jämnas ut sig. Det kan därför enligt vår uppfattning inte anses oskäligt att täktföretagen genom en avgift på produktionen solidariskt står för ifrågavarande myndighetskostnader. Alternativet skulle vara att höja expeditionsavgiften för tillståndsbesluten till

en nivå som motsvarar handläggningskostnaderna. Eftersom sådana avgifter med nödvändighet måste fastställas schablonmässigt, kommer sannolikt inte heller en sådan ordning att uppfattas av företagen som särskilt rättvis med hänsyn till de mycket stora skillnader i handläggningskostnad som föreligger mellan olika täktärenden. Vi har sålunda stannat för att låta täktavgiften utgöra ersättning till staten också för handläggningskostnaderna för tillståndsfrågor.

Efter samråd med stämpelskatteutredningen har vi inte funnit anledning att föreslå någon ändring av nu utgående expeditionsavgift för tillståndsbesluten i täktärenden. Vi har uppmärksammat nämnda utredning på att det kan ifrågasättas om inte den avgiften bör tas bort, om vårt förslag om täktavgift genomförs. Ett slopande av expeditionsavgiften skulle i så fall bara avse täkter som innehåller material som enligt vad vi i det följande kommer att föreslå skall beläggas med täktavgift. För tillståndsbeslut i fråga om täkter med material som inte avgiftsbeläggs torde kunna anföras skäl för att höja expeditionsavgiften enligt de principer som kommer att gälla för höjning av andra expeditionsavgifter. Vi överlämnar till stämpelskatteutredningen att ytterligare överväga senast berörda fråga.

När det gäller att avgöra omfattningen av det avgiftspliktiga området bör först ställning tas till vilka täkter och vilka materialslag som skall beläggas med avgift. Det ger sig därvid mer eller mindre självt att det är produktionen i täkter vartill krävs tillstånd enligt naturvårdslagen som i princip skall omfattas av avgiftsplikten. Det framstår inte som motiverat att avgiftsbelägga alla materialslag med hänsyn främst till att inventeringsprogrammet är begränsat till att gälla ballastmaterialen berg, sten, grus, sand och morän. Också behovet av uppgifter om produktionen är begränsat till dessa materialslag. Beträffande dessa har vi därför i avsnitt 5.3 föreslagit att täktföretagen skall vara skyldiga att lämna årliga uppgifter om brytningen. Då det är angeläget att uppgiftsskyldigheten och skyldigheten att erlagga täktavgift skall kunna på enklaste möjliga sätt fullgöras samtidigt till en och samma myndighet, bör avgiftsplikten fastställas att gälla enbart för nämnda materialslag. Därigenom minskas arbetet för både de avgiftsskyldiga och samhället. Utanför avgiftsplikten faller täkter av lera, torv och jord. Detta bör enligt vår uppfattning kunna accepteras med hänsyn till att täkter av sistnämnda slag åtminstone f. n. orsakar samhället en försvinnande liten del av de sammanlagda kostnader som skall ersättas med täktavgifterna.

Det förekommer i viss utsträckning att täkt av grus eller sand bedrivs i vattenområde efter tillstånd av vattendomstolen enligt vattenlagen. Även produktionen vid dessa täkter får anses medverka till att ge upphov till de samhällskostnader som här är aktuella. Även utvinningen vid dessa täkter bör därför omfattas av avgiftsplikten. Vad som nu har sagts kan inte anses gälla beträffande täkter på kontinentalsockeln. Som vi tidigare har redovisat omfattar inventeringsprogrammet inte fyndigheter till havs. Sistnämnda täkter bör därför undantas.

Om alltför små avgiftsbelopp skall betalas in, finns risk för att de administrativa kostnaderna för uppbörd och kontroll inte täcks av det inbetalda beloppet. Självfallet är detta en olämplig ordning. För att undvika det bör en nedre beloppsgräns sättas för avgiftsplikten. Vi anser att en sådan gräns, som har motsvarighet i vissa skatteförfattningar, skäligen kan dras vid

100 kr. De minsta täkterna kommer därigenom att slippa avgift.

Det finns inte anledning att belägga importerade täktmaterial med avgift.

Från samhällets sida är det viktigt inte minst för tillsynens skull att det i alla lägen med lätthet kan konstateras vem som gentemot samhället är ansvarig för skötseln av viss täkt. Fördens skull bör den ordningen gälla att det alltid är den som innehar ett täkttillstånd som svarar för täkten. Detta bör således gälla även om tillståndshavaren inte är den som i faktisk mening bryter i täkten. I konsekvens härmed bör också skyldigheten att betala täktavgift ligga på tillståndshavaren. Vi kan dock inte bortse från att det kommer att finnas nyttjanderättsavtal som har ingåtts före avgiftsskyldighetens inträde och enligt vilka avtal tillståndshavaren för tiden därefter upplåtit brytningsrätten till annan. I dessa avtal har hänsyn inte kunnat tas till täktavgiften. För att ge parterna rådrum att ändra avtalet eller föra över tillståndet på nyttjanderättshavaren bör därför övergångsvis medges att nyttjanderättshavaren får vara avgiftsskyldig i stället för tillståndshavaren.

Avgiftsskyldigheten bör inträda när avgiftspliktigt material levereras till köparen eller tas ut ur verksamheten t. ex. för vidareförädling. Även på denna punkt kommer avgiftsskyldigheten att sammanfalla med tidigare nämnd uppgiftsskyldighet.

När det gäller att bestämma hur täktavgiften skall beräknas finns anledning att först diskutera huruvida avgiften skall vara lika stor för allt slags material. Visst fog finns för tanken att differentiera avgiften och sätta den lägre för material som bryts genom täktverksamhet som kan anses åsamka samhället mindre kostnader än annat material. Det är främst de ca 10 milj. ton industrimineral som årligen bryts som kan vara aktuella i detta sammanhang, eftersom täkter för industrimineral inte omfattas av inventeringsprogrammet. Vi anser inte att det finns tillräckliga skäl att differentiera avgiften med hänsyn främst till att de rättvisesynpunkter som ligger bakom tanken på en differentierad avgift kan ifrågasättas av principiella skäl. Enligt vår uppfattning bör den grundläggande principen vara att täktverksamheten som näringsgren bör bära ett solidariskt ansvar. Därtill kommer att en differentiering skulle medföra praktiska problem på grund av att det material som bryts i industrimineraltäkter i många fall också utnyttjas till ballaständamål.

Avgiften bör således vara enhetlig för alla avgiftspliktiga material. Avgiften bör fastställas att utgå per viktenhet av det material för vilket avgiftsskyldighet har inträtt.

Det torde inte vara möjligt att varje år uppnå balans mellan kostnader och avgiftsuttaget. En ungefärlig balans sett över en längre tidsperiod bör dock vara möjlig att åstadkomma. Vi uppskattar den årliga produktionen av avgiftspliktigt material till ca 120 milj. ton. I avsnitt 5.2.5 har vi uppskattat de årliga kostnaderna för inventeringsprogrammet till 4 å 5 milj. kr. Vi beräknar att de årliga kostnaderna för täktprövningen och den täkttillsyn som utförs av länsstyrelserna uppgår till 4 å 5 milj. kr. Vi har därvid utgått från att detta arbete hos länsstyrelserna i genomsnitt kräver en arbetsinsats av 1,5 helårsarbetande tjänstemän, när våra förslag i detta betänkande har genomförts. I dagens kostnadsläge skall sålunda täktavgifterna täcka sammanlagda kostnader i storleksordningen 8-10 milj. kr. Med en beräknad årsproduktion på 120 milj. ton behövs en avgift om 8 öre per ton för att

täcka dessa kostnader. Med hänsyn till osäkerheten i beräkningarna och av praktiska skäl bör avgiften enligt vår mening fastställas till 10 öre per ton för inledningsskedet. När erfarenheter har vunnits rörande utfallet av kostnader och avgiftsuttag kan finnas anledning att justera storleken på avgiften.

Som vi tidigare har understrukt bör samordning så långt det är möjligt ske av uppgifts- och avgiftsskyldigheten. Det är av det skälet uppenbart att länsstyrelserna bör anförtros uppgiften att vara avgiftsmyndigheter för de täkter som finns inom resp. län. Tägtföretagare som har täkter i mer än ett län kan därför få lämna uppgifter och betala avgifter till fler än en länsstyrelse.

Vissa skatter betalas genom insättning på postgirokonto med användande av deklarationsblankett som är utformad som en postgiroblankett. På detta sätt betalas t. ex. mervärdeskatt. Systemet är smidigt och lätt att tillämpa och anses fungera mycket väl. Ett liknande system bör kunna användas för uppbörd av täktavgiften. Den bör deklarerars och betalas i samband med att uppgiftsskyldigheten fullgörs. Hur ofta detta skall ske torde i stor utsträckning kunna bestämmas med hänsyn främst till andra intressen än avgiftsuppbördens. Om avgiftsbeloppet blir lågt är det tillräckligt om betalning sker en gång om året. I fråga om täktavgiften bör dock beaktas att en täktföretagare kan ha mer än en täkt och att han därför kan bli skyldig att betala förhållandevis stora belopp varje år i täktavgift. Som en huvudregel bör gälla att avgift betalas en gång om året. Men länsstyrelsen bör kunna besluta att avgift skall erläggas oftare, t. ex. varannan månad.

Vi har bl. a. för att visa hur pass enkelt avgifts- och uppgiftsskyldigheten bör kunna fullgöras utarbetat förslag till blankettformulär. Förslaget redovisas i bilaga 2 till detta betänkande.

För att införa ifrågavarande täktavgift krävs bestämmelser i lag. Vi har i enlighet med våra nu anförda överväganden utarbetat ett *förslag till lag om täktavgift*. I vårt lagförslag har vi inte behövt ta upp särskilda regler för uppbördsförfarandet, kontrollsystemet samt förfarandet i administrativt och processuellt hänseende. Detta beror på att vi i dessa avseenden har kunnat utnyttja de bestämmelser som finns i lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning. I vårt lagförslag görs en hänvisning till sistnämnda lag. Inte heller har vi i vårt lagförslag tagit upp bestämmelser om ansvar för den som genom att lämna oriktiga uppgifter föranleder att för låg avgift kommer att tas ut. I det hänseendet föreslår vi att skattebrottslagen (1971:69) görs tillämplig på täktavgiften. Av administrativa skäl behövs dock vissa ytterligare föreskrifter. Dessa föreskrifter har vi utarbetat och tagit in i ett *förslag till förordning om täktavgift*. Våra författningsförslag kommenteras ytterligare i specialmotiveringen (avsnitten 5.9.7 och 5.9.8).

5.7 Expropriation för att tillgodose allmänt behov av grus

Normalt beror svårigheter att tillgodose behovet av grus inom en ort eller annat begränsat område av vårt land på att orten eller området saknar större grusfyndigheter och att möjligheterna att utvinna ersättningsmaterial i prak-

tiken inte är särskilt stora. Mera sällan torde brister i grusförsörjningen bero på att ägarna till grusfyndigheter motsätter sig att dessa exploateras. Helt kan emellertid inte uteslutas att det kan uppstå situationer då angelägna samhällsliga behov av grus inte kan tillgodoses på grund av berörda markägares inställning. Låt oss anta att man inom en kommun skall sätta i gång med ett stort anläggningsarbete och att till detta krävs ansevärliga mängder grus. Såväl naturvårdsskäl som ekonomiska skäl talar för att gruset bör tas från en viss fyndighet. Markägaren vägrar dock att låta fyndigheten utnyttjas. Då det enligt gällande bestämmelser inte är möjligt att tvångsvis ta den berörda fyndigheten i anspråk, måste en fyndighet med väsentligt högre naturvårdsvärde offras. Det är också tänkbart att gruset i stället måste hämtas från en fyndighet på långt avstånd vilket leder till avsevärt ökade kostnader för anläggningsarbetena. Enligt vår bedömning är det i ett sådant fall inte rimligt att starka allmänna intressen av att en viss grusfyndighet tas i anspråk skall behöva stå tillbaka för en eller flera markägare som önskar att fyndigheten skall vara orörd. För att samhällets försörjning med grus i en sådan situation skall tryggas behövs således medel för att tvångsvis ta i anspråk marken för grustäkt.

Vi föreslår att en möjlighet till expropriation införs för att tillgodose allmänt behov av grus. En ny paragraf med beteckningen 3 a § bör tas upp i 2 kap. expropriationslagen (1972:719) bland övriga bestämmelser om expropriationsändamålen. Finns en sådan möjlighet till expropriation bör detta i hög grad öka utsikterna till frivilliga uppgörelser.

Vanliga ersättningsregler bör självfallet gälla vid expropriation för grustäktsändamål.

5.8 Övriga frågor

5.8.1 Normer för ersättningsmaterial för naturgrus

För användningen av geologiska ballastmaterial finns, som har nämnts i avsnitt 2.1.4 i allmänhet specificerade kvalitetskrav i fråga om kornstorlek, hållfasthet och andra tekniska egenskaper. De krav som gäller för betongtillverkning och vägbyggnad medger att bergkrossmaterial i de allra flesta fall kan ersätta naturgrus. Användningen av bergkrossmaterial som ersättning för naturgrus bestäms sålunda i huvudsak av vilka möjligheter bergkrossmaterialet har att prismässigt konkurrera med naturgruset.

Kvalitetskraven eller normerna för användningen av geologiska ballastmaterial är i allmänhet inte utformade med beaktande av möjligheterna att utnyttja restprodukter från t. ex. gruv- och stålindustrin. Detta torde vara ett av skälen till att olika slag av restprodukter f. n. inte används i större utsträckning för att ersätta naturgrus. Klart är att de grövre restprodukterna från gruvindustrin – tillredningsberg och sovringsavfall – i allmänhet kan jämföras med bergmaterial och sålunda anses uppfylla de kvalitetskrav som har ställts upp för kvalificerade ballaständamål. Finare restprodukter från gruvindustrin såsom anrikningssand anses däremot inte kunna utnyttjas till sådana ändamål.

Ett sätt att förbättra hushållningen med våra grusfyndigheter är att öka

användningen av restprodukter från gruv- och annan industri som ersättningsmaterial för naturgrus.

Mot denna bakgrund har vi genom en rundskrivelse till berörda myndigheter och organ inhämtat upplysningar bl. a. om behovet av normer för användningen av olika slags ersättningsmaterial. I ett flertal yttranden framhålls det angelägna i att sådana normer kommer till stånd. I sammanhanget påpekas att gällande kvalitetskrav i många fall är för högt ställda och därigenom onödigt begränsar möjligheterna att utnyttja restprodukter. Av yttrandena framgår vidare att forsknings- och utvecklingsarbete rörande användningen av restprodukter bedrivs på flera håll.

För egen del vill vi anföra följande. Av bl. a. hushållnings- och miljövärdsskäl är det angeläget att öka användningen av restprodukter. En sådan strävan ligger helt i linje med de principer om ökad återvinning som gäller beträffande andra avfallsslag och som har lagts fast i riksdagens beslut i anledning av regeringens proposition 1975:32 om återvinning och omhändertagande av avfall. För att ifrågavarande strävan till ökad återvinning skall krönas med framgång krävs bl. a. bättre kunskaper om möjligheterna att använda restprodukter till olika ändamål. Vi har anledning att utgå från att myndigheter och organ som svarar för forsknings- och utvecklingsarbete på området ger detta arbete det stöd och den inriktning som behövs. Men det räcker inte med att bara ta fram bättre kunskaper. Dessa måste också föras ut till dem som kan använda restprodukterna. I detta hänseende tror vi att berörda myndigheter och andra berörda organ har anledning att överväga ökade insatser.

För att få till stånd en större återvinning av restprodukter krävs också att normer och anvisningar som tillämpas på områden där restprodukter kan tänkas komma till användning utformas med hänsyn tagen till möjligheterna att utnyttja sådana produkter. Av de normer som gäller för användningen av material vid t. ex. betongtillverkning eller vägbyggnad bör således framgå i vilka fall olika slags restprodukter kan användas. Vi föreslår att planverket och vägverket får i uppdrag att se över gällande normer och anvisningar i nu berörda avseenden.

5.8.2 *Masshantering vid väg- och husbyggande*

På kommitténs uppdrag har frågan om hanteringen av jord- och bergmassor vid byggande av vägar och hus särskilt utretts. En av kommitténs sekretariat upprättad promemoria över utredningen fogas till detta betänkande som bilaga 4. Av promemorian framgår bl. a. att erfarenheterna från såväl vägbyggnads- som husbyggnadssektorn visar att betydande besparingar av kostnader kan uppnås om hänsyn tas till massförhållandena redan vid planläggningen av byggnadsarbetena. Genom en planerad masshantering kan även behovet av naturmaterial från grus- och bergtäkter begränsas. Med hänsyn till de ekonomiska och resursmässiga fördelar som således står att vinna är det enligt vår mening angeläget att försöka åstadkomma en förbättrad masshantering.

Vid vägbyggnadsföretag, där massförflyttningarna svarar för större delen av anläggningskostnaderna, är man väl medveten om betydelsen av en god masshantering. Såsom redovisas i promemorian är det ibland på grund av

de stränga materialkrav som gäller svårt att uppnå balans beträffande samtliga materialkvaliteter inom ett vägbyggnadsföretag.

Promemorian visar att de bästa resultaten vid husbyggnad nås om massförhållandena på anläggningsplatsen får styra nivåplaneringen. Men denna planering är i vissa avseenden redan låst av bl. a. befintliga gator, ledningar och byggnader samt krav från olika grupper av bostadskonsumenter såsom t. ex. handikappade. Av de exempel som har redovisats i promemorian framgår att det också finns andra förhållanden som motverkar möjligheterna att genomföra en optimal masshantering. Bl. a. medger inte gällande byggnadslagstiftning att jordmassor alltid kan flyttas på ett rationellt sätt. Vidare är byggnadsverksamheten ibland organiserad på ett sätt som försvårar masshanteringen. Enligt vår mening är det mot bakgrund av nu redovisade svårigheter inte möjligt att kräva en total massbalans inom varje enskild anläggningsplats. Enligt den bedömning som vi senare i detta avsnitt gör är det inte heller alltid önskvärt med en sådan balans.

För att få till stånd en ändamålsenlig masshantering är det nödvändigt att frågan om massförhållandena tas upp i den normala planeringen för väg- och husbyggnad. Denna fråga är enligt vår mening av så stort allmänt intresse att det bör föreligga skyldighet att redovisa massförhållandena och den tänkta masshanteringen i de handlingar som ligger till grund för prövningen av planer rörande anläggningsprojekt inom väg- och husbyggnadssektorn. Kravet på sådan redovisning torde kunna förverkligas utan att riksdag eller regering behöver besluta om ändringar i gällande lagstiftning. Såvitt gäller vägbyggnad bör med stöd av 15 § väglagen (1971:948) kunna krävas att redovisningen tas med i den arbetsplan som skall upprättas för byggande av väg. Eftersom en godtagbar planering av masshantering vid vägbyggnad redan får anses föreligga, bör kravet på redovisning kunna begränsas till att avse sådant över- eller underskott på massor som bedöms ha betydelse för masshantering och materialförsörjning utanför det aktuella anläggningsområdet. Det bör ankomma på statens vägverk att i mån av behov meddela anvisningar om redovisning av masshanteringen vid vägbyggnad.

När det gäller redovisning av masshanteringen vid husbyggnad, bör redovisningen kunna ingå som en del i sådan utredning om de tekniska och ekonomiska förutsättningarna för en plans genomförande som enligt 16 § byggnadsstadgan (1959:612) skall åtfölja planen när den lämnas för antagande eller fastställelse. Statens planverk bör uppmärksamma behovet av anvisningar om redovisning av masshantering i detaljplan för husbyggnad.

Från hushållningssynpunkt är det som tidigare har antytts tveksamt om massbalans inom ett särskilt anläggningsområde alltid bör eftersträvas. Överskott och underskott på massor av skilda kvaliteter torde i många fall kunna samordnas så att ett bättre resursutnyttjande erhålls om samordningen kunde avse ett större område. Det bör till och med vara möjligt att medvetet planera för exempelvis ett visst massöverskott inom ett anläggningsområde för att tillgodose ett behov inom ett annat område. En samordning av här beskrivet slag inom ett större område fordrar ett system för utbyte av information om tillgängliga massor och behov. Hur ett sådant system bör utformas bör enligt vår mening utredas i särskild ordning.

Vi har under hand erfarit att en utredning om ett sådant informations-system kommer att ske i form av en försöksverksamhet som planverket

i samarbete med statens naturvårdsverk ämnar genomföra. Vi har därför inte anledning att i detta sammanhang vidta annan åtgärd än att understryka det angelägna i att försöksverksamheten genomförs.

5.8.3 Skydd av Smålands Taberg

Som framgår av avsnitt 1.1.2 hemställdes i fyra riksdagsmotioner från år 1970 (I:42, 926 och II:46, 1098) om åtgärder i syfte att åstadkomma ett varaktigt skydd för Smålands Tabergs natur- och kulturvärden. Motionerna föranleddes av att gruvrättsinnehavaren enligt motionärerna förberedde ett återupptagande av gruvdriften. Motionerna och över dessa avgivna remissyttranden har av regeringen i enlighet med riksdagens beslut (JoU 1970:43, rskr. 1970:376) överlämnats till naturvårdskommittén för övervägande.

Av de överlämnade handlingarna framgår att möjligheterna att med stöd av då gällande bestämmelser åstadkomma ett tillfredsställande naturskydd för Taberg bedömdes som goda och att naturvårdsverket och länsstyrelsen förberedde sådana åtgärder. Anledningen till att motionerna ansågs böra lämnas över till naturvårdskommittén var att frågan om den ersättning till rättsinnehavare som kunde komma i fråga i samband med naturskyddsåtgärder i området hade ett nära samband med naturvårdskommitténs dåvarande uppdrag, vari ingick bl. a. att se över ersättningsfrågorna i naturvårdslagen. Lagens ersättningsbestämmelser har därefter ändrats genom skilda lagstiftningsärenden år 1972, 1973 och 1974.

Sedermera har regeringen efter framställning från naturvårdsverket i beslut den 27 november 1975 förordnat att gruvdrift i Taberg skall prövas enligt 136 a § byggnadslagen. Därmed gäller att ett upptagande av gruvdriften inte kan ske utan regeringens tillstånd.

Med hänsyn till att regeringens åtgärd, som måste anses innebära att Taberg nu har tillräckligt skydd från naturvårdssynpunkt, inte föranleder att ersättningsfrågor aktualiseras i samband med eventuell tillståndsprövning anser vi oss inte ha anledning att fortsätta övervägandena i denna sak.

5.8.4 Åtgärder mot oljespill

Enligt 23 § naturvårdslagen är var och en skyldig att se till att han inte skräpar ned utomhus med plåt, glas, papper, avfall eller annat. Den som bryter mot denna föreskrift kan enligt 37 § dömas till böter eller fängelse i högst sex månader. Har nedskräpning skett på plats i naturen får hälsovårdsnämnden enligt 24 § i lagen förelägga den som vållat eller annars är ansvarig för nedskräpningen att ställa i ordning platsen samt vidta behövliga förebyggande åtgärder för framtiden.

Som framgår av avsnitt 1.1.2 hemställdes i två riksdagsmotioner (1970:I:136 och 1970:II:131) att bestämmelserna om nedskräpning i naturvårdslagen skulle kompletteras på så sätt att oavsiktligt utsläpp eller olämpligt utkast av olja eller oljerester anges som exempel på straffbar handling. Tredje lagutskottet framhöll i utlåtande över motionerna (3LU 1970:90) bl. a. att det torde vara helt klart att nedskräpning i form av oljespill kan beivras med stöd av naturvårdslagens bestämmelser till skydd mot nedskräpning. Då emellertid tveksamhet om detta hade visat sig vid tillämpningen och

då det var angeläget att undanröja denna tveksamhet ifrågasatte utskottet om inte i lagtexten borde utmärkas att nedskräpning genom oljespill inte får ske.

Regeringen har som tidigare har sagts överlämnat motionerna och utlåtandet till naturvårdskommittén i enlighet med riksdagens beslut (rskr. 1970:445).

Också enligt vår mening är det helt klart att naturvårdslagens bestämmelser om nedskräpning är tillämpliga i fråga om den som skräpar ned med olja eller oljeavfall. Någon tveksamhet i detta hänseende torde numera efter lagutskottets uttalande knappast kunna råda hos domstolar och berörda myndigheter. Det måste antas att nedskräpning genom oljespill framdeles kommer att bli ganska sällsynt när 1975 års riksdagsbeslut om åtgärder för att förbättra hanteringen av oljeavfall och annat miljöfarligt avfall har genomförts fullt ut. Med hänsyn till nu anförda omständigheter finns enligt vår mening inte skäl att ändra den exemplifiering av skräpobjekt som har gjorts i 23 § naturvårdslagen.

5.8.5 Export av grus m. m.

Som framgår av avsnitt 1.1.2 hemställdes i en riksdagsmotion från år 1972 (1972:1263) att frågan om export av grus får prövas av naturvårdskommittén. Enligt motionen pågick förberedelser för exploatering av grustäkter inom Halmstad i syfte att exportera betydande mängder grus. Uttag av sådan storlek kunde enligt motionen komma att medföra större ingrepp i landskapsbilden än vad som tidigare hade förutsatts. Motionen har av regeringen i enlighet med riksdagens beslut (JoU 1972:25, rskr. 1972:176) överlämnats till naturvårdskommittén.

Av vad kommittén har inhämtat i frågan framgår att den i motionen åsyftade exporten av grus från Halmstadstrakten aldrig kom till stånd.

Från Sverige förekommer export av sand och grus men denna är av mycket ringa omfattning. Också i fråga om bergkrossmaterial förekommer export. Vi exporterar således årligen ca 1,5 milj. ton makadam som i huvudsak härrör från bergtäkter. Sett i förhållande till den totala inhemska produktionen av grus- och bergkrossmaterial, som kan beräknas vara av storleksordningen 120 milj. ton/år, framstår även denna export som blygsam. Exporten av makadam går främst till Danmark och Västtyskland och bedrivs av ett fåtal företag som ett komplement till den inhemska försäljningen. Det material som exporteras är genomgående av hög kvalitet och används bl. a. för vägändamål och betongtillverkning.

För fullständighetens skull bör vidare nämnas att viss import av sand- och grusprodukter också sker. Importen avser främst sand av sådana kvaliteter som inte finns i Sverige.

Den export av sand, grus och makadam som sålunda förekommer kan enligt vår uppfattning knappast anses medföra några beaktansvärda olägenheter från naturvårdssynpunkt. Vi anser därför inte att det för naturmiljöns skull är påkallat att reglera export av ifrågavarande material. Inte heller kan detta anses motiverat från hushållningssynpunkt.

Om exporten av jord- och bergartsmaterial framdeles ökar märkbart, kan emellertid finnas anledning att ta upp frågan om reglering av exporten till

förnyat övervägande. Vi förutsätter att naturvårdsverket följer denna fråga med uppmärksamhet.

5.9 Specialmotivering till författningsförslagen

5.9.1 *Lag om ändring i naturvårdslagen (1964:822)*

18 §

I denna paragraf har sakliga ändringar föreslagits i andra stycket. Där har ändringar vidtagits som innebär att länsstyrelsen fått befogenhet att ålägga sökanden i ett täktärende att förebringa utredning om behovet av den täkt som avses med ansökan. Innebörden och tillämpningen av ifrågavarande bestämmelse om behovsutredning har utförligt kommenterats i den allmänna motiveringen (avsnitt 5.4.1). Såsom där har sagts bör bemyndigandet inte utnyttjas i andra ärenden än där ytterligare utredning om materialbehovet bedöms vara av väsentlig betydelse för prövningen. Det ankommer på länsstyrelsen att precisera i vilka avseenden som sökanden skall förebringa utredning. Länsstyrelsen får således inte förelägga sökanden att allmänt sett utreda marknadsbehovet av det täktmaterial varom fråga är i ärendet. Det bör i sammanhanget påpekas att, om länsstyrelsen avslår en täktansökan därför att behovet av täkten inte anses styrkt, detta inte innebär att länsstyrelsen för all framtid har sagt nej till täkt i den aktuella fyndigheten. Försörjningssituationen i fråga om täktmaterial kan självfallet på några år förändras så att det framstår som motiverat att tillåta att fyndigheten tas i anspråk.

Genom en ytterligare ändring i andra stycket har länsstyrelsen tillagts befogenhet att i samband med tillstånd inte bara som nu meddela föreskrifter som begränsar eller motverkar en täkts inverkan på naturmiljön utan även meddela andra föreskrifter som kan behövas från naturvårdssynpunkt. Detta ändringsförslag som till en del har karaktär av ett förtydligande har föranletts främst av vad vi i specialmotiveringen till 18 c § föreslår om att ett täktområdes gränser bör markeras i terrängen innan brytning får påbörjas. Behövliga föreskrifter om utsättningen av dessa markeringar kan således meddelas i ett tillståndsbeslut med stöd av den kompletterande befogenhet för länsstyrelsen som har införts i detta stycke. Länsstyrelsen bör kunna meddela också föreskrifter om andra åtgärder som behövs för att underlätta den framtida tillsynen över en täkt. Vidare bör länsstyrelsen kunna föreskriva att stängsel skall finnas uppsatt vid t. ex. en brant, om detta är påkallat för att skydda den allmänhet som idkar friluftsliv i området.

18 a och 18 b §§

Paragraferna, som är nya, innehåller kompletterande bestämmelser till nuvarande ordning för prövning av fråga om täktillstånd enligt 18 § för det fall att täkt skall omfatta mark från två eller flera fastigheter. Även i fortsättningen kommer bestämmelserna i 18 § att vara grundvalen för täktprövningen. Men genom bestämmelserna i de nya paragraferna blir det möjligt att vid prövning av fråga om täkts omfattning och därmed sammanhängande frågor i stor utsträckning bortse från fastighetsgränserna. Natur-

vårdens intressen kan på grund härav tillgodoses bättre än förut.

Huvudsyftet med paragraferna är att reglera samordningen mellan ett täkttillstånd enligt naturvårdslagen och den fastighetsrättsliga täktsamverkan som kan anordnas enligt anläggningslagen såsom har föreslagits i tidigare avsnitt om täktsamverkan (5.4.2).

I 18 a § första stycket har upptagits den för täktsamverkan grundläggande föreskriften att täkttillstånd enligt 18 § som berör mark från två eller flera fastigheter skall meddelas på grundval av beslut om täktsamverkan enligt anläggningslagen. Om ansökan om täkttillstånd avser mark från två eller flera fastigheter, får tillstånd således inte ges förrän förrättning för täktsamverkan har handlagts enligt anläggningslagen och det därvid meddelade beslutet har vunnit laga kraft eller beslut om förtida tillträde har meddelats. Detsamma gäller om ansökan avser en enda fastighet men länsstyrelsen enligt vad som följer av 18 b § första stycket finner att tillstånd inte kan lämnas utan att även mark från annan fastighet inbegrips i företaget.

Täktsamverkan mellan fastigheter anordnas normalt genom att vid förrättningen en samfällighet mellan berörda fastigheter tillskapas (täktsamfällighet). Den rätt till täkt inom fastigheterna som avses med tillståndet tillkommer samfälligheten och inte de däri ingående fastigheterna enligt vad som sägs i 56 § förslaget till lag om ändring i anläggningslagen.

Om sökanden i ett täktärende förfogar över all mark som behövs för den tillämnade täkten bör möjlighet finnas att ge tillstånd till honom utan att täktsamverkan anordnas. Sådant förfogande kan grunda sig på äganderätt eller nyttjanderätt. I andra stycket 18 a § finns därför en undantagsregel från huvudregeln i första stycket. En förutsättning för att lämna tillstånd är dock att länsstyrelsen finner att täktverksamheten kan antas komma att bedrivas på ett från naturvårdssynpunkt godtagbart sätt. Hänsyn bör därvid bland annat tas till riskerna av att ett nyttjanderättsavtal kan komma att upphöra innan täktverksamheten är avslutad.

I 18 b § första stycket regleras den närmare samordningen av ett täktärendes handläggning enligt naturvårdslagen och handläggningen enligt anläggningslagen. Där sägs att länsstyrelsen alltid skall meddela ett förhandsbeslut i de fall täktsamverkan avses komma till stånd. Något undantag från denna regel ges inte. I sitt förhandsbeslut skall länsstyrelsen ange de huvudsakliga villkor som skall gälla för slutligt beslut om täkttillstånd. Här avses i första hand de generella villkor som meddelas med stöd av 18 §, t. ex. i fråga om erforderliga föreskrifter för brytning och efterbehandling. Härutöver kan länsstyrelsen uppställa villkoret att täkt som avsetts med ansökningen skall utvidgas till att omfatta mark också från annan fastighet. Det uppställs inget generellt krav på att ägaren till fastigheten skall ha lämnat sitt medgivande. I ett fall görs sådant medgivande obligatoriskt, nämligen när länsstyrelsen anser att en planerad täkt bör omfatta mark för vilken redan finns ett gällande täkttillstånd. I sådant fall krävs medgivande av tillståndshavaren. Skälen härtill har redovisats i den allmänna motiveringen. Om tillståndshavaren och fastighetsägaren inte är en och samma person, måste tillståndshavaren vid sin bedömning av frågan huruvida medgivande skall lämnas självfallet beakta det intresse fastighetsägaren kan ha av att föreliggande nyttjanderättsavtal fullföljs i enlighet med det tidigare meddelade täkttillståndet. Det bör observeras att kravet på tillståndshavarens

medgivande inte innebär någon inskränkning i den befogenhet som länsstyrelsen har enligt 18 § fjärde stycket naturvårdslagen att upphäva ett täkt-tillstånd efter 10 år. Mark med tillstånd som är äldre än 10 år kan sålunda omfattas av förhandsbeslut, även om medgivande inte skulle lämnas, under förutsättning att länsstyrelsen häver tillståndet i samband med att förhandsbeslutet meddelas.

Även om fastighetsägarnas medgivande inte utgör en förutsättning för täktsamverkan saknar deras inställning till frågan om täktsamverkan ingalunda betydelse. I 18 b § andra stycket har intagits det i den allmänna motiveringen förordade opinionsvillkoret. Som förebild till bestämmelsen har använts 5 kap. 5 § fastighetsbildningslagen och 7 § anläggningslagen. Enligt den förordade bestämmelsen får förhandsbeslut inte meddelas om innehavaren av den mark som avses med täkten mera allmänt motsätter sig att marken tas i anspråk för täkt och har beaktansvärda skäl för det. Vid denna prövning skall främst beaktas åsikten hos de markinnehavare som mest berörs av täktföretaget. I den allmänna motiveringen har tillämpningen av bestämmelsen närmare kommenterats. Vid prövningen av opinionsvillkoret kommer länsstyrelsen att som underlag kunna använda resultatet av fastighetsbildningsmyndighetens inledande handläggning av förrättningen för täktsamverkan. Enligt vad som har anförts i den allmänna motiveringen förutsätts sådan handläggning kunna äga rum innan förhandsbeslut har meddelats.

I 18 b § tredje stycket regleras frågan om markägarens rätt till husbehovstäkt. Enligt 18 § är sådan täkt inte beroende av tillstånd. Då det blir aktuellt att inrätta täktsamfällighet är det nödvändigt att förutsättningarna för täktsamverkan inte ändras från tidpunkten för förhandsbesked till dess samfälligheten bildas. Sedan täktsamfällighet inrättats och så länge den består tillhör all rätt till täkt inom området samfälligheten. Enskilda fastigheter kan med hänsyn därtill inte tillåtas bedriva husbehovstäkt under denna tid. På grund härav föreskrivs att täkt för markägarens husbehov inte får äga rum sedan förhandsbeslutet har meddelats. Förbudet har föreslagits bli straffsanktionerat genom en komplettering av 37 § i denna lag. Förbudet hindrar givetvis inte att de i täktsamfälligheten ingående fastigheterna får sitt husbehov tillgodosett från täkten på villkor som samfälligheten beslutar. Förbudet mot husbehovstäkt får anses upphöra om tillstånd enligt 18 § sedermera inte lämnas. Vidare får förbudet anses upphöra i och med att täktsamverkan upphör.

18 c §

Enligt första stycket av denna paragraf, som är ny, ankommer det på den kommunala nämnd som kommunfullmäktige bestämmer att vid sidan av länsstyrelsen utöva tillsyn över täktverksamheten i kommunen. Detta innebär inte att länsstyrelsen fråntagits någon del av sitt ansvar för tillsynen. Meningen är endast att kommunen skall avlasta länsstyrelsen en del av det faktiska tillsynsarbetet. I den allmänna motiveringen (avsnitt 5.5.1) har anförts att någon författningsmässig uppdelning av tillsynsansvaret mellan länsstyrelsen och kommunen inte lämpligen bör ske. Där har förordats att kommunerna huvudsakligen inriktar sitt arbete på den löpande tillsynen medan länsstyrelsen kontrollerar att föreskrifter om efterbehandling har

efterkommit.

Genom en ändring i 39 § denna lag har den kommunala nämnd som har ansvaret för täkttillsynen tillagts befogenhet att – i likhet med vad länsstyrelsen kan – meddela vitesföreläggande om rättelse vid brott mot meddelade täktföreskrifter.

Det bör ankomma på naturvårdsverket att utarbeta råd och anvisningar om hur täkttillsynen skall gå till. Det får sedan bli länsstyrelsens sak att tillsammans med berörda kommuner utforma ett praktiskt samarbete rörande täkttillsynen. I detta sammanhang finns anledning att redovisa ytterligare överväganden om tillsynsarbetets bedrivande.

De gränser för ett täktområde som finns angivna i länsstyrelsens tillståndsbeslut bör i princip markeras i terrängen. Kännedom om täktområdets exakta utbredning är till nytta inte bara för täktföretaget som därigenom på ett bättre sätt kan planera brytningen utan också för tillsynsmyndigheterna, i första hand kommunen, som därigenom kan utöva en effektivare övervakning av verksamheten. För sådan övervakning krävs vidare att fixpunkter sätts ut med vars hjälp den vid olika tillfällen aktuella täktbotennivån lätt kan bestämmas.

I kommunernas tillsynsuppgift bör ingå, i likhet med vad som gäller för byggnadsnämnden vid utstakning av byggnad enligt byggnadslagstiftningen, att ha ansvaret för att utsättningen av ifrågavarande markeringar kommer till stånd. Det bör dock åligga täktföretaget att utföra själva utsättningen. Föreskrift om detta bör regelmässigt meddelas av länsstyrelsen i tillståndsbesluten. Att länsstyrelsen i samband med täkttillstånd får meddela föreskrifter av sådant slag som nu avses har uttryckligen angetts genom en justering av texten i 18 § naturvårdslagen. Det är naturligt att kraven på hur utsättningen skall göras anpassas till omständigheterna i det enskilda fallet som t. ex. täktens storlek, läge och materialslag. Det torde vidare som regel vara påkallat att länsstyrelsen i tillståndsbeslutet föreskriver att täktverksamheten eller förberedelser för denna inte får påbörjas förrän utsättningen har skett och denna har godkänts av kommunens tillsynsorgan.

Besiktningar av pågående täktverksamhet bör ske med viss regelbundenhet. Det ligger i sakens natur att behovet av besiktningar kan variera starkt mellan olika täkter. Sannolikt bör grus- och bergtäkter i princip kontrolleras en gång per år, såvida inte speciella omständigheter föranleder annat. Närmare preciseringar rörande den lämpliga omfattningen av tillsynen för skilda slags täkter bör anges i naturvårdsverkets råd och anvisningar.

I samarbetet mellan kommun och länsstyrelse i fråga om täkttillsynen bör enligt vår uppfattning ingå att kommunen håller länsstyrelsen underlättad om de erfarenheter som görs vid tillsynen. Detta kan ske genom kortfattade besiktningsrapporter som lämnas årligen och som beskriver situationen inom de olika täktområdena. Sådana rapporter ger länsstyrelsen underlag inför kommande slutbesiktning.

Enligt andra stycket får kostnaden för tillsyn som utförs av kommunen tas ut av tillståndshavaren eller, vid olaga täkt, av den vars verksamhet tillsynen har avsett. Regeringen eller myndighet som regeringen bestämmer får meddela närmare föreskrifter om kostnadens uttagande. Förslag till regeringsföreskrifter har upptagits i 27 b § förslaget till ändring i naturvårdsförordningen. De överväganden som ligger bakom förslaget att införa denna

föreskrift finns redovisade i avsnitt 5.5.2 i den allmänna motiveringen.

Ersättning för andra kostnader än kommunens kostnader för besiktning av täkter kan inte tas ut enligt nyssnämnda föreskrifter i naturvårdsförordningen. Det förtjänar påpekas att kommunerna inte är tvungna att ta ut ersättning av täktföretagen för tillsynskostnaderna. Dessa kan givetvis bestridas med allmänna skattemedel.

25 §

Ändringen i denna paragraf utgör en konsekvens av att de ersättningsbestämmelser som har föreslagits i 28 § införs i lagen (se avsnitt 5.2.6).

Den omständigheten att statsverket anges vara ersättningsskyldigt även i fall som avses i 28 § innebär att statens ansvar kommer att omfatta också förberedande undersökning som sker i ett naturvårdsärende i vilket beslutanderätten med stöd av bestämmelserna i 43 § andra stycket naturvårdslagen har delegerats till kommunal myndighet. Med tanke på att den förberedande undersökning som kan ådraga staten ersättningsansvar måste enligt 42 § första stycket naturvårdslagen verkställas genom länsstyrelsens försorg, även i de fall kommunal myndighet beslutar i ärendet, förefaller det följdriktigt att staten och inte kommunen svarar för skada eller intrång som undersökningen kan orsaka.

28 §

Paragrafen innebär att ersättning skall utgå för skada eller intrång som kan föranledas av undersökning i naturvårdsärende eller undersökning i samband med inventering av naturresurs (42 § första resp. andra stycket). Vidare sägs att talan om ersättning i händelse av tvist skall väckas vid fastighetsdomstol. Bestämmelserna är nya och har behandlats i den allmänna motiveringen i avsnitt 5.2.6. Tidigare bestämmelser i denna paragraf upphävdes i samband med 1974 års ändringar i naturvårdslagen (SFS 1974:1025).

37 §

I denna paragraf har ändring gjorts i första stycket punkten 4 som avser brott mot bestämmelser om täkt. Såsom har sagts i kommentaren till 18 c § har det i den paragrafen upptagna förbudet mot husbehovstäkt straffbelagts genom ändring av punkt 4 i förevarande paragraf. I detta sammanhang har uppmärksamats att ordalydelsen i punkten behöver justeras med hänsyn till att föreskrifter om t. ex. efterbehandling numera kan meddelas inte bara som tidigare var fallet i samband med ett tillstånd utan också vid senare tillfälle enligt vad som sägs i fjärde stycket av 18 §.

39 §

Motiven till ändringarna i förevarande paragraf har redovisats i avsnitten 5.5.1 och 5.5.3.

I första stycket har två ändringar med saklig innebörd genomförts. Båda gäller första punkten i stycket. Enligt den bestämmelsen får länsstyrelsen förelägga den som begått vissa närmare angivna gärningar att vidta rättelse. Denna befogenhet har nu utsträcks till att gälla också den kommunala nämnd som enligt 18 c § utövar täkttillsyn, såvitt avser brott mot fö-

reskrifter om täkt. Vidare har lydelsen av bestämmelsen ändrats så att ett föreläggande inte som tidigare alltid måste riktas mot gärningsmannen.

Ett vitesföreläggande om rättelse kan sålunda enligt förslaget meddelas t. ex. en arbetsgivare, vars personal självrådigt har brutit mot föreskrift angående naturreservat. Ett föreläggande kan också meddelas ny ägare till egendom som berörs av krav på rättelse. Ny ägare till fastighet på vilken tidigare ägare har utfört byggnadsåtgärd i strid med strandskyddsbestämmelserna kan således föreläggas att vid vite ställa till rätta det otillåtna förhållandet. Vidare kan en innehavare av täkttillstånd föreläggas att vidta en rättelseåtgärd även om han själv inte driver verksamheten i täkten.

Med hänsyn till att lagtexten lämnar öppet mot vem ett föreläggande skall riktas får från fall till fall bedömas vem som närmast är ansvarig för den olagliga åtgärden och av den anledningen bör åläggas skyldighet att vidta rättelse. Detta överensstämmer med vad som gäller beträffande förelägganden enligt 22 § andra stycket sista punkten och 47 § första stycket andra punkten i denna lag. Om någon sådan ansvarig inte kan påträffas eller om den ansvarige inte längre råder över den egendom som är aktuell, får föreläggande meddelas den som har sådan rådighet över egendomen att han har faktiska och juridiska möjligheter att utföra den förelagda åtgärden. I den allmänna motiveringen har i detta sammanhang erinrats om den avvägning som måste göras mellan samhällets krav på rättelse och den enskildes intresse av att inte drabbas av oskäliga kostnader. Samhällsintresset kan inte alltid anses ha företräde. Särskilt när föreläggande övervägs mot ny ägare bör återhållsamhet iakttagas, om denne är helt utan skuld till den olagliga åtgärden och inte heller kan anses ha dragit oförtjänt nytta av den.

Beträffande ny ägares befogenhet att i anledning av ett ingripande om rättelse göra gällande avtalsrättsliga påföljder mot överlåtaren har i den allmänna motiveringen hänvisats till de allmänna bestämmelser som gäller enligt jordabalken och köplagen. Någon motsvarighet till den i 23 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. upptagna särskilda bestämmelsen i detta ämne har sålunda inte införts i naturvårdslagen. Vid lösning av eventuellt uppkommande tvister som har föranletts av ingripanden enligt naturvårdslagen har självfallet den reglering som har införts i lagen av påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. betydelse. Beaktas i sammanhanget måste också den diskussion som fördes i ämnet vid lagens tillkomst (prop. 1975/76:164).

Övriga ändringar i första stycket är av redaktionell karaktär.

Såsom har upplysts i den allmänna motiveringen skall första stycket i dess nya lydelse kunna tillämpas på förseelser som har begåtts före ikraftträdandet och i fråga om egendom som dessförinnan har överlåtits. Mot en sådan tillämpning kan knappast befogade invändningar resas. Skulle ingripanden inte kunna ske medför detta att samhället tvingas acceptera att en olaglig åtgärd blir laglig på grund av brister i lagstiftningen. Vidare skulle en sådan ordning övergångsvis inbjuda till skentransaktioner för att hindra ingripanden för att åstadkomma rättelse.

Också de ändringar som har föreslagits i *andra stycket* kan betraktas som redaktionella. Ordet "Utmätningssmannen" har bytts ut mot "Kronofogdemyndigheten" och det har tillagts att handräkningsåtgärder vidtas på

den försumliges bekostnad. Detta har ansetts gälla¹ trots frånvaron av uttryckligt stadgande om vem som bär ansvaret för dessa kostnader. För att undanröja möjligheterna till tvekan på den punkten har ifrågavarande tillägg ansetts behövt.

39 a §

Enligt denna paragraf som är ny har ett föreläggande enligt 39 § giltighet mot ny ägare till den egendom som berörs av föreläggnaden. Motiven till bestämmelserna har redovisats i avsnitt 5.5.3.

Bestämmelserna i paragrafen motsvarar till innehållet utom på en punkt de bestämmelser som har upptagits i 19 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. Enligt andra stycket i förevarande paragraf gäller ett föreläggande enligt naturvårdslagen mot nye ägaren till inte bara byggnad på annans mark utan också anordning på sådan mark. Med hänsyn till de skiftande förhållanden varpå föreläggnaden enligt 39 § skall tillämpas har denna utvidgning ansetts praktisk.

Det bör observeras att giltigheten mot ny ägare inte avser enbart föreläggnaden om rättelse enligt 39 § första stycket utan också sådana föreläggnaden som kan meddelas enligt andra stycket – t. ex. rörande stängselgenombrott, miljöstörande arbetsföretag och förfallande byggnad – samt enligt tredje stycket – t. ex. föreläggnaden om borttagande av privat förbudsskylt och städningsföreläggande enligt 24 §. För sistnämnda slag av föreläggande torde förevarande paragraf sakna betydelse med hänsyn till att ett städningsföreläggande aldrig torde meddelas markägaren enbart därför att han är ägare till den nedskräpade marken. Sådant föreläggande skall riktas mot den som vållat nedskräpningen eller på annat sätt är ansvarig för den.

För den närmare innebörden i övrigt av bestämmelserna i denna paragraf kan hänvisas till vad som i prop. 1975/76:164² har anförts om innebörden av 19 § lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m.³

39 b §

Enligt denna paragraf skall föreläggande som avses i 39 a § antecknas i fastighetsboken resp. tomträttsboken. De allmänna motiven till bestämmelserna, som till innehållet överensstämmer med 20 och 21 §§ lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m., återfinns i avsnitt 5.5.3.

För kommentar om den närmare innebörden hänvisas till prop. 1975/76:164 och vad där anförts rörande anteckningar i fastighetsboken av rättelseföreläggnaden enligt lagen om påföljder och ingripanden vid olovligt byggande m. m. I 22 § sistnämnda lag har föreskrivits att länsstyrelsen på ansökan av någon vars rätt kan vara beroende därav skall till inskrivningsmyndigheten anmäla att anteckning om föreläggande skall avföras. I stället för denna föreskrift som inte passar på naturvårdslagens område har i andra stycket av förevarande paragraf tagits in en bestämmelse enligt vilken länsstyrelsen alltid är behörig att göra här aktuell anmälan. Det får förutsättas att länsstyrelsen alltid är beredd att medverka till att anteckningar som inte längre tjänar sitt ändamål skall avföras. Om fastighetsägare hos inskrivningsmyndighet begär sådant avförande, kan detta ske om länsstyrelsen tillstyrker det.

¹ Se Jonzon-Delin-Bengtsson: Naturvårdslagen, sid. 238.

² Se bl. a. sid. 49 och 50.

³ Se också den kommentar till lagen, som utgetts av Didon-Hedman: Att bygga utan lov (1977).

42 §

I förevarande paragraf har som ett nytt andra stycke tagits in de i den allmänna motiveringen (avsnitt 5.2.6) förordade bestämmelserna om tillträde till annans mark för undersökning i samband med en inventering av naturresurser. Förevarande rättighet att beträda annans mark får också anses innefatta en rätt att färdas på enskild väg i sådana fall där väghållarens medgivande annars skulle ha krävts.

Som ett nytt tredje stycke har införts den i avsnitt 5.2.6 föreslagna föreskriften om att undersökningsarbete skall utföras så att markinnehavaren, såvitt möjligt inte åsamkas skada eller intrång. Skulle detta ändå inträffa, utgår ersättning enligt 28 § förevarande lagförslag.

I fjärde stycket har nuvarande bestämmelser i andra stycket tagits upp.

5.9.2 Förordning om ändring i naturvårdsförordningen (1976:484)

25 §

I tredje stycket av förevarande paragraf har tagits in en regel som har till syfte att samordna täktprövningen enligt naturvårdslagen med den prövning av skyddet för grundvatten som skall ske enligt 2 kap. 64 § vattenlagen. Regeln innebär såsom har anförts i den allmänna motiveringen avsnitt 5.4.3 att prövningen enligt vattenlagen skall ske innan täktprövningen tar vid.

27 §

Uppgifter om täktsamverkan skall införas i fastighetsregistret enligt 34 och 45 §§ anläggningslagen (1973:1149). Detta innebär bl. a. att registreringsåtgärder skall vidtagas då täktsamverkan upphör. I tredje stycket av denna paragraf har därför införts en bestämmelse om skyldighet för länsstyrelsen att underrätta fastighetsregistermyndigheten om när täktsamverkan har förfallit eller upphört att gälla på grund av bestämmelserna i 63 § förslaget till ändring i anläggningslagen.

27 a §

Enligt denna paragraf får länsstyrelsen hålla inne expeditionen av ett beslut om tillstånd till täkt tills sökanden har kommit in med den säkerhet för efterbehandlingen som har föreskrivits i beslutet. Bestämmelsen har motiverats i avsnitt 5.4.4.

27 b §

I denna paragraf, som är ny, har upptagits närmare föreskrifter rörande den ersättning för sina tillsynskostnader som kommunerna får ta ut enligt 18 c § andra stycket förslaget till ändring i naturvårdslagen.

När sådan ersättning skall tas ut, skall ersättningen enligt denna paragraf beräknas enligt en taxa som fastställs av kommunfullmäktige. Som tillsynskostnad får räknas enbart kostnaden för personal när besiktning eller liknande åtgärd utförs. I kostnaden för personal ligger såväl lönekostnad som kostnad för resor och traktamente. Det kan förutsättas att naturvårdsverket efter samråd med Svenska kommunförbundet för att uppnå enhetlighet utger anvisningar om hur taxan bör utformas i normalfall.

Givetvis får ersättning för en besiktning tas ut oberoende av om be-

siktningen föranleder ingripande eller inte.

Enligt 18 c § förslaget till ändring i naturvårdslagen svarar tillståndshavaren för betalningen av avgiften, även om han själv inte driver verksamheten i den täkt som varit föremål för tillsyn. Principen om tillståndshavarens ansvar gentemot samhället oberoende av om han själv driver täktrörelsen tillämpas också i fråga om betalning av täktavgift enligt vad som har föreslagits i avsnitt 5.6.

5.9.3 Lag om ändring i anläggningslagen

1 §

Ett nytt stycke har skjutits in mellan de nuvarande första och andra styckena. I detta nya andra stycke vidgas lagens tillämpningsområde från samverkan för uppförande och drift av anläggning till samverkan även för gemensam täkt av fyndighet i marken. De täkter som där avses är sådana vartill krävs tillstånd enligt 18 § naturvårdslagen. Täktverksamhet för husbehov är således undantagen från tillämpningen.

56 §

Enligt första stycket får täktsamverkan anordnas mellan fastigheter, om sådant förhandsbeslut som avses i 18 b § naturvårdslagen har meddelats av länsstyrelsen. Några andra villkor för samverkan ställs inte upp. Innebörden härav är att hela den materiella prövningen som grund för anordnande av täktsamverkan ankommer på länsstyrelsen enligt naturvårdslagen. I sin prövning måste länsstyrelsen självfallet alltid bevaka sådana samhällsintressen som uttrycks i planer och bestämmelser enligt byggnadslagstiftningen och annan markanvändningsreglerande lagstiftning.

I andra stycket finns bestämmelser om den närmare innebörden av täktsamverkan. Därav framgår att de fastigheter på vilka täkt skall bedrivas får delta. De deltagande fastigheterna utgör en samfällighet (täktsamfällighet). Denna utgör en s. k. företagsamfällighet. Att en samfällighet inte behöver bildas i alla fall av täktsamverkan följer av bestämmelserna i 57 §. Omfattar ett täktområde även samfälld mark kan de fastigheter som har andel i marksamfälligheten delta i täktsamfälligheten om detta är lämpligt. I annat fall kan den samfällda marken genom fastighetsreglering enligt fastighetsbildningslagen överföras till en eller flera av de deltagande fastigheterna.

Rätten till täkt i enlighet med det täkttillstånd som meddelas på grundval av beslut om täktsamverkan tillhör samfälligheten enligt föreskrift i andra stycket. Denna rätt utgör den nödvändiga grunden för täktverksamhetens bedrivande. Som tidigare har nämnts följer av bildandet av täktsamfällighet att delägarnas befogenhet att bedriva täkt på sin egen mark inom täktområdet upphör. Detta gäller såväl täkt för avsalu som täkt för husbehov.

57 §

Som har framhållits i den allmänna motiveringen bör fastighetsägare ha möjlighet att avböja att delta i den planerade täktverksamheten. I sådant fall skulle samfälligheten få rätt att lösa till sig nyttjanderätten till täkt inom fastigheten. Bestämmelser om detta har införts i förvarande paragraf.

Fastighetsägaren behöver inte uppge några skäl till varför han vill stå utanför samfälligheten. Nyttjanderättsupplåtelsen av den avböjande ägarens mark beslutas vid förrättningen. Skulle det inträffa att ägarna till samtliga fastigheter utom en avböjer att samverka i företaget, upplåtes marken till förmån för denna fastighet enligt föreskrift i första stycket. I det fallet bildas givetvis inte någon täktsamfällighet.

För upplåtelser som avses i denna paragraf skall ersättning utgå. Enligt bestämmelser i andra stycket av förevarande paragraf skall 13 § tillämpas beträffande ersättningsfrågan. Därigenom kommer expropriationslagens ersättningsregler att gälla också upplåtelser av mark för täktsamverkan. Vid prövningen av ersättningsfråga är länsstyrelsernas förhandsbeslut av grundläggande betydelse. Därigenom har nämligen avgjorts att täktverksamhet är en tillåten markanvändning. Ersättningen skall sålunda beräknas med hänsyn till detta förhållande.

Genom fastighetsreglering enligt fastighetsbildningslagen kan mark föras över från fastighet eller samfällighet till en eller flera andra fastigheter. Den fastighetsägare som inte är intresserad av att delta i täktsamverkan skulle således kunna få sin mark överförd till någon annan fastighet som deltar i täktsamverkan.

Ersättningsreglerna i fastighetsbildningslagen skiljer sig i vissa avseenden från motsvarande regler i expropriationslagen. Även om det finns principiella skillnader, torde i den praktiska tillämpningen inga nämnvärda olikheter i ersättningshänseende behöva uppstå vilket förfarande som än används för att behövlig mark skall kunna tas i anspråk för täktsamverkan.

58 §

I denna paragraf har föreskrivits att deltagande fastigheter skall åsättas andelstal för fördelning av kostnader och avkastning mellan fastighetsägarna. Andelstalen bestäms efter skälighet med hänsyn främst till värdet av det täktmaterial som kan uttagas från varje fastighet i enlighet med täkttillståndet.

59 §

I paragrafens första stycket görs hänvisning till ett stort antal paragrafer i lagen som nu gäller gemensamhetsanläggning men som i fortsättningen skall gälla också täktsamverkan. Hänvisningen gäller 2-4 §§, 12 § tredje stycket, 16 §, 19-21 §§, 25-27 a §§ samt 29-45 §§. Dessa bestämmelser är av så generell natur för samverkan mellan fastigheter att det har bedömts vara möjligt att tillämpa bestämmelserna i fråga om täktsamverkan.

Det finns anledning att något närmare kommentera tillämpningen av vissa av reglerna beträffande täktsamverkan.

För att täkt skall kunna bedrivas måste konkurrerande rättigheter inom täktområdet upphöra. 12 § tredje stycket får anses tillämplig på all mark som utnyttjas för täktverksamheten vare sig det är fråga om mark som tillhör de i samfälligheten ingående fastigheterna eller mark som upplåts med stöd av 57 §.

Kretsen av fastigheter som ingår i en samfällighet kan ändras genom prövning vid ny förrättning (35 §). Som villkor för sådan ändring gäller bl. a. att ändrade förhållanden har inträtt sedan samfälligheten bildades. Genom

överenskommelse kan fastighet inträda i eller utträda ur en samfällighet (43 §). För att överenskommelsen skall gälla krävs att den godkännes av fastighetsbildningsmyndigheten. För godkännande förutsätts att det är uppenbart att överenskommelsen inte strider mot anläggningslagen. Kretsen av deltagande fastigheter i en täktsamfällighet kan sålunda inte utökas till att avse även fastigheter som är belägna utanför täktområdet. Av 56 § följer att en utökning av täktområdet bara kan ske med stöd av ett av länsstyrelsen meddelat förhandsbeslut enligt 18 b § naturvårdslagen.

Skyddet för inteckningshavare vid täktsamverkan är detsamma som vid anordnandet av gemensamhetsanläggning. Sålunda prövas överenskommelse mellan sakägarna om ersättning enligt 16 §. Vidare innebär hänvisningen i förevarande paragraf till 32 § att ersättningsbelopp skall nedsättas för fördelning enligt samma regler som gäller vid exekutiv försäljning av fastighet.

60 §

I paragrafen har föreskrivits att fråga om täktsamverkan upptages efter ansökan och att rätt att påkalla förrättning tillkommer berörd fastighetsägare och länsstyrelsen.

Vid anordnande av täktsamverkan kan behöva tillskapas rätt till väg, upplagsplats m. m. Även ändring eller upphävande av servitut kan bli aktuellt. För att få en väl fungerande täktsamfällighet kan det också vara lämpligt eller nödvändigt att föra över mark från samfällighet eller fastighet till annan fastighet. Så kan exempelvis vara fallet om det inom fyndigheten finns ett mindre område samfällt för ett flertal fastigheter. För detta ändamål kan finnas behov av att vidta anläggningsåtgärd enligt anläggningslagen eller fastighetsreglering enligt fastighetsbildningslagen. I paragrafen har därför vidare föreskrivits att sådan fråga får tas upp vid förrättning för täktsamverkan utan ansökan, om åtgärden är av betydelse för täktfrågan.

Enligt 56 § i detta lagförslag får täktsamverkan anordnas först när länsstyrelsen har meddelat förhandsbeslut enligt 18 b § naturvårdslagen. Detta innebär bl. a. att förrättningen skall handläggas med ledning av förhandsbeslutet och att ett beslut om täktsamverkan enligt 62 § i förslaget inte kan meddelas förrän förhandsbeslutet har vunnit laga kraft. Något hinder mot att inleda en förrättning innan förhandsbeslut har meddelats föreligger inte. Såsom har påpekats i den allmänna motiveringen kan det ofta vara lämpligt att inleda förrättningsarbetet med förberedande utredning redan innan länsstyrelsen meddelat förhandsbeslut. Härigenom vinnas stora fördelar. Vare sig markägarna är ense om att täkt skall ske eller inte finns många problem som bör diskuteras. Det är därför angeläget att utnyttja det förhandlingsforum som förrättningsförfarandet erbjuder. En av de frågor som i särskild grad bör diskuteras i ett inledande skede av förrättningen är tillämpningen av opinionsvillkoret i den föreslagna 18 b § i naturvårdslagen. Därvid bör markägarna få tillfälle att bli informerade, att höra varandras synpunkter och att försöka förhandla sig fram till en gemensam lösning. Förrättningsmannen kan därefter informera länsstyrelsen om resultatet av överläggningarna. Detta kan sedan ligga till grund för länsstyrelsens prövning av opinionsvillkoret. Vidare bör det krav som enligt 18 § naturvårdslagen kan ställas på sökanden i fråga om att utarbeta täktplan då fastighetssamverkan är aktuell ofta kunna tillgodoses genom en förrätt-

ning för täktsamverkan.

Det är självfallet viktigt att förrättningsmannen under förrättningen samråder med länsstyrelsen och beaktar länsstyrelsens önskemål.

61 §

Vid förrättningen skall länsstyrelsens förhandsbeslut följas. Mindre avvikelser bör dock få förekomma. Uppkommer fråga om att göra väsentlig avvikelse skall fastighetsbildningsmyndigheten enligt denna paragraf hänskjuta frågan till länsstyrelsen. Denna får då i sin hand den utredning och de markägares synpunkter som föranlett att fråga om avvikelse tagits upp. Sedan länsstyrelsen tagit ställning till frågan fortsätter handläggningen av förrättningen.

62 §

I denna paragraf har upptagits bestämmelser om täktsamverkansbeslut. Bestämmelserna har utformats efter förebild av bestämmelserna om anläggningsbeslut i 24 § denna lag.

Endast innebörden av punkt 4 i förevarande paragraf torde kräva någon närmare kommentar. Med stöd av bestämmelsen i denna punkt bör i ett beslut om täktsamverkan kunna föreskrivas bl. a. vissa allmänna riktlinjer för samfällighetens framtida verksamhet. Föreskrift bör exempelvis kunna meddelas om att verksamheten enbart skall avse försäljning av rågrus eller att samfälligheten inte själv skall bedriva verksamheten i täkten utan att denna skall arrenderas ut. Att sådana frågor klarläggs under förrättningen torde vara av stor betydelse för fastighetsägarnas ställningstagande till frågan om deltagande i täktsamfälligheten.

63 §

I första stycket har angetts att beslut om täktsamverkan blir bindande först när täkttillstånd enligt 18 a § naturvårdslagen har meddelats på grundval av beslutet. Ges inte sådant täkttillstånd är alltså beslutet om täktsamverkan förfallet. Också anläggningsbeslut som kan ha meddelats i samband med beslut om täktsamverkan förfaller, eftersom anläggning inte kommer till stånd. Beslut om täktsamfällighet kan även förfalla, om ersättning för upplåtelse enligt 57 § ej erläggs. Detta följer av 33 § i lagen.

Om fastighetsbildningsbeslut meddelas i samband med beslut om täktsamverkan gäller det förstnämnda beslutet även om det senare beslutet har förfallit.

I andra stycket har föreskrivits att beslut om täktsamverkan upphör att gälla när tillståndstiden har gått ut eller när tillstånd dessförinnan har upphävts. Dock att beslutet alltid gäller till dess att efterbehandlingen har fullgjorts och godkänts. I naturvårdsförordningen (27 §) har som tidigare nämnts införts en bestämmelse som underlättar för fastighetsregistermyndigheten att få kännedom om täktsamfälligheter som skall avföras ur fastighetsregistren.

5.9.4 Lag om ändring i lagen om förvaltning av samfälligheter

4 §

Paragrafen, som innehåller den grundläggande regeln om förvaltning av samfälligheter, har kompletterats med en bestämmelse om att täktsamfällighet alltid skall förvaltas av samfällighetsförening. Delägarförvaltning kan således inte komma i fråga. Skälen till bestämmelsen har redovisats i den allmänna motiveringen. Av den nya bestämmelsen följer att länsstyrelsen inte får medge att en förening för täktsamfällighet skall upphävas enligt 61 § denna lag bara för att medlemmarna är ense om detta. Föreningen torde inte kunna upplösas förrän beslutet om täktsamverkan har upphört att gälla enligt bestämmelserna i 63 § andra stycket förslaget till ändring i anläggningslagen.

20 §

Enligt gällande lydelse av andra stycket i denna paragraf skall fastighetsbildningsmyndighet i samband med förrättning enligt anläggningslagen hålla sammanträde för bildande av samfällighetsförening, om det är av väsentlig betydelse från allmän synpunkt att sådan förening bildas. I en kompletterande bestämmelse har nu föreslagits att sådant sammanträde alltid skall hållas vid bildande av täktsamfällighet.

5.9.5 Lag om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse

1 §

Paragrafen innehåller det i den allmänna motiveringen (avsnitt 5.3) förordade bemyndigandet för att införa ifrågavarande uppgiftsskyldighet.

2 §

I paragrafen slås fast den självklara principen att uppgiftsskyldig inte får betungas onödigt. I sammanhanget bör givetvis beaktas de synpunkter beträffande företagens uppgiftslämnande som har anförts i prop. 1976/77:115 om åtgärder för att underlätta företagens uppgiftslämnande m. m.

3 §

Paragrafen innehåller sedvanlig bestämmelse om tystnadsplikt rörande näringsidkares affärs- eller driftförhållanden. Den som bryter mot bestämmelsen kan bestraffas enligt 20 kap. 3 § brottsbalken.

5.9.6 Förordning om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse

1 §

I första stycket av denna paragraf anges att den som är avgiftsskyldig enligt förslaget till lag om täktavgift och den som driver stenkrossrörelse utan att vara avgiftsskyldig skall till länsstyrelsen lämna uppgifter om produktionen av berg-, sten-, grus-, sand- och moränmaterial samt annat material som används som ersättning för dessa material.

Andra stycket innebär att regeringen överlåter åt naturvårdsverket att meddela närmare föreskrifter om vilka uppgifter som skall lämnas. Syftet med uppgiftsskyldigheten och den huvudsakliga omfattningen av den har redovisats i den allmänna motiveringen och kräver därför inte ytterligare kommentarer. I bilaga 2 till detta betänkande redovisas förslag till formulär till blankett för uppgiftsskyldighetens fullgörande. De uppgifter som skall lämnas enligt denna blankett torde sannolikt rätt väl avspegla de föreskrifter i detta hänseende som naturvårdsverket kommer att meddela enligt förevarande paragraf.

Enligt förordningen (1978:11) om prövning av myndighets uppgiftsinsamling från företag, kommuner och organisationer skall statlig myndighet som avser att samla in nya uppgifter från företag anmäla detta för prövning till delegationen för företagens uppgiftslämnande (DEFU). Om uppgiftsinsamlingen har beslutats av riksdag eller regering prövas den av DEFU enbart i den utsträckning som innehåll och utformning inte anges i författning. För här föreslagen uppgiftsinsamling från täktföretag innebär detta att naturvårdsverket har att samråda med DEFU, innan verket meddelar de närmare föreskrifter om uppgiftslämnandet som nyss har berörts.

2 §

Genom denna paragraf kopplas uppgiftsskyldigheten ihop med avgiftsskyldigheten enligt förslaget till lag om täktavgift i de fall båda skyldigheterna föreligger hos en och samme företagare.

Enligt första stycket skall uppgiftsskyldigheten i likhet med vad som gäller avgiftsskyldigheten enligt 10 § förslaget till lag om täktavgift i huvuddelen av fallen fullgöras en gång om året. Detta sker enligt andra stycket samtidigt med att deklaration enligt nämnda lag lämnas.

3 §

Uppgiftsskyldigheten skall enligt denna paragraf fullgöras på blankett enligt formulär som fastställs av naturvårdsverket. Vid fastställandet måste verket beakta också de krav som ställs på blanketten för att denna skall kunna tjänstgöra som deklaraionsblankett för täktavgiften. Detta följer av 5 § förslaget till förordning om täktavgift enligt vilken paragraf verket har erhållit uppgiften att meddela verkställighetsföreskrifter till lagen om täktavgift.

Förslag till blankettformulär har som tidigare har sagts upptagits i bilaga 2 till detta betänkande.

4 §

I denna paragraf stadgas bötesstraff om högst 500 kr för den som underlåter att fullgöra sin uppgiftsskyldighet eller lämnar oriktiga uppgifter. Undantag gäller för gärning som är belagd med straff i bl. a. skattebrottslagen. Därigenom kommer förevarande straffbestämmelse oftast inte att tillämpas i fråga om den som lämnar oriktiga uppgifter och som samtidigt är både uppgifts- och avgiftsskyldig. Enligt vad som har föreslagits i den allmänna motiveringen för täktavgiften skall nämligen skattebrottslagen göras tillämplig på den avgiften. Förevarande paragraf kommer således i första hand att gälla den som lämnar oriktiga uppgifter beträffande produktionen i separat stenkrossrörelse.

5.9.7 Lag om täktavgift

1 §

De allmänna motiven till uttag av avgift varom här är fråga redovisas i avsnitt 5.6.

I paragrafen anges att avgift skall erläggas till staten för utvinning av material från sådan täkt för vilken tillstånd krävs enligt 18 § naturvårdslagen eller täkt för vilken tillstånd har lämnats enligt vattenlagen. Detta innebär att utvinning av material från husbehovstäkt inte leder till någon avgiftsbeläggning. Avgift skall däremot erläggas för material som bryts utan tillstånd i täkt för vilken tillståndsplikt föreligger. Den som i sådant fall har utvunnit materialet är enligt 4 § andra stycket avgiftsskyldig.

Sådan täkt i vattenområde vartill tillstånd har lämnats enligt kontinentalsockellagen skall enligt vad som har anförts i den allmänna motiveringen inte omfattas av denna lag. Då det förekommer att sådan täkt prövas också enligt vattenlagen har en särskild föreskrift om undantag tagits in i förevarande paragraf.

Avgiftsplikten inträder inte omedelbart på grund av täkttillståndet utan det är brytningen av material ur täkten, utvinningen, som är det avgörande.

I 3 § anges vilka materialslag som omfattas av avgiften.

I detta sammanhang bör påpekas att av förevarande paragraf följer att sådant bergkrossmaterial som framställs av gruvavfall eller sprängsten från tunnelbyggen eller andra anläggningsarbeten inte beläggs med avgift enligt denna lag. Detta gäller även i det fall materialet förs till en krossanläggning i en bergtäkt för bearbetning.

2 §

Enligt första stycket i denna paragraf är länsstyrelsen i det län där täkten är belägen avgiftsmyndighet. Detta medför stora praktiska fördelar eftersom länsstyrelsen redan är prövnings- och tillsynsmyndighet beträffande täkter enligt naturvårdslagen. Dessutom skall länsstyrelsen enligt vad som har föreslagits i avsnitt 5.3 ta emot uppgifter om produktionen från täktföretagen.

Skulle en täkt någon gång sträcka sig över en länsgräns har länsstyrelsen i det län där huvuddelen av täkten ligger hela ansvaret som avgiftsmyndighet.

Statens naturvårdsverk är enligt paragrafens andra stycke central förvaltningsmyndighet för täktavgiften.

3 §

I paragrafen anges de material för vilka täktavgift skall utgå. Dessa utgör såsom har nämnts i den allmänna motiveringen material av berg, sten, grus, sand och morän. Till sand får i detta sammanhang också räknas mo och mjåla. Täkter som avser t. ex. lera, torv eller matjord kommer sålunda inte att avgiftsbeläggas.

4 §

I paragrafen anges vem som är avgiftsskyldig. När tillstånd föreligger är det alltid tillståndshavaren som är avgiftsskyldig. Skälen till denna lösning har redovisats i den allmänna motiveringen. Övergångsvis kan nyttjande-

rättshavare vara avgiftsskyldig enligt vad som föreskrivs i förslaget till ikraftträdandebestämmelser. Av andra stycket följer att den som har bedrivit olaga täkt är avgiftsskyldig för det material han har tagit ut.

Det bör observeras att bestämmelserna i denna paragraf om vem som är avgiftsskyldig har utformats så att avgiftsskyldighet i princip föreligger, oavsett huruvida avgift för visst år skall betalas eller inte. Detta betyder att ett täktföretag skall lämna deklaration enligt 10 § denna lag, även om brytningen ett visst år varit så ringa att avgift inte behöver erläggas med hänsyn till vad som sägs i 8 § denna lag.

5 §

Bestämmelserna i 5 § reglerar avgiftsskyldigheten när verksamheten bedrivs i enkelt bolag eller handelsbolag eller av dödsbo eller konkursbo. Motsvarande bestämmelser finns i 3 § lagen (1968:430) om mervärdskatt.

6 §

I paragrafen regleras tidpunkten för avgiftsskyldighetens inträde. Denna tidpunkt avgör vilka uttag av material som skall redovisas i deklaration enligt 12 §.

Med leverans av material avses i detta sammanhang det civilrättsliga leveransbegreppet, dvs. godsets avlämnande enligt köplagen.

Med uttag av material avses inte endast den avgiftsskyldiges utnyttjande av material ur tåkten för egen verksamhet, t. ex. byggnads- eller anläggningsverksamhet, utan också uttag för vidareförädling av materialet till andra produkter som betongvaror.

Bestämmelserna innebär vidare att material som har utvunnits ur tåkten men finns kvar i eller i anslutning till denna inte avgiftsbeläggs förrän det levereras till köpare eller tas ut ur verksamheten. Skulle den avgiftsskyldige välja att flytta materialet till annan plats för försäljning, bör det anses som uttaget när det flyttas från tåkten.

7 §

Avgiften anges i paragrafen till 10 öre för varje ton av avgiftspliktigt material. Hur beloppet har räknats fram redovisas i den allmänna motiveringen. I täktbranschen mäts materialmängden inte bara efter viktmått utan också efter volymmått både fast och löst mått. För att få till stånd en enhetlig tillämpning av denna paragraf måste bestämmas hur omräkning från volym till vikt skall ske. I 4 § förslaget till förordning om täktavgift har därför angetts att föreskrifter om sådan omvandling skall meddelas av statens naturvårdsverk.

8 §

Som har framhållits i den allmänna motiveringen bör de allra minsta materialuttagen av praktiska skäl inte avgiftsbeläggas. Denna paragraf innebär att täktavgift inte behöver betalas, när produktionen ett år varit så liten att den sammanlagda avgift som skulle ha utgått enligt 7 § inte överstiger 100 kr. Såsom har sagts i kommentaren till 4 § skall deklaration lämnas, även om uttaget understiger den kvantitet som blir avgiftspliktig enligt förevarande paragraf.

Som framgår av 10 § skall deklaration normalt lämnas för helt kalenderår. Det är i detta fall inte förenat med några svårigheter att avgöra om årsuttaget blir avgiftspliktigt. Enligt 10 § kan dock avgiftsmyndigheten när särskilda skäl föreligger besluta om kortare redovisningsperiod. Det kan då tänkas inträffa att avgift har erlagts för del av kalenderåret oaktat årsuttaget som helhet inte uppgått till avgiftspliktig storlek. I sådana fall krävs återbetalning av avgift. Någon särskild bestämmelse härom torde inte behövas i denna lag eftersom bestämmelserna om återbetalning i 27 och 29 §§ lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning kommer att bli tillämpliga på täktavgift enligt vad som framgår av 9 § i detta lagförslag.

Vad som i avgiftssammanhang bör förstås med *en* täkt behandlas i specialmotiveringen till 11 §.

9 §

Genom en hänvisning i denna paragraf till lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning görs den lagen i allt väsentligt tillämplig på täktavgift. De bestämmelser i lagen som inte skall tillämpas, 32–36 §§, innehåller bestämmelser om förhandsbesked. Motsvarande regler torde inte behövas när det gäller täktavgift.

I lagen om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning regleras i princip beskattningsförfarandet, kontrollsystemet samt det administrativa och processuella förfarandet i fråga om de skatter på vilka lagen är tillämplig. All indirekt skatt utom mervärdeskatten regleras beträffande förfarandet helt eller delvis av den lagen. Det medför väsentliga fördelar att tillämpa förfarandet i nämnda lag också i fråga om täktavgiften.

10 §

Enligt denna paragraf skall avgiftsskyldig lämna deklaration i normalfallet för helt kalenderår. Med skyldighet att lämna deklaration bör följa ansvar för fel i deklarationen. Skattebrottslagen (1971:69) har därför i den allmänna motiveringen föreslagits bli tillämplig på täktavgift.

Länsstyrelserna ges i andra punkten möjlighet att när särskilda skäl föreligger besluta om kortare redovisningsperiod än ett kalenderår. Särskilda skäl kan i detta sammanhang vara att den avgiftsskyldige på grund av materialuttagens storlek i en täkt har att erlagga höga avgiftsbelopp varje år. Överstiger avgifterna 50 000 kr per år synes det vara naturligt att kräva redovisning två gånger om året och överstiger avgiften 100 000 kr per år bör redovisning fyra gånger om året övervägas. Skäl för kortare redovisningsperiod kan också vara att den avgiftsskyldige har andra täkter, t. ex. i andra län, vilka tillsammans ger upphov till höga årliga avgifter eller att det finns grundad anledning till misstanke om att den avgiftsskyldige kan ha svårigheter att erlagga hela avgiften vid ett och samma tillfälle.

11 §

I paragrafen anges att deklaration skall lämnas särskilt för varje täkt.

Vad som är att anse som *en* täkt för vilken särskild deklaration skall lämnas bestäms av innehållet i täkttillståndet. Normalt skall det markområde som avses med ett tillstånd anses som *en* täkt. Föreligger beträffande markområde där täkt bedrivs fler täkttillstånd och är dessa i samma innehavares

hand, bör kunna godtas att hela området redovisas som *en* täkt, såvida det framstår som mindre praktiskt att uttaget av material delas upp på de olika tillstånden.

Med hänsyn till att det såsom föreskrivs i 4 § detta lagförslag är innehavaren av täkttillstånd som är avgiftsskyldig får innehavaren såsom uttag från *en* och samma täkt redovisa inte bara material som han själv har utvunnit utan även material som kan ha brutits av annan person till vilken innehavaren har upplåtit en del av täktområdet.

Övergångsvis kan en annan ordning komma att gälla. Punkten 2 i de föreslagna ikraftträdandebestämmelserna innebär att en nyttjanderättshavare i vissa fall kan vara avgiftsskyldig i stället för tillståndshavaren. När så är fallet bör av praktiska skäl det täktområde som nyttjanderättshavaren disponerar anses som *en* täkt vid tillämpningen av förevarande paragraf, oavsett om detta överensstämmer med gällande täkttillstånd för området.

12 §

Enligt denna paragraf skall deklaration omfatta det material som levererats eller tagits ut ur verksamheten under den period som deklarationen avser.

13 §

Deklaration skall enligt denna paragraf ha kommit in till avgiftsmyndigheten senast den 5 i andra månaden efter utgången av redovisningsperioden. Bestämmelsen, som överensstämmer med bl. a. motsvarande bestämmelse i lagen (1968:430) om mervärdesskatt, innebär att den avgiftsskyldige har 35 dagar på sig efter utgången av redovisningsperioden att sammanställa underlaget för deklarationen och att upprätta denna.

Enligt 2 § förslaget till förordning om uppgiftsskyldighet i fråga om täkt- och stenkrossrörelse fullgörs uppgiftsskyldigheten enligt nämnda förordning samtidigt med att deklaration enligt förevarande paragraf lämnas. Avgifts- och uppgiftsskyldigheten skall kunna fullgöras på *en* och samma handling, vilket kommer att underlätta arbetet för täktföretagen.

14 §

I paragrafen anges att talan inte får föras mot beslut som avser gemensam redovisning för enkelt bolag och redovisningsperiodens längd. Beslut av detta slag torde komma att bli ovanliga och dessutom vara av enkel beskaffenhet. Något behov av en möjlighet till överprövning torde därför inte föreligga. Därtill kan läggas att den avgiftsskyldige om han är missnöjd med avgiftsmyndighetens beslut är oförhindrad att göra ny ansökan i ärendet och, om han kan åberopa nya omständigheter eller ändrade förhållanden, kan få ansökan bifallen.

I lagen (1959:92) om förfarandet vid viss konsumtionsbeskattning finns bestämmelser om talan mot beslut i övrigt. Mot slutligt beslut om fastställelse av avgift får talan föras hos kammarrätt.

Ikraftträdandebestämmelserna

I fråga om avgiftsskyldigheten bör som framgår av den allmänna motiveringen särskild hänsyn tas till nyttjanderättsavtal som har ingåtts före

ikraftträdandet. I *punkten 2* föreskrivs därför – med avvikelse från vad som gäller enligt 4 § – att nyttjanderättshavare blir avgiftsskyldig i stället för tillståndshavaren, om den sistnämnde begär det hos länsstyrelsen senast den 1 juli 1980. Som tidigare har sagts är det i hög grad önskvärt att samtliga förpliktelser mot samhället som täktverksamhet kan ge upphov till åvilar tillståndshavaren. Den tid under vilken en nyttjanderättshavare bör tillåtas att i stället för tillståndshavaren vara avgiftsskyldig bör därför begränsas till vad som är behövligt för att ge parterna rådrum att ändra avtalet eller att tillse att täkttillståndet formellt förs över på nyttjanderättshavaren. Tillräckligt rådrum har ansetts föreligga om avgiftsskyldigheten för nyttjanderättshavare får gälla till utgången av år 1981.

Vid särskilt komplicerade avtalsförhållanden, eller i annat undantagsfall, bör länsstyrelsen på särskild begäran ha möjlighet att medge förlängning av tiden för nyttjanderättshavares avgiftsskyldighet. Bestämmelse härom finns i andra stycket av punkt 2. Bestämmelser om besvär mot beslut om förlängning tas upp i tredje stycket.

5.9.8 Förordning om täktavgift

1 §

Enligt denna paragraf åligger det länsstyrelsen att informera de innehavare av täkttillstånd som kan vara avgiftsskyldiga enligt förslaget till lag om täktavgift om avgiftsskyldigheten. Sådan information bör enkelt kunna lämnas i samband med att tillståndsbeslut meddelas. För dem som redan har tillstånd när lagstiftningen träder i kraft bör särskild information utarbetas och utskickas så snart ske kan efter ikraftträdandet. Med hänsyn till att länsstyrelsen har register över meddelade täkttillstånd torde det inte vara några större svårigheter att få fram uppgifter om de tillståndshavare som bör informeras. Dock saknas uppgifter i länsstyrelsernas register om de täktinnehavare som har fått tillstånd till täkt enligt vattenlagen. Dessa är få till antalet och torde i de flesta fall vara kända av personalen på länsstyrelsernas naturvårdsenheter.

Det täktregister som enligt vad nyss har sagts finns på varje länsstyrelse torde med vissa mindre kompletteringar kunna utnyttjas av länsstyrelsen också i egenskap av avgiftsmyndighet enligt lagen om täktavgift.

2 och 3 §§

Enligt dessa paragrafer får länsstyrelsen avkräva täktinnehavare som inte har lämnat deklaration behövliga uppgifter för att bedöma om avgiftsskyldighet föreligger. Det är möjligt att sätta ut vite. Detta döms i förekommande fall ut av skatterätt.

4 §

Enligt 7 § förslaget till lag om täktavgift utgår avgiften med 10 öre för varje tön av avgiftspliktigt material. I förevarande paragraf föreskrivs att avgiftspliktigt material som anges i volymmått skall omvandlas till viktmått enligt föreskrifter som meddelas av naturvårdsverket.

I bilaga 2 till detta betänkande redovisas ett förslag till föreskrifter om förvandling av volym till vikt i fråga om avgiftspliktigt material.

5 §

I paragrafen anges att statens naturvårdsverk efter samråd med riksskatteverket meddelar ytterligare föreskrifter för verkställighet av lagen om täktavgift.

6 §

I paragrafen sägs att talan inte får föras mot beslut som meddelas enligt förordningen och som avser annat än utdömande av vite. De beslut det kan vara fråga om är beslut om infordrande av uppgift enligt 2 §, beslut om meddelande av vitesföreläggande enligt 3 § och beslut om meddelande av föreskrifter enligt 5 §.

5.9.9 Lag om ändring i expropriationslagen (1972:719)

2 kap.

3 a §

Enligt denna paragraf som är ny får expropriation ske för att tillgodose allmänt behov av grus. Skälen till att denna expropriationsmöjlighet har ansetts behövlig har redovisats i avsnitt 5.7 av den allmänna motiveringen.

Av 1 kap. 1 § denna lag följer att expropriation inte behöver ske med äganderätt utan kan inskränkas till att avse nyttjanderätt eller servitutsrätt. För grustäktsändamål torde det i allmänhet vara tillräckligt att ta i anspråk mark med nyttjanderätt.

Den som söker expropriation med åberopande av förevarande paragraf torde inte ha möjlighet att i expropriationsärendet förete tillstånd enligt naturvårdslagen till den täkt som avses med expropriationsansökan. Det ligger i sakens natur att länsstyrelsens bedömning av huruvida täkt kan tillåtas enligt naturvårdslagen och om så är fallet under vilka villkor detta kan ske måste beaktas vid prövningen av frågan om tillstånd till den begärda expropriationen. Det finns anledning förutsätta att expropriation som nu avses inte kommer att sökas i andra fall än där länsstyrelsen har bedömt att det från naturvårdssynpunkt inte föreligger hinder mot täkt.

Såsom har påpekats i den allmänna motiveringen gäller vanliga ersättningsregler.

Reservation

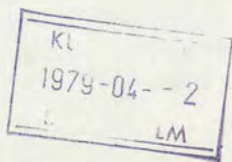
Av ledamoten *Lothigius*

1. Enligt naturvårdskommitténs förslag kan mark för täktverksamhet tas i anspråk i vissa fall utan ägarens medgivande. Behovet av en sådan åtgärd motiveras med naturresurs- och naturvårdsskäl. Åtgärden vidtages för att slippa taga i anspråk annan från naturvårdssynpunkt mera värdefull mark.
Villkoret för att en täktsamfällighet skall kunna bildas är att huvuddelen av fastighetsägarna deltagar. Den största vikten läggs vid den största fastighetsägaren eller de fastighetsägare som äger merparten av en planerad täktsamfällighet.
Enligt min mening kan det inte ur samhällets synpunkt vara nödvändigt att tvinga in obetydliga arealer av täkt i täktsamfällighet om fastighetsägaren motsätter sig detta. Jag kan alltså inte biträda kommitténs förslag i denna del.
2. Kommittén anser att naturvårdsskäl inte skulle kunna åberopas för att motsätta sig täktsamverkan. Den uppfattningen kan jag inte dela.
Visserligen föreslår kommittén att samhället ibland skall få upptaga täkt för att därigenom slå vakt om andra ur naturvårdssynpunkt mer värdefulla områden.
Den enskildes naturmiljö kan emellertid svårt skadas om täkt upptages i närheten av hans bostadsområde. Naturmiljön kan vara lika angelägen att skydda såväl ur ägarens som för framtiden ur samhällets synpunkt. Det finns i den situationen inte tillräcklig grund för att med stöd av anläggningslagen framtvunga täktsamverkan.
3. Att inte skatteskal skulle kunna åberopas för vägran att ingå i täktsamverkan finner jag felaktigt.
Om fastighetsägare, som äger mindre del av en täkt tvingas att exploatera sin del av täkten och brytningen måste ske under kort period, kan ersättningen därigenom komma att beskattas till mellan 80–100 procent. Detta finner jag oförsvarligt.
De pengar som en täkt kan inbringa, behöver oftast användas för att successivt förkovra fastigheten. Det gäller såväl bostad som jord och skog. Ur samhällets synpunkt måste det vara en tillgång att så kan ske. Jag föreslår därför att antingen det nuvarande skogskontot får utnyttjas vid inkomster av sådan täkt eller att särskilt resultatutjämningskonto inrättas. Görs detta kommer det också att gå lättare att få fastighetsägare att frivilligt deltaga i täktsamverkan.

4. Naturvårdskommittén anser med angivande av vissa exempel att det i undantagsfall kan tänkas uppstå situationer då angelägna samhällliga behov av grus icke tillgodoses på grund av berörda markägares inställning. Att en grusfyndighet skall vara en så angelägen uppgift för samhället att exploatera mot markägarens önskan förefaller osannolikt. I stället torde det vara en viss fördel för samhället att grusåsar sparas för framtiden, även om de icke har den högsta angelägenhetsgraden att sparas ur naturvårdssynpunkt. Grusåsar tillhör icke-förnyelsebara tillgångar. Därför är det angeläget att bevara dessa så länge som möjligt. Grus kommer alltid att vara eftertraktat, varför en exploaterbar täkt förr eller senare kan komma att exploateras av ägaren.

Genom undersökningar och kartläggning av området har samhället möjligheter att söka ersättningsmaterial, om svag tillgång till grus i området är för handen. Sådan ersättning kan vara berg, gruvavfall etc.

Med hänsyn till nu anförda skäl kan jag inte biträda kommitténs förslag om möjlighet till expropriation för utvinning av grus i vissa fall.

Kronologisk förteckning

1. Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. S.
 2. Naturmedel för injektion. S.
 3. Regional laboratorieverksamhet. Jo.
 4. Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. Ju.
 5. Konsumentinflytande genom insyn? H.
 6. Polisen. Ju.
 7. Tandvården i början av 80-talet. S.
 8. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder – bakgrund och problemanalys. E.
 9. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden – en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. E.
 10. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster – en preliminär analys. E.
 11. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen – ideologi och verklighet. E.
 12. Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. Kn.
 13. Konkurs och rätten att idka näring. Ju.
 14. Naturvård och täktverksamhet. Jo.
 15. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. Jo.
-

Statens offentliga utredningar 1979

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

Avskildhet och gemenskap inom kriminalvården. [4]
Polisen. [6]
Konkurs och rätten att idka näring. [13]

Socialdepartementet

Utbyggt skydd mot höga vård- och läkemedelskostnader. [1]
Naturmedel för injektion. [2]
Tandvården i början av 80-talet. [7]

Ekonomidepartementet

Utredningen om löntagarna och kapitaltillväxten. 1. Löntagarna och kapitaltillväxten 1. Löntagarfonder-bakgrund och problemanalys. [8]
2. Löntagarna och kapitaltillväxten 2. Den svenska förmögenhetsfördelningens utveckling. Löntagarfonder och aktiemarknaden - en introduktion. Internationella koncerner och löntagarfonder. [9]
3. Löntagarna och kapitaltillväxten 3. Löner, lönsamhet och soliditet i svenska industriföretag. Vinstbegreppet. Den lokala lönebildningen och företagets vinster - en preliminär analys. [10]
4. Löntagarna och kapitaltillväxten 4. Lantbrukskooperationen - ideologi och verklighet. [11]

Jordbruksdepartementet

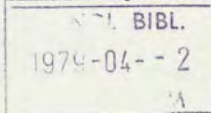
Regional laboratorieverksamhet. [3]
Naturvårdskommittén. 1. Naturvård och täktverksamhet. [14]
2. Naturvård och täktverksamhet. Bilagor. [15]

Handelsdepartementet

Konsumentinflytande genom insyn? [5]

Kommundepartementet

Svenska kyrkans gudstjänst. Band 4. Evangelieboken. [12]

LiberFörlag
Allmänna Förlaget

ISBN 91-38-04697-0
ISSN 0375-250X